

Birey ve Toplum

Sosyal Bilimler Dergisi

Bahar 2017. Cilt 7. Sayı: 13

BiLsam

Birey ve Toplum

Altı Aylık Sosyal Bilimler Dergisi
Journal of Individual & Society
Cilt/Volume: 7 Sayı/Number: 13 Yıl/Year: 2017
ISSN: 2146-4634 & E- ISSN 2148-2071

Sahibi / Owner
BİLSAM

Editör / Editor in Chief
Mustafa ARSLAN (Prof. Dr. İnönü Üniversitesi, mu_arslan@hotmail.com)

Sayı Editörleri
Mustafa ARSLAN (Prof. Dr.) - Gökhan TUNCEL (Doç. Dr.)

Yayın Kurulu/ Editorial Board
Abdulkadir BAHARÇİÇEK (Prof. Dr.), Suphi ERDEM (Prof. Dr.), İlhan ERDEM (Doç. Dr.),
Saim KAYADİBİ (Ass. Prof. Dr.), Gökhan TUNCEL (Doç. Dr.)

Danışma Kurulu / Advisory Board
Abdurrahman KURT (Prof. Dr. Uludağ Üniversitesi), Ahmet KARADAĞ (Prof. Dr. İnönü Üniversitesi), Alparslan AÇIKGENÇ (Prof. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi), Ali UTKU (Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi), Bedri GENCER (Prof. Dr. Yıldız Teknik Üniversitesi), Burhanettin TATAR (Prof. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi), Cafer Sadık YARAN (Prof. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi), Celal TÜRER (Prof. Dr. Ankara Üniversitesi), Coşkun ÇAKIR (Prof. Dr. Şehir Üniversitesi), Feridun MERTER (Prof. Dr. İnönü Üniversitesi), Hasan KAVRUK (Prof. Dr. İnönü Üniversitesi), Hikmet Y. CELKAN (Prof. Dr. Adıyaman Üniversitesi), Hüseyin AYDIN (Prof. Dr. Osmangazi Üniversitesi), İsmet EMRE (Prof. Dr. Bartın Üniversitesi), Kemal GÖRMEZ (Prof. Dr. Gazi Üniversitesi), Mahfuz SÖYLEMEZ (Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi), Mahmut AYDIN (Prof. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi), Mehmet AZİMLİ (Prof. Dr. Hitit Üniversitesi), Mehmet KUBAT (Prof. Dr. İnönü Üniversitesi), Mustafa ERGÜN (Prof. Dr. Afyonkarahisar Üniversitesi), Mustafa Doğan KARACOŞKUN (Kilis Üniversitesi), Mustafa KÖYLÜ (Prof. Dr. Ondokuz Mayıs Üniversitesi), Mustafa ÖZEL (Yrd. Doç. Dr. Şehir Üniversitesi), Mustafa YILDIRIM (Prof. Dr. Atatürk Üniversitesi), Saim KAYADİBİ (Ass. Prof. Dr. Int. Islamic University of Malaysia), Sebhattin ÇEVİKBAŞ (Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi) Zülfikar DURMUŞ (Prof. Dr. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)

Ek Olarak Bu Sayıda Görüşü Alınan Danışma Kurulu / Advisory Board fort his Issue
Prof. Dr. Ahmet Hamdi AYDIN (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi) Prof. Dr. Selma KARATEPE (İnönü Üniversitesi) Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ (İnönü Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet Kubat (İnönü Üniversitesi) Doç. Dr. Nazım KARTAL (Sinop Üniversitesi) Doç. Dr. Yakup Coştu (Hitit Üniversitesi) Doç. Dr. Mehmet DENİZ (İnönü Üniversitesi) Doç. Dr. Özcan Güngör (Yıldırım Bayezid Üniversitesi) Doç. Dr. Recep Ardoğan (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi) Doç. Dr. Mustafa KIRLI (Celal Bayar Üniversitesi) Doç. Dr. Suzan ERGÜN (İnönü Üniversitesi) Doç. Dr. Fevzi Serkan ÖZEMİR (Ondokuz Mayıs Üniversitesi) Doç. Dr. Gökhan TUNCEL (İnönü Üniversitesi) Doç. Dr. Yılmaz DEMİRHAN (Dicle Üniversitesi) Doç. Dr. Musa ÖZTÜRK (Artuklu Üniversitesi) Doç. Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA (İnönü Üniversitesi) Yrd. Doç. Dr. Süleyman EKİCİ (İnönü Üniversitesi)

Yazı İşleri Md.
Sinan AKINCI

Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, Türkçe ve İngilizce dillerinde yılda iki defa (Mayıs ve Kasım) yayımlanan uluslararası katılımlı, hakemli, disiplinlerarası akademik bir dergidir. Dergi'nin amacı tarih, edebiyat, felsefe, ilahiyat, kamu ve sosyal bilimlerin ilgili diğer alanlarında özgün çalışmalarını yayımlamak ve bu alanlardaki disiplinler arası çalışmalarını özel sayılarla teşvik etmektir. Dergide yayınlanan makalelerin bilimsel, fikri ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılarının tüm yayın hakları Birey ve Toplum Dergisi'ne aittir.

Kapak & İç dizayn
M. Arslan & Ahmet Yanar

Baskı
Step Ajans Matbaacılık Ltd. Şti., Göztepe Mah. Bosna Cad. No: 11 Bağcılar- İSTANBUL
Tel: (0212) 446 88 46, Matbaa Sertifika No: 12266

Dağıtım
© BİLSAM Yayıncılık, Küçük Hüseyinbey Mah. Azizler 1. Sokak İstanbulluoğlu Konağı Malatya/Türkiye.
Mail: mu_arslan@hotmail.com, Tel: 00 90 422 323 69 80.
Banka Hesap No: Türkiye Finans Katılım Bankası Malatya Şubesi: 865245

Web: <http://bireyvetoplumdergisi.com>

© BİLSAM Yayıncılık, Malatya 2017

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Amerikalı Katoliklerin Değişimi İsmail DEMİREZEN	5	Transformation of American Catholics İsmail DEMİREZEN
İndirgemeci Yaklaşımların Bir Ürünü Olarak Tekfir Hacer ŞAHİNALP	23	Takfir as a Product of Reductive Approaches Hacer ŞAHİNALP
Siyasal Liberalizmde Birey İmgesi: Eleştirel Bir Bakış Mehmet KOCAOĞLU Uğur ALTUNDAL	59	The Idea of Individual in Political Liberalism: A Critical Perspective Mehmet KOCAOĞLU Uğur ALTUNDAL
Bilişim Teknolojisinden Muhasebeye Açılan Pencere: Bulut Muhasebesi İbrahim AKSU	79	Window from Information Technology to Accounting: Cloud Accounting İbrahim AKSU
Türk Sağlık Sektöründe Standartlardan Toplam Kalite Yönetimine Geçilebilecek mi? Bir Örnek Durum Değerlendirmesi Neslihan DERİN	103	Will the Transition from Standards to The Total Quality Management Occur in the Turkish Health Sector? A Case Review Neslihan DERİN
2000'lerde Türkiye'de Burjuvazi Sınıfının Siyasal Dönüşümü Sıla SABANCILAR EREN Selahaddin BAKAN	127	The Political Transformation of the Bourgeoisie Class in Turkey in the 2000's Sıla SABANCILAR EREN Selahaddin BAKAN
Türkiye'de Devlet (!) Toplum Gerilimini Azaltıcı Bir Aktör: Milli Görüş Gökhan TUNCEL Hasan YILMAZ	151	An Actor that Reduces the Tension Between State(!) and Society in Turkey: Milli Görüş Gökhan TUNCEL Hasan YILMAZ

Amerikalı Katoliklerin Değişimi

İsmail DEMİREZEN¹

Özet

Son yapılan ampirik çalışmalar, Roma Katolik Kilisesi'nin öğretileri ile Amerikalı ruhban olmayan Katoliklerin bu öğretileri kabul etme istekleri arasında büyüyen bir uçurumun olduğunu ortaya çıkarmıştır. Bir meta-teori çalışması olarak bu makalede son yapılan ampirik çalışmalar incelenerek şu sorular cevaplanmaya çalışılacaktır: Roma Katolik Kilisesi ile Amerikalı ruhban olmayan Katolikler arasındaki çatışma ve uyumsuzluk konuları nelerdir? Katolikler neden Roma Katolik Kilisesi'nin öğretilerini kabul etme hususunda tereddüde düşmektedirler? Bu tereddüdün oluşmasında kültürel uyumun ve dünyevileşmenin katkıları nelerdir?

Anahtar Kelimeler: Amerikalı Katolikler, Dünyevileşme, Roma Katolik Kilisesi, Amerikan Toplumunu

Giriş

Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşayan Katolikler üzerine yapılan son çalışmalara göre, Roma Katolik Kilisesi'nin öğretileri ve otoritesi ile bu öğretilerin din adamı olmayan Amerikalı Katolikler tarafından kabulü ve/veya kabul isteği arasındaki uçurum giderek büyümektedir. Bu çalışmalara göre, günümüzde, her geçen gün artan sayıda ki Amerikalı

1 Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, idemirezen@hotmail.com

Katolik, Roma Katolik Kilisesi'nin öğretilerini ve otoritesini sorgulamakta ve kabul etmemektedir. Bu makalede, biz, bir meta-teori çalışması olarak, Roma Katolik Kilisesi ile din adamı olmayan Katolikler arasındaki anlaşmazlıkların hangi konularda olduğunu araştıracağız. Daha da önemlisi, bu farklılıkların sebeplerini fenomenolojik ve rasyonel tercih yaklaşımlarıyla açıklamaya çalışacağız.

Bu mesafeyi ortaya koyan anket sonuçlarının yorumlanmasında ve sebeplerinin açıklanmasında tarihsel analiz metodunu ve dünyevileşme teorilerini kullanacağız. Tarihsel araştırma metodu Amerikalı Katoliklerin sosyo-kültürel ve dini tarihsel arka planlarını incelememize imkân sağlayarak, Amerikan kültürü ile Amerikalı Katolikler arasındaki zihinsel ve fiziksel engellerin nasıl ortadan kalktığını anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu fiziksel ve zihinsel duvarların yıkılmasının Amerikalı Katolikleri, Roma Katolik Kilisesi'nin bazı öğretilerini kabul etmeye nasıl sürüklediğini açıklamak için de fenomenolojik ve rasyonel dünyevileşme teorilerinden yararlanacağız. Böylece biz bu makalede, Amerikalı Katoliklerin, Roma Katolik Kilisesi'nin öğretilerinden farklı tutumlar takınmalarındaki başlıca sebebin Amerikan kültürü ile kendileri arasındaki fiziksel ve zihinsel duvarların yıkılması ile dünyevileşmeleri olduğu tezimizi ortaya koymaya çalışacağız.

Bu makale dört kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda son yapılan deneysel çalışmaların verilerinden yararlanılarak Amerikalı Katolikler ile Roma Katolik Kilisesi arasındaki çatışma konuları ve bu konuları etkileyen faktörler açıklanmaktadır. İkinci bölümde bu anlaşmazlıkların sosyo-kültürel ve dini sebepleri incelenmektedir. Üçüncü bölümde ise bu sebeplerin anlaşmazlıklara niçin sebep olduğunu açıklayan kozalite (nedensellik) mekanizmaları belirtilmektedir. Son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

I. Anlaşmazlıkların ve Çatışmaların Olduğu Temel Konular

Anlaşmazlıkların ve çatışmaların olduğu temel noktaları, son zamanlarda yapılan iki anket çalışmasının verilerine dayanarak ortaya koymaya çalışacağız. Bu eserlerden ilki William V. D'Antonio ve diğerleri

tarafından kaleme alınan, *American Catholics: Gender Generation and Commitment* isimli ampirik eser, diğeri ise, James Davidson ve diğerlerinin kaleme aldığı *The Search for Common Ground: What Unites and Divides Catholic Americans* adlı eserdir. D'Antonio ve diğerlerinin çalışması 1987, 1993 ve 1999 yıllarında yapılan anket çalışmalarını içermektedir. Altı yıllık aralıklarla üç defa yapılan bu anket çalışmaları Amerikalı Katoliklerin değişimlerini ortaya koyma imkânı vermektedir. Davidson ve diğerlerinin çalışması ise D'Antonio ve diğerlerinin çalışmasını hem bir kontrol etme hem de gerekli olduğu yerlerde genişletme amacıyla incelenmiştir.

Bu iki yeni çalışma Amerikalı Katoliklerin kabulleri ile Roma Katolik Kilisesi'nin öğretileri arasındaki mesafeyi göstermeleri açısından önemli deneysel çalışmalardır. İlk çalışma Katolik inançlarını merkezi olan ve merkezi olmayan biçiminde ayırma tabi tutarak Katoliklerin kabulleri ile Roma Katolik Kilisesi'nin öğretileri arasındaki mesafenin merkezi olmayan konularda olduğunu iddia etmiştir. İkinci çalışma ise Katolik inançlarını altı kategoriye ayırarak bu kategorileri Katoliklerin görüş birliğine göre bir sıralamaya tabi tutmuştur. Bu iki çalışmanın ortaya koyduğu gerçek ise Roma Katolik Kilisesi'nin öğretileri ile Amerikalı Katoliklerin kabulleri arasında çatışmaların ve anlaşmazlıkların olduğu gerçeğidir. Diğer çalışmaların da ışığında bu çatışma ve anlaşmazlıkları şöyle sıralayabiliriz: cinsel etik, kürtaj, idam, bayanların ve evli erkeklerin din adamı olarak atanabilmeleri, Roma Katolik Kilisesi'nin toplumsal öğretileri ve daha demokratik bir kilise anlayışı.

A. Temel Konular

Eşcinsellik, Doğum Kontrolü ve Evlilik Dışı Cinsel İlişki

İlahi olarak belirlenmiş ve hikmetli bir şekilde düzenlenmiş doğa kanunlarından sapan ve soyun devamını sağlamayan herhangi bir cinsel aktivitenin ahlaki olarak yanlış olduğu varsayımını ileri sürerek, Vatikan, eşcinselliği, evlilik dışı her türlü ilişkiyi ve evlilikte dâhil her türlü cinsel ilişkide yapay doğum kontrolünü yasaklamaktadır (Dillon, 1999: 55). Fakat, son yapılan ampirik çalışmalarda yazarlar, ruhban

olmayan Amerikalı Katoliklerle, Roma Katolik Kilisesi'nin bu konulardaki öğretilerinin arasında bir uyuşmazlık olduğunu ortaya koymuşlardır (Davidson, 1997: 47 ve D'Antonio, 2001: 85). Yazarların buldukları sonuçlara göre, Katoliklerin çoğunluğu ahlaki otorite açısından Roma Katolik Kilisesi'ni değil kendi vicdanlarını dikkate almaktalar. Bu eğilim İkinci Vatikan Konsülü öncesi ve sonrası bütün nesillerde geçerlidir. Ayrıca, kadınlar vicdanlarının sesine daha fazla kulak vermekteler (D'Antonio, 2001: 85).

Kürtaj ve Ölüm Cezası

Papa John Paul iki tane tamim (eniklikal) yayınlamış ve bunlarda kürtaj ve ölüm cezasını tartışmıştır. Papa, bu tamimlerde kürtaj ve ölüm cezasını ahlaki görecelik bağlamında tartışarak hem kürtajı hem de ölüm cezasını kınamıştır. Fakat hem D'Antonio'nun hem de Davidson'nun çalışmaları Katoliklerin kürtaj konusunda Roma Katolik Kilisesi ile aynı fikirde olmadıklarını ortaya koymuştur (D'Antonio, 2001: 161; Davidson, 1997: 47). Bu durumu Davidson 'sonuççuluk' kavramıyla açıklamaya çalışmaktadır. Sonuççuluk kavramına göre, seksüel davranışlar bizzat kendileri doğru veya yanlış olmayıp şartlara veya kişiye getirdiği sonuçlara göre doğru veya yanlış olarak kabul edilmektedir (Davidson, 1997: 47). Örneğin kişi doğum yaptığında işini bırakmak zorunda kalacak ve yaşam kalitesi düşecek ise bu durumda kürtaj yaptırması yanlış bir davranış olarak değerlendirilmemektedir.

Bayanların ve Evli Erkeklerin Din Adamı Olarak Atanmaları

Roma Katolik Kilisesi, bir doktrin olarak kadınların Roma Katolik Kilisesi'ne din adamı olarak atanmasına ve bir kural olarak da evli erkeklerin ruhban sınıfına dâhil olmasına karşı çıkmaktadır. Fakat D'Antonio'nun ve Davidson'nun çalışmalarına göre, Amerikalı Katolikler, bayanların din adamı olarak atanmasını; D'Antonio'nun çalışmasına göre ise, evli erkeklerin rahip olabilmelerini her geçen gün daha fazla desteklemekteler. Daha da ilginci, 1987, 1993 ve 1999'da yapılan üç ayrı ankete

göre, Amerikalı Katolikler, kadınların papaz olarak atanmalarını ve evli erkeklerin papaz olabilmelerini en son yapılan ankette (1999) daha fazla desteklemiştir (D'Antonio, 2001: 112).

Kilisenin Toplumsal Öğretileri

Roma Katolik Kilisesi, Katoliklerden doğumdan ölüme kadar insan hayatına saygı temelinde toplumsal adaletin yerleşmesi için sorumluluk almalarını istemektedir. Amerikalı Katolikler ise Roma Katolik Kilisesi'nin bu konudaki isteklerine bağlılık göstermemektedir (D'Antonio, 2001: 98). Katolikler, prensipte Roma Katolik Kilisesi'nin fakirlere ve ihtiyaç sahiplerine ulaşma konusunda ki öğretisine katılmakla birlikte, bu çağrışı kişisel olarak bir şeyler yapma olarak algılamamaktalar. (D'Antonio, 2001: 99 ve Davidson, 1997: 48).

Katılım, Demokrasi ve Karar Mercii

Ruhban sınıfından olmayan Amerikalı Katolikler, karar almada etkin olmayı ve Roma Katolik Kilisesi'nde daha fazla demokratik yapı istemektedir. İkinci Vatikan Konsülü sonrası kuşak Konsül öncesi kuşağa göre daha fazla katılım ve demokrasi istemektedir. Kiliseye bağlılık da katılım ve demokrasi isteklerini kamçulamaktadır çünkü daha dindar Katolikler Roma Katolik Kilisesi'nin aldığı kararlarda daha fazla etkin olmayı istemektedir (D'Antonio, 2001: 113-125).

B. Bu Trendi Etkileyen Faktörler

Roma Katolik Kilisesi'nin öğretileri ile Amerikalı Katoliklerin kabulleri arasındaki temel çatışma ve anlaşmazlık noktalarını belirttikten sonra, bu anlaşmazlıklarda etkin olan faktörleri incelememiz gereklidir. Temelde üç faktör bu temayülü etkilemektedir: kiliseye bağlılık, cinsiyet ve kuşak farklılığı.

Bağlılık

Kiliseye daha fazla giden Amerikalı Katolikler, inançları hususunda Papa'nın otoritesini daha rahat kabul etmekte ve Roma Katolik Kilisesi'nin resmi öğretilerine daha az itiraz etmektedir. Mesela, Roma Katolik Kilisesi'ne önemli ölçüde bağlı olan Amerikalı Katolikler kadınların ve evli erkeklerin din adamı olmalarına daha tereddütlü bakmakta ve bunu onaylamamaktalar (D'Antonio, 2001: 22-23).

Cinsiyet

Amerikalı Katolik kadınlar kilisede daha aktif olmalarına rağmen, cinsel etik ve doğum kontrolü hususunda erkeklere göre Roma Katolik Kilisesi'nin öğretilerine daha az önem vermektedir. Kadınlar erkeklere nazaran infak etme, fakirler için zaman harcama ve fakir çocukların sağlık problemleriyle ilgilenme konularında daha isteklidir (D'Antonio, 2001).

Kuşaklar

İkinci Vatikan Konsülü öncesi kuşak ile Vatikan Konsülü kuşağı arasında büyük farklılıklar bulunduğu gibi İkinci Vatikan Konsülü kuşağı ile İkinci Vatikan Konsülü sonrası kuşak arasında da önemli farklılıklar bulunmaktadır. İkinci Vatikan Konsülü öncesi kuşak Roma Katolik Kilisesi'nin öğretilerine daha bağlı iken İkinci Vatikan Konsülü sonrası kuşak bu öğretilere daha az önem vermektedir (D'Antonio, 2001 ve Davidson, 1997).

II. Katolik Kilisesi Öğretileri ile Amerikalı Katoliklerin Kabulleri Arasındaki Mesafenin Sebepleri

D'Antonio ve diğerlerine göre, bu mesafenin oluşma sebebi, Amerikalı Katoliklerin bir cemiyet olma özelliğinden uzaklaşarak özgür bireyler olmalarıdır. Bu iddiadaki en zayıf nokta özgür birey tanımında yatmaktadır. Özgür birey özgür iradeyi gerekli kılmaktadır. Fakat biz

biliyoruz ki özgür irade dediğimiz durum, mümkün olan davranış şekillerinden birini diğerleri arasından şuurlu veya bilinçsizce seçmektir (Hays, 1994: 62).

Mesela, kadınların ve evli erkeklerin din adamı olarak atanmaları hususunda Protestan fikrini (kadınların ve evli erkeklerin din adamı olarak atanabilmeleri) destekleyen bir Amerikalı Katoligi nasıl olurda özgür bir birey olarak kabul edebiliriz. Onun yaptığı sadece Amerikan kültüründe münasip görünen bir değeri desteklemektir.

Bize göre Amerikalı Katoliklerin kabulleri ile Roma Katolik Kilisesi'nin öğretilerindeki bu kutuplaşmanın sebebi 1960 sonrası Roma Katolik Kilisesi'nin teolojik görüşlerindeki değişimler de dâhil olmak üzere toplumsal, ekonomik ve siyasi değişimlerin bir sonucu olarak Katoliklerin kuşatılmışlık hissiyatından kurtularak kendileri ve Amerikan kültürü arasında inşa ettikleri zihinsel ve fiziki duvarları yıkmaları ve böylece dünyevileşmeleridir.

Dean Hoge'nin de ifade ettiği gibi, 1850 sonrası Amerika'ya göç eden Protestanların dışındaki kilise mensupları, kendilerini bu düşman kültüründen korumak için kendi okullarını açmışlar, kendi gazetelerini çıkarmışlar, kendi derneklerini kurmuşlar ve kendi yetim hanelerini inşa etmişlerdir. Bu gettolaşma onlarda bir kuşatılmışlık hissiyatı oluşturmuştur. Fakat 1960'larda ki değişimler Amerikalı Katoliklerin bu kuşatılmışlık duygusundan kurtulmalarına imkân sağlamıştır (Hoge, 2008: 58).

Neden 1960 sonrası Amerikalı Katolikler kuşatılmışlık hissiyatından kurtulmuşlardır? Bunun en önemli sebepleri Kilisenin öğretilerinde değişiklik meydana getiren İkinci Vatikan Konsülü ve Amerikan toplumdaki ekonomik, siyasi ve sosyal değişimlerdir. Bu değişimler Amerikalı Katoliklerle Amerikan kültürü arasındaki sınırların kaybolmasına ve Katoliklerin dünyevileşmelerine olanak sağlamıştır.

A. İkinci Ekümenik Vatikan Konsülü (1962–1965)

İkinci Ekümenik Vatikan Konsülü veya Vatikan II, Roma Katolik Kilisesi'nin 21. yüzyıldaki ilk ekümenik konsülü olup Papa John XXIII

tarafından 11 Ekim 1962 tarihinde açılmış ve Papa Paul VI tarafından 21 Kasım 1965 tarihinde bitirilmiştir. Bu konsülde önemli kararlar alınmıştır. Özellikle ayinlerin yerel dillerde yapılmasına izin verilmesi ve diğer gruplara ilişkin kararlar Katoliklerin kiliseyi ve kendilerini algılamalarında değişiklik meydana getirmiştir.

İkinci Vatikan Konsülü, Roma Katolik Kilisesi'ni kurumsal veya organizasyon olarak değil, Tanrı'nın kulları olarak tanımlamıştır. Hans Kung Roma Katolik Kilisesi'nin kendini algılayışındaki bu değişikliği paradigma değişikliği olarak tanımlamıştır (Kung, 1989: 214). İkinci Vatikan Konsülü'nden önce Roma Katolik Kilisesi kendini bir kurum olarak kabul ediyordu. Bu anlayışa göre, Roma Katolik Kilisesi hiyerarşik bir tefekkür kurumu olarak algılanıyordu ve Roma'nın öğretisi hem sözde hem de güç olarak önceliğe sahipti (Dulles, 1987: 33). Bu algılayış şekli Katolik Reformasyonu (1563-1650) başlamış ilk dönem modernite ile devam etmiş (1650-1800) ve 19. yüzyılda doruğa ulaşmıştır.

Daha da önemlisi İkinci Vatikan Konsülü'nden önce Roma Katolik Kilisesi diğer Hıristiyanları dışlıyor ve onları heretik olarak değerlendiriyordu. İkinci Vatikan Konsülü diğer Hıristiyanları dışlayıcı pozisyonu terk etmiş ve Katoliklerin Protestanlarla birçok ortak noktalarının olduğuna vurgu yapmıştır. Ayrıca, diğer kiliselerde de doğruların olduğunu kabul etmiştir.

İkinci Vatikan Konsülü'nün getirdiği bu değişim Amerikalı Katoliklerin Amerikalı Protestanlara bakış açılarını değiştirmiştir. Bakış açısındaki bu değişiklik de Amerikalı Katoliklerin gettolarından çıkma ve Protestanlarla aralarında ördükleri fiziki ve zihinsel duvarları yıkma arzularını perçinlemiştir. Fiziki ve zihinsel duvarların yıkılması da bir taraftan Amerikalı Katoliklerin, Amerikan kültürüne uyumlarını sağlamış diğer taraftan da çoğulculuğun getirdiği bir ontolojik durum olarak ön kabullerini sorgulamalarına yol açmış ve böylece, dünyevileşme eğilimlerini artırmıştır. Çoğulculuğun dünyevileşmedeki etkilerini daha sonra ele alacağımız için şu anda detaylı bir şekilde inceleme yapmayacağız.

B. Sosyal ve Ekonomik ve Siyasi Değişim

1960'da Kennedy'nin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı seçilmesinin hem Protestanlar hem de Katolikler üzerinde önemli etkileri olmuştur. Katolikler Kennedy'nin başkan seçilmesiyle birlikte kendilerini tam manasıyla Amerikalı hissetmişler ve zihinlerinde inşa ettikleri duvarları yıkmaya başlamışlardır. Protestanlar da Katolikler hakkında sahip oldukları ön yargıları sorgulamaya başlamışlar ve Katoliklere karşı daha hoş görülü davranış tarzlarını benimsemişlerdir (Hoge, 2008: 59).

1960'larda meydana gelen diğer sosyal olaylar da Katoliklerin ve Protestanların zihinlerindeki statükonun yıkılmasına yardımcı olmuştur. Afrika kökenli Amerikalıların ırkçı yaklaşımlara karşı çıkmaları ve sivil hareket oluşumuyla bazı haklar kazanmaları, Amerikan Yerlilerinin kendilerinden alınan toprakların bir kısmını geri almaları gibi toplumsal olaylar hem Katoliklerin hem de Protestanların zihin kalıplarını yıkmış ve onları diğer gruplara karşı daha hoşgörülü hale getirmiştir.

1960'larla birlikte Amerikan toplumunun refah seviyesi artmış ve bu toplum tüketim toplumu olmaya başlamıştır. Amerikalı Katolikler de bu eğilimden yararlanmış ve hem eğitim yönünden hem de ekonomik yönden Protestanların seviyesine çıkma imkânını elde etmişlerdir. Katoliklerin hem eğitim hem de ekonomik sermaye açısından sınıf atlamaları hem onları Amerikan kültürüne açık hale getirmiş hem de dünyevileşmelerini sağlamıştır. Sonuç olarak Katolikler de çevrelerindeki orta sınıf zihniyetini içselleştirmişlerdir. Katoliklerin doğum oranı ortalamaları ile Amerikan orta sınıfının doğum ortalaması aynı seviyeye gelmiş, Katolikler cinsellik gibi konularda Amerikan orta sınıfının zihniyetini benimsemişlerdir.

Bu değişimler Amerikalı Katoliklerin nasıl dünyevileştiklerini açıklamakla birlikte buna neyin sebep olduğuna cevap vermekte zorluk çekmektedir. Cevap için Amerikalı Katoliklerin dünyevileşmesine sebep olan kozalite mekanizmalarını bulmamız gereklidir. Tarihsel anlatıların tersine kozalite mekanizmaları gerçeklerin keşfinde kılavuzluk yapar, belirli alanlarda bilgi birikimini sağlar, yeni soruları ortaya çıkartan

anomalilerin keşfine imkan verir ve öyle şartlar oluşturur ki bu şartlar altında daha sağlam teoriler ortaya çıkar (Hechter, 1998: 785).

III. Amerikalı Katoliklerin Dünyevileşmelerini Sağlayan Kozalite (Nedensellik) Mekanizmaları

Amerikalı Katoliklerle Amerikan kültürü arasındaki zihinsel ve fiziki duvarların yıkılması, Amerikalı Katoliklerin dünyevileşmesini niçin sağlamıştır? Bu soruya verilecek iki ana cevap bulunmaktadır. Bunlardan birisi fenomenolojik bir yaklaşımla dini çoğulculuğun dünyevileşmeyi getirdiği cevabıdır. Diğeri ise, rasyonel tercih ekolünün ifade ettiği gibi, İkinci Vatikan Konsülü, Katoliklerin yaptıkları fedakârlıklardan ödün vermelerini sağlamış ve böylece Amerikalı Katolikleri cemaat olmaktan çıkartıp, genel dini bir grup haline getirmiştir.

A. Fenomenolojik Yaklaşım

Bu yaklaşıma göre, Katoliklerle Amerikan kültürü arasındaki fiziki ve zihni duvarların yıkılması dini çoğulculuğu ortaya çıkarmıştır. Bu dini çoğulculuk da Amerikalı Katoliklerin anlam dünyalarını oluşturan makul toplumsal yapının parçalanmasına sebebiyet vermiştir. Makul toplumsal yapıdan kastımız aynı anlam sistemini paylaşan kişiler arasında var olan özel sosyal süreçler veya etkileşimlerdir (McGuire, 2002: 37).

Peter Berger'in de ifade ettiği gibi, anlam sisteminin, varlığını devam ettirebilmek için makul toplumsal bir yapıya sahip olması gerekir. Anlam dünyası ne kadar çok makul toplumsal yapı ile desteklenirse, o kadar çok sağlam ve kalıcı olur. Yani, insanlar makul toplumsal yapı ile desteklenen anlam dünyasının doğal olduğunu, her zaman varlığını sürdürdüğünü, alternatifinin imkânsız olduğunu kabul eder ve gelecekte de varlığını sürdüreceğine inanırlar. Makul toplumsal yapı ile güçlenen anlam sistemlerinin zihinlerde daha da yer etmesi için meşrulaşması da gereklidir (Berger, 1967: 45-47).

Meşrulaşmadan kastımız toplumsal düzeni anlamlı hale getiren ve açıklamaya yardımcı olan toplumsal olarak nesnelleştirilmiş bilgilerdir

(Berger, 1967: 29). Meşrulaşma bazı zaruriyetlerin ve bazı bilgilerin daha genel normlara ve geçerli addedilen bilgilere referans verilmesiyle gerçekleşir. Meşrulaştırma süreci pratik bir zorunluluğa normatif bir değer katar, kurumsal düzene de idraksal bir geçerlilik verir. Böylece pratik bir zorunluluk bir norma ve pratik bir bilgi de evrensel bir doğruya dönüşür (Munch, 1987: 160).

Anlam dünyası ile pratik hayat arasındaki ilişkiyi ise dini ritüeller oluşturmaktadır. Berger'in söylediği gibi, dini ritüeller hatırlatma sürecindeki en hayati enstrümanlardır. Dini ritüeller bunları yerine getirenlere tekrar ve tekrar gerçekliğin tarifini hatırlatır (Berger, 1967: 40).

Meşruiyet araçları ile desteklenmiş, ritüellerle perçinlenmiş anlam dünyası diğer anlam dünyaları ile karşılaştığı zaman ve diğer anlam dünyaları ile birlikte yaşamak zorunda kaldığında eski gücünü kaybeder. Daha önce hiçbir alternatifi olmadığı için çok tabii görünen, sorgulanmayan ve kabullenilen bu yapı diğer anlam dünyaları ile birlikte yaşamaya başladıktan sonra o toplumdaki bireylerin alternatiflerinden biri haline gelmektedir. Bireylerin seçimine kalmış ve bireylerin vicdanına hapsedilmiş bir anlam dünyasının bireyler üzerindeki etkisinin azalması kaçınılmazdır. Berger'in de ifade ettiği gibi, din tarafından sunulan anlam dünyası nesnellliğini kaybeder ve göreceli hale gelir. Anlam dünyaları öznel hale geldiği için de anlam dünyasının sunduğu gerçeklikler bireylerin özel hayatının bir parçası haline gelir ki bu durum, anlam dünyalarının aşikâr nesnellığının kaybıdır (Berger,1967: 152).

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, İkinci Vatikan Konsülü'ndeki değişiklikler ve Amerikan toplumundaki toplumsal, siyasi ve ekonomik değişimler, Amerikalı Katoliklerin diğer mezhep ve din mensuplarıyla aralarındaki zihinsel ve fiziki duvarları yıkmalarına sebebiyet vermiştir. Bu duvarların yıkılması da diğer anlam dünyalarının Katolik anlam dünyasına ve makul toplumsal yapısına meydan okumasını sağlamıştır. Amerikalı Katolikler için Katolik anlam dünyası diğer anlam dünyaları arasında bir seçenek haline gelmiştir. Seçenek haline gelmesi de Katolik anlam dünyasının Katolikler arasındaki aşikâr nesnellliğini kaybettirmiştir. Daha da önemlisi, artık Katolik anlam dünyası Katoliklerin

öznel seçimi haline gelmiştir. Bu durum doğal olarak Roma Katolik Kilisesi'nin otoritesinin ve öğretilerinin sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Bu sorgulama Roma Katolik Kilisesi ile Amerikalı Katoliklerin tutumları arasındaki farklılıkların oluşmasını sağlayan temel nedenlerden birisidir.

Böylece, 'kafeterya katoliklik' kavramı ortaya çıkmıştır. Bu kavram Roma Katolik Kilisesi'nin öğretilerine bağlı kalmayıp istediği anlam dünyasından istediği sembolleri ve ritüelleri seçen ve uygulayan Katolikler için kullanılmaya başlanmıştır. Jerome Baggett yaptığı mülakatlarda Katoliklere bu kavramın kendileri için ne anlama geldiğini sormuş ve verilen cevaplar doğrultusunda bu kavramın artık olumsuz bir anlam taşımadığı sonucuna ulaşmıştır (Baggett, 2009: 74). Mülakatlardan iki tanesini Katoliklerin bakış açılarını kendi dillerinden ifade etmek için aktarıyoruz.

Bir Katolik, kafeterya Katolikliğe bakış açısını şöyle ortaya koymaktadır: "Ben kesinlikle kafeterya Katolığım. Seçmem gerekiyor. Şayet çalı fasulyesini sevmiyorsam, onu yemek zorunda değilim. Tatlı yemek istiyorsam, tatlı yerim." Diğer bir Katolik de bu kavrama karşı tavrını şöyle belirtmektedir: "İnsanlar, dini, açık büfe olarak betimledikleri zaman onlara bir itirazım yok. İnsanların hiçbir şey almamalarından bazı şeyler almalarını tercih ederim. Benim tecrübem kafeterya Katolikliğinin insanların iştahını açtığı yönündedir. İnsanlar açık büfede daha rahattırlar ve bundan dolayı buna zaman ayırabilir ve kendi zevklerine uygun olanı keşfedebilirler (Baggett, 2009: 74)."

Çok kültürlü toplumlarda yaşayan çoğu dini grubun başına gelen Katoliklerin de başına gelmiş, Katolik anlam dünyası kişisel bir seçenek halini almıştır. Yani dinin sağladığı anlam dünyası bütün toplumu kucaklayan kutsal bir hava sahası olmaktan çıkmış, bireylerin kendi ihtiyaçlarına göre ayarlamalar yapılabildikleri kutsal bir şemsiyeye dönüşmüştür. Altında inançlarının bir anlam kazandığı kutsal şemsiye çok kültürlülüğün ve modernizmin bir sonucu olarak ortaya çıktı (Smith and Emerson, 1998). Birçok kişi bu kutsal şemsiyelerin altında göreceli anlam dünyalarını ve dindarlıklarını devam ettirebildiler. Amerikan

toplumunda yaşayan bir Protestan veya bir Yahudi, kutsal şemsiyelerinin altında dini inançlarını devam ettirebilme imkânını bulmuştur.

Fakat Amerikalı Katoliklerin durumunu kutsal şemsiye misaliyle açıklamak da imkânsız çünkü onlar birçok konuda kendi kiliselerinin öğretilerinin karşısında yer almaktadır. Amerikan toplumuyla aralarındaki sınırlar kalkınca Amerikalı Katoliklerin anlam dünyaları zayıflamakla kalmamış aynı zamanda dünyevileşmişlerdir. Başta sunduğumuz ampirik veriler de bunu ispat etmektedir.

B. Rasyonel Tercih Bakış Açısı

Bu bakış açısına göre ise Amerikalı Katolikler dünyevileşmişlerdir çünkü özellikle İkinci Vatikan Konsülü Amerikalı Katoliklerin belirgin fedakârlıklarından ödün ve taviz vermelerini sağlamış ve böylece Amerikalı Katolikler Amerikan toplumunda bir cemaat olma özelliklerini kaybedip bu toplumun genel bir dini grubu haline gelmişlerdir. Bu akımın kurucularından Rodney Stark'a göre, Katolik olmanın belirgin özelliği olan fedakârlık İkinci Vatikan Konsülü ile birlikte terkedilmiştir. Bu da beraberinde Amerika'da Katolikliğin güç kaybetmesine sebebiyet vermiştir. Stark'a göre, Katoliklik böylece bir cemaat olmaktan çıkmış orta bir dini grup haline gelmiştir (Stark, 1992: 257-261).

Rasyonel Tercih Yaklaşımı, din ile insanların etkileşimlerini piyasa mekanizmasına benzettiği için market teori olarak adlandırılmaktadır. Bu ilk başta Stark ve Roger Finke tarafından ileri sürülmüştür. Stephen Warner'e göre rasyonel tercih teorisi bir paradigma değişikliğini de beraberinde getirmektedir. 19. yüzyılın başlarında dünyevileşme teorileri Avrupa örneği üzerine yoğunlaşırken Amerika örneğini ihmal etti. Fakat Amerikan örneği dünyevileşme teorilerine uymayan anomalilerin çoğalmasına sebebiyet verdi. Bu anomaliler o kadar çoğaldı ki sonuç olarak Rasyonel Tercih Yaklaşımı ortaya çıktı (Warner 1993).

Stark'a göre, din ekonomisinden kasıt bir toplumda meydana gelen bütün dini faaliyetlerdir. Bu faaliyetler şu andaki ve potansiyel müritleri, mürit çekmek isteyen ve bağlıları olan dini organizasyonları ve

bu organizasyonlar tarafından sunulan dini kültürü kapsamaktadır (Stark, 2000: 193). Bu tarifte de gördüğümüz üzere, bu yaklaşıma göre, din ekonomisi piyasa ekonomisine benzemektedir. Din ekonomisinde de müşteriler, markette bir yer kaplayan firmalar ve bu firmalar tarafından üretilen ürünler bulunmaktadır. Bu modelin mantığını şu şekilde özetleyebiliriz: Düzenlenmemiş market, dini çoğulculuğa sebebiyet verir, dini çoğulculukta dini gruplar arasında rekabete yol açar, dini gruplar arasındaki rekabet de ürünlerin liberal veya radikal öğretiler gibi özelleşmesini sağlar ve bazı gruplar daha fazla fedakârlık ister ki fazla fedakârlık da daha yüksek dini katılımı sağlar (Yamane, 1997: 111). Düzenlenmemiş markette, görünmeyen el sayesinde uzun zamanda dini marketin çeşitliliği toplumun çeşitliliğine tekabül eder ki bu da dini hayatın canlanması ve artması anlamına gelmektedir.

Bu yaklaşım bazı dini grupların güç kaybetmesini, çevresindeki dünyevi kültürle olan ilişkisi ile açıklamaktadır. Bu yaklaşıma göre, bir dini grup, çevresindeki dünyevi kültüre ne kadar çok taviz verirse o kadar çok güç kaybeder. Aynı şekilde, Amerikalı Katoliklerin, kilisenin öğretilerine fazla önem vermemelerinin sebeplerinden birisi, İkinci Vatikan Konsülünün dünyevi kültüre çok fazla taviz vermesi ve bunun sonucu olarak da Amerikalı Katoliklerin dünyevileşmeleridir.

IV. Sonuç

Bu makalede ilk olarak Amerikalı Katoliklerin, Roma Katolik Kilisesi'nin öğretileri hakkındaki tutumlarını inceledik. Son yapılan ampirik çalışmaları incelediğimizde, Amerikalı Katoliklerin tutumları ile Roma Katolik Kilisesi'nin bazı öğretileri arasında farklılıklar olduğunu fark ettik. Cinsel etik, kürtaj, idam, bayanların ve evli erkeklerin din adamı olarak atanabilmeleri, Roma Katolik Kilisesi'nin toplumsal öğretileri ve daha demokratik bir kilise anlayışı konularında Roma Katolik Kilisesi'nin öğretileri ile Amerikalı Katoliklerin tutumları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Bu farklılıkların sebeplerini ikinci bölümde bulmaya çalıştık. Bize göre bunun temel sebebi 1960'lı yıllarda gerçekleşen toplumsal, ekonomik,

dini ve politik değişimler sonucu bir taraftan Amerikalı Katoliklerin Amerikan kültürü ile kendileri aralarında örmüş oldukları fiziksel ve zihinsel duvarları yıkmaları ve diğer taraftan da Amerikalı Protestanların önyargılarını terk etmeleriyle Katolikleri kabul etmeleridir. Politik olarak Amerikan tarihinde ilk defa 1960'da bir Katolik olan Kennedy başkan seçilmiştir. Ekonomik olarak Amerika orta sınıfının refah seviyesi artmış ve birçok Katolik bu refahtan pay almıştır. Sosyal olarak sivil hareket sonucunda ırkçı düşünceler ve davranışlar demode olmuştur. Dini olarak ise İkinci Vatikan Konsülü diğer mezheplerde de hakikat olduğunu kabul etmiş ve diğer din ve mezheplerle diyalog yollarını açmıştır. Bütün bu değişimler Amerikalı Katolikleri gettolarından çıkarmış ve onların Amerikan kültürüne uyum sağlamalarına imkân vermiştir. Fakat bu durumla Amerikalı Katoliklerin Roma Katolik Kilisesi öğretilerine karşı çıkmaları arasında nasıl bir bağlantı bulunmaktadır?

Bu bağlantıyı hem fenomenolojik yaklaşımı hem de rasyonel tercih teorisini kullanarak açıklamaya çalıştık. Fenomenolojik yaklaşım açısından, Amerikalı Katolikler, Amerikan kültürü ile kendileri arasındaki duvarları yıktıklarında, Katolik anlam dünyası onlar için diğer anlam dünyaları ile birlikte bir seçenek haline geldi. Daha önce ise Katolik dünya görüşü ve inançları tek ve yegâneydi. Bu değişim Katolik kimliği ve inançlarının gücünü ve etkisini azalttı. Rasyonel tercih teorisine göre ise, dünyevi kültür ile kendi kültürleri arasındaki gerilim azaldığı için Amerikalı Katolikler, Roma Katolik Kilisesi'nin öğretilerine karşı çıkmaya başladılar.

Kaynakça

- Berger, Peter. 1967. *The Sacred Canopy*, Doubleday, Garden City, New Jersey.
- Baggett, Jrome P. 2009. *Sense of the Faithful: How American Catholics Live Their Faith*. Oxford University Press: New York.
- D'Antonio, William V., James D. Davidson, Dean R. Hoge, Katherine Meyer. 2001. *American Catholics: Gender, Generation, and Commitment*, Alta Mira Press, Walnut Creek, CA.

- Dean R. Hoge. 2008. "Interpreting Change in American Catholicism: The River and Floodgate." In *Review of Religious Research: Special 50th Anniversary Edition* 50: 55-65.
- Dillon, Michele. 1999. *Catholic Identity: Balancing Reason, Faith, and Power*. Cambridge, U.K. ; New York : Cambridge University Press.
- Davidson, James D, Andrea S. Williams, Richard A. Lamanna, Jan Stenftenagel, Kathleen Maas Weigert, William J. Whalen and Patricia Wittberg. 1997. *The Search for Common Ground: What Unites and Divides Catholic Americans*. Huntington, Ind.: Our Sunday Visitor.
- Dulles, Averil. 1987. *Models of the Church*. Doubleday, New York.
- Finke, Roger and Rodney Stark. 1992. *The Churching of America, 1776-1990 : Winners and Losers in our Religious Economy*. New Brunswick, N.J.: Rutgers University Press.
- Hays, Sharon. 1994. "Structure and Agency and the Sticky Problem of Culture." In *Sociological Theory* 12: 57-72.
- Kiser, Edgar and Michael Hechter. 1991. "The Role of General Theory in Comparative-historical Sociology." In *American Journal of Sociology* 97: 1-30.
- Kung, Hans ve David Tracy (edit).1989. *Paradigm Change in Theology: A Symposium for the Future*. New York, Crossroad.
- McGuire, Meredith B. 2002. *Religion, the Social Context*. Wadsworth Thomson Learning.
- Munch, Richard. 1987. *Theory of Action: Towards a New Synthesis Going Beyond Parsons*. New York: Routledge& Kegan Paul Inc.
- Smith, Christian and Michael Emerson. 1998. *American Evangelicalism: Embattled and Thriving*, University of Chicago Press.
- Stark, Rodney and Roger Finke. 2000. *Acts of Faith*, University of California Press, Berkeley.
- Warner, Stephen. 1993. "Work in Progress toward a New Paradigm for the Sociological Study of Religion in the United States", *American Journal of Sociology*, Mar1993, Vol. 98 Issue 5: 1044-93.

Transformation of American Catholics

Abstract

Recent studies on American Catholics have revealed a growing gap between the claims of teaching authority by church leaders and the willingness to accept such authority by the laity. In this paper, as a meta-theory work, we will try to address following questions according to recent studies: What are the major areas of conflict and dissent? Why do American Catholics hesitate to accept the claims of teaching authority by Roman Catholic Church? What are the contributions of American Catholics' integration and secularization to this hesitation?

Key Words: American Catholics, Secularization, American Society, Roman Catholic Church

İndirgemeci Yaklaşımların Bir Ürünü Olarak Tekfir¹

Hacer ŞAHİNALP²

Özet

Tekfiri İslam'ın özündenmiş gibi gösteren haksız yaklaşımları, sığındıkları gerekçelerden hareketle doğruluk testine tabi tutmak, makalemizin ana hedefini oluşturmaktadır. Öncelikli olarak, tekfirle birlikte ismi sıklıkla anılan Haricî ve Selefi zihniyetin katı tutumlarının dinî referanslara karşı indirgemeci yaklaşımlarından kaynaklandığını, bu tavrın arka planında yatan dönemin siyasi, ekonomik ve kültürel baskın izleri görmezden gelinerek yapılacak her türlü yorum ve değerlendirmenin de indirgemeciliğin bir başka versiyonu olacağını göstermeye çalıştık. İslam'ın diğer kaynak ve yorumları görmezden gelinerek sadece bir rivayetten (Fırka-i Nâciye hadisi) hareketle tekfircilik ne derece sorunluysa, İslam bilginleri tarafından rağbet görmemesine rağmen böyle bir rivayeti tekfiri tetikleyen güçlü bir referans olarak lanse etmenin de, indirgemeci bir tutum olarak, bir o kadar sıkıntılı olduğunu belirtmek istedik. Öte yandan, Kalam âlimlerinin iman tanımlamalarından ve küfür hakkındaki fikirlerinin sadece bir bölümünden hareketle tekfirciliğe kapı araladığını iddia etmenin yanlışlığını örnekleriyle beraber göstermeye çalıştık. Sonuç olarak, İslam toplumlarının birlik ve

- 1 Bu makale daha önce Harran Ü. İlahiyat F. Tarafından 2016 yılında düzenlenen “Yanlış Algılar ve Doğru İslam” adlı Uluslararası Sempozyum’da sunulan tebliğimin, ekleme ve değişikliklerle makaleye dönüştürülmüş halidir.
- 2 Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi

dayanışmasının önündeki en büyük engellerden olan tekfirciliğin, indirgemeci yaklaşımların bir ürünü olduğunu ve politik oyunların bir istismar aracı olarak kullanıldığını ifade ettik.

Anahtar Kelimeler: Tekfir, indirgemecilik, istismar, Fırka-i Nâciye, iman-amel ilişkisi, Haricî ve Selefi zihniyet, şiddet.

Giriş

Günümüzde başta Müslümanlar olmak üzere belli bir coğrafyada bütün bir insanlık zorlu bir süreç ve imtihandan geçmektedir. Bir yandan asırlara uzanan sömürge, istila, istibdat, işgal politikalarına maruz kalan ve bundan kurtulup izzetiyle var olmanın yollarını arayan çabaların ve teşekküllerin; diğer yandan mezhebi din haline getiren, dini marjinalleştiren, dinî değerleri ve hizmetleri kişisel çıkar ve iktidar aracına indirgeyen, mutlak doğruyu kendi tekelinde gören, kendinden olmayanı tekfir eden, şiddet ve vahşet üreterek islamofobiyi besleyen oluşumlara sahne olan bir İslam coğrafyasıyla karşı karşıyayız. (Çalış, 2016, 5)

Söz konusu bu sıkıntılı coğrafyada, bir takım İslamî kavram ve literatürlerden ve tarihî tecrübelerden nemalanılarak Müslümanlar arasındaki etnik ve mezhepsel farklılıklar kışkırtılmakta ve sunî temellere dayalı bir kaos ortamı yaratılmaya çalışılmaktadır. Özünde ve temelinde adalet, merhamet ve şefkat gibi değerler bulunan İslam'ın temsili, kuru metne dayalı yeni türedi birtakım cereyanlarla gösterilmeye çalışılmaktadır. Daiş/İşid, Boko Haram, eş-Şebab gibi nezhur, İslam'a ve İslam toplumuna aidiyeti son derece şüpheli örgütlerin gayri insani uygulamaları marifetiyle bir İslam karşıtlığı ve korkusu oluşturularak, İslam'a yönelik yanlış bazı algıların, hem Müslim hem de gayr-ı Müslimler nezdinde yaygınlaşmasına sebebiyet verilmektedir. Bu yapılırken bir yandan da, bir takım dinî kavramlar asıl anlamlarından kopararak, onlara özel ve ideolojik anlamlar verilmek suretiyle zihinlerde kavram karmaşası oluşturulmak istenmektedir. Bu suretle bilinçli olarak, mutedil, kapsayıcı, kuşatıcı, ölçülü söylemlerden uzaklaşarak, dışlamacı, aşırılığa varan anlayışlara güç kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Bir takım kirli amaçlar uğruna Müslüman'ın Müslüman'a kıldırıldığı böyle bir ortamda, tarihi ve itikadi bağlamından kopartılıp ısıtılarak yeniden piyasa sürülen, bir istismar aracı olarak kullanılan kavramlardan biri ve belki de en önemli ve yıkıcı olanı “tekfir”dir.

İslâm tarihi boyunca grupların elinde güçlü bir silah olarak kullanılan tekfir, “tef’il” vezninden mastar olup, kişiyi küfre nispet etmek, kâfir saymak, bir Müslüman'ın ya da Müslüman kabul edilen bir kimsenin sözlerine ve fiillerine bakarak kâfir olduğuna hükmetmek, “küfürle itham etmek veya küfür nisbet etmek” gibi manalara gelir. (İbn Fâris, 1994, 930-931; İbn Manzûr, 1414h., II, 353; Kılavuz, 1982, 75; Uludağ, 1996, 241) Tekfire muhatap olan kişinin, toplumdan tecrit edilip yalnızlaştırılma, kanının helal kılınması ve Müslüman mezarlığına dahi gömülmesinin yasaklanması gibi hukuki yaptırımlarla karşı karşıya kalması, konu hakkında hüküm verirken oldukça titiz davranılmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenledir ki Hz. Peygamber, kelime-i tevhidi söyleyenlerin kanlarının ve mallarının koruma altına alındığını, kibleye yönelip namaz kılanların ve Müslümanların kestiği hayvanın etini yiyenlerin Allah'ın ve resulünün güvencesini kazandığını ve dolayısıyla onların tekfir edilemeyeceğini bildirerek bu konuda önemli bir sınır/had çizmiştir. (Buhârî, “İman”, 17, “Salât”, 28; Ebû Dâvûd, “Cihâd”, 95) Müslüman toplumlar tarafından da genel bir ilke olarak kabul gören bu açıklama, tekfir mekanizmasının işletilmesini, insanların keyfî ve indî kararlarının tekelden kurtarma amacına yönelik bir çabayı göstermesi bakımından önemlidir.

Ancak bütün bunlar bilinmesine ve rağbet görmesine, bir Müslüman'ın diğer bir Müslüman'ı tekfir etmekten men eden ilkeler belirlenmesine ve bu konuda oldukça net ve kesin ifadeler sarf edilmesine rağmen, İslam tarihine baktığımızda, en ufak ihtilaf noktalarının dahi sebep gösterilerek tekfire sıkça başvurulduğunu görmekteyiz. Bu ikircikli durumu, aynı yazarın farklı eserlerinde ve hatta aynı eserinin farklı yerlerinde de görebilmekteyiz. Hem ifrata varan açıklamalar hem de tekfiri neredeyse imkânsız kılacak itidal ve sağduyu ağırlıklı ifadeler aynı eserde kendine yer bulabilmiştir.

Aynı durum benzer şekilde Kelâm kaynaklarına baktığımızda iman ve küfür tanımlamalarında da bulunmaktadır. Bir yandan hemen hemen her şeyi kapsamına alan oldukça sıkı ve katı bir iman tanımlaması, öbür yandan da mümkün merteye gevşek tutulan âdeti kendisinden kaçınılan bir küfür tanımlaması aynı kalemde çıkabilmiştir. Aradaki bu uyuşmazlığın, küfür hakkında farklı kavramsallaştırmalara gidilerek kapatılmaya çalışılması, üzerinde önemle durulması gereken noktadır. Buralardan elde edilecek veriler bizlere, âlimlerin eserlerinde farklı küfür tanımlamalarına ve kavramsallaştırmalarına gitmelerinin ve tekfir hakkında birbirinden farklı açıklamalarda bulunmalarının arka planında yatan nedenleri de verecektir. Tekfirden kaçınmak için üretilen bu kavramsallaştırmaları ve arkasında yatan sebepleri dikkate almadan, sadece iman tanımlamasından hareketle bir küfür tanımı üretmenin ve bunun üzerinden tekfiri haklı çıkarmanın kişiyi yanlış sonuçlara götüreceği açıktır.

Düşünce ve fikir hürriyetinin, dolayısıyla da her türlü atılım, ilerleme ve gelişmenin önünde büyük bir engel olarak gördüğümüz tekfir olgusunu bir sorun olarak ele almak, bu sorunun kaynağını saptamak, tekfire yol açan sapmaları tespit etmek acil bir sorundur. Biz de bu çalışmamızla, kavramın tanımlanmasından tarihi serüvenine oradan da itikâdî mezheplerimizin belli başlı imamlarının konu hakkındaki görüşlerine değinmek suretiyle sorunun bir nebze de olsa aydınlığa kavuşmasına katkı sunmaya çalışacağız. Bunu yaparken üzerinde duracağımız en önemli nokta, tekfirin hem oluşumuna hem de yayılmasına zemin hazırladığını düşündüğümüz, farklı şekillerde uç veren “indirgemeci yaklaşımlar”dır. Bu tutumun bir ayağını, konu hakkında görüşler sunan ve eserler kaleme alan İslam bilginlerinin, diğer ayağını ise onların görüşlerinden istifade ettiğini ve ilham aldığını iddia eden Müslim-gayri müslim kitlenin oluşturduğunu söylemek gerekir.

Hakkında, yazılıp çizilenlere, sarf edilen sözlere ve yaşanan olgulara, arkasında yatan neden ve niçinleri de dikkate alan bütüncül bir yaklaşımla bakmadan (indirgemeci yaklaşım) tekfir hakkında yapılacak her türlü değerlendirmenin, sağlam bir dayanaktan yoksun olduğunun ve de yanlışlığının ispatı makalemizin ana amacını oluşturmaktadır.

Dolayısıyla, hicri ilk asırdan başlayarak günümüze kadar münakaşa edilen hangi inanış ve ifadenin, hangi davranışın kişiyi iman sınırından çıkarıp küfre düşürdüğü ve bu yönde yapılan tartışmaların tahlili başka çalışmalara havale edilerek makalemizin sınırları dışında tutulmuştur. Konunun anlaşılmasına katkı sunması anlamında ele alınan iman hakkındaki tanımlama ve açıklamalar da fazla derinlemesine inilmeden oldukça sınırlı tutulmuştur.

Tekfirin bu derece yaygınlaşmasına ana neden olarak gördüğümüz indirgemeci yaklaşımların başkaca çeşitlerinin de olabileceğini kabul ederek, tespit edebildiğimiz en önemlilerini şu başlıklar altında sıralamamız mümkündür:

1. Ayetlere Karşı Lafızcı ve Parçacı Yaklaşım:

Tekfirin kültürleşme sürecini başlatanların Hâriciler³ olduğu, bu süreci başlatan asıl unsurun ise, başlangıçtaki imamet konusundaki politik tartışmalar olduğu kabul edilir. Hâriciler, Sıffin Savaşı'nda önce Muaviye'ye karşı Hz. Ali'nin yanında yer almış, ancak daha sonra ihtilafın çözümünde arayış bulmak isteyen hakemleri ve tahkimi kabul edenleri, büyük günah işlemekle suçlamış ve tekfir etmişlerdir. Özellikle Nafi b. Ezrak (ö.65 / 684) ve çevresi (Ezârîka), büyük günah işleyenleri tekfir etmekle kalmayıp, bunları ebedi cehennemlik ilan etmişlerdir. (Kılavuz, 1982, 76-77; Uludağ, 1996, 244; Topaloğlu, 1996, 272; Nu'aymî, 1967, XV, 10; Fığlalı, 1983, 44 vd.) Hariciler'le birlikte başlayan ve Müslüman toplumunu zaman zaman iç savaşın eşiğine getiren tekfircilik furcasının İslam dünyasında yaygın olduğunu söylemek gerekir.

Müslüman toplumun ana bünyesinden ayrılan ilk farklılaşma hareketi olan Hâriciler'in fikirlerinin yankıları, hem siyasal hem de toplumsal düzeyde uzun süre etkinliğini devam ettirmiştir. Onlar, i'tikâdî

3 Hâriciler hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Adnan Demircan, (2000), *Hâricilik mezhebi'nin doğuşu bağlamında din-siyaset ilişkisi*, İstanbul: BeyanYayıncılık; Demircan (2015), *Hâricilerin siyasî faaliyetleri*, İstanbul: Beyan Yayınları; Mehmet Kubat, (2015), *İslâm mezhepleri tarihi*, İstanbul: Kitap Dünyası yayınları; Kubat (2006), Hâriciliğin doğuşunda münâfıkların rolü, *Dinbilimleri Akadematik Araştırmalar Dergisi*, VI, Sayı: 1

olmayan meseleleri bu alana çekmek ve indî fikirlerini nass olarak sunmak suretiyle İslam toplumunda asırlar boyu sürecek büyük fitnelerin ilk fitilini ateşlemiş, aradan yüzyıllar geçmesine rağmen hem zihniyet yapıları, hem de pratik uygulamalarıyla Müslüman toplumları ciddi anlamda etki altına almışlardır. Bu anlayışla hareket eden zihniyetin “Tahkim olayı”nda tarafları tekfir etmelerinin sebebi, Allah’tan başka kimsenin herhangi bir konuda hüküm verme yetkisinin olmadığına (lâ hukme illâ lillâh) ve böyle bir yetkiyi kabul edenlerin küfre düştüğüne dair düşünceleridir. (eş-Şâtibî, ty., III, 292; el-Yemenî, 1414h., I, 11-12; Ebû Zehrâ, ty., I, 65; Akyol, 1988, 39-54; Watt, 1981, 14-16; Çağatay ve Çubukçu, 1985, 12-23.) Bu hükme varmalarını ise söz konusu şartlanmışlıktan hareketle aşağıda zikredeceğimiz Kur’an ayetlerine dayandırmışlar:

a. *إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ* “Allah’ın hükmünden başka hüküm yoktur”, “hüküm ancak Allah’ındır”, “Allah’tan başka hükmedecek yoktur” şeklinde Türkçe anlam verebileceğimiz Yûsuf Suresi, 40. ve 67. âyetleri.

“Allah her şeyi hakkıyla bilendir, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir” (4/Nisâ, 26) *“Câhiliyyet devri hükmünü mü istiyorlar? Yakinen bilen bir millet için Allah’tan daha iyi hüküm veren kim vardır?”* (5/Mâide, 50)

Allah’ın hâkimiyetinin bilfiil ilahî teşride, şeriatın içerdiği emirler, yasaklar ve kendisine inanan toplum açısından uygulanması ve uyulması gerekli hükümlerde geçerli olduğuna dair elbette hiçbir kuşku bulunmamaktadır. Muhkem ayetlerle bildirilen iman esasları ve ibadetlerle ilgili düzenlemeler tevkîfidir; değiştirilemez. Bu konularda ekleme ve çıkarma yapmak mümkün değildir. Bununla birlikte Allah, indirdiği kitabında dinde sabitelerin dışında değişken alanların varlığına da işaret etmiştir. Öte yandan dini hükümlerin kanun kalıbına dökülmüş düzenlemelerini uygulayan, bu düzenlemeye uygun olarak yargılama yapan ve hükümleri yürüten insanlardır. Bu alanlarda siyasî erkin ya da ulemanın hüküm vermesi ve yorum yapmasının önü ise açıktır. Dolayısıyla kozmik egemenlik⁴ Allah’a aittir. Ancak Allah yeryüzündeki siyasî hâkimiyeti⁵ insanoğluna emanet etmiştir. Allah’ın indirdikleriyle hük-

4 Allah’ın sıfatlarıyla bütün bir evrene hâkim olması, hükmetmesi.

5 Burada “siyasî” kavramını, insanın kendi nefsinden başlayarak politik alana kadar olan yöneticilik özelliği (ilm-i siyâse) anlamında kullandık.

metmenin muhatabını, toplum katmanlarının bütün alanlarında bulunan tek tek mükellefler topluluğu olduğu gerçeğinden uzaklaşarak sadece siyasî alandaki yöneticilerle sınırlı tutmak Kur'an'ın ruhuna muhalif hareket etmek demektir. (Altıntaş, 2010, VII: 2, 61)

Hüküm vermede insanlardan hakemlere başvurma bizzat Kur'an'ın öğrettiği bir yöntemdir: “Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin” (4/Nisâ, 35; Benzer ayetler için bkz. 2/Bakara,178; 5/Mâide, 95) âyetinde söz konusu edilen hakemler; Kur'an ve sünnet değil, eşlerin akrabalarıdır. Eğer hakem kabul edilen eşlerin akrabaları vasıtasıyla sorun çözülmezse iş, her birisi seküler bir hüviyet taşıyan siyasî merci konumundaki hâkim ve devlet başkanına götürülür. (Mâturîdî, 2005, III, 210) Nitekim İmam Mâturîdî, “ (Ey Muhammed!) Biz sana Kitab'ı (Kur'an'ı) hak olarak indirdik ki, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hüküm veresin” (4/Nisâ,105) âyetini içtihadın caiz olduğuna delil olarak gösterir. Bu ayette geçen; “Allah'ın sana gösterdiği gibi” pasajı, “aklını kullanarak anladığın şeylerle manasına gelir” diyen İmâm Mâturîdî, “eğer Kur'an'la bütün hükümler anlaşılabilir olsaydı, o takdirde ‘Allah'ın sana gösterdiği gibi’ denilmesinin bir anlamı kalmazdı” demektedir. (Mâturîdî, 2005, III, 26-27) Buradan, karşılaşılabilecek sorunları çözmeye insanın etkin bir rol üstlenmesi gerektiğine yönelik bir vurgunun olduğu gayet açıktır. Dolayısıyla insanlar da Allah tarafından çizilen sınırlar içerisinde belirli hükümlerde bulunabilirler.

b. “Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, kâfirlerin ta kendileridir.” “...İşte onlar zâlim olanlardır”, “...işte onlar fâsık olanlardır.” (5/Mâide, 44, 45, 47)

Ayet hakkında fikir beyan eden âlimlerimize göre ayette geçen “hükmetmeyenler” ibaresi en genel anlamda “tasdik etmeyenler”, “hafife veya alaya alarak inkâr edenler” şeklinde yorumlanmıştır. (Taberî, 2001, VIII, 456; Nursî, 1991, 69, 124) Konyalı Mehmed Vehbi Efendi, “Fâsık fısıkiyla Allah'ın ahkâmının hilâfını irtikâb etmişse de bu, lisanında ve zahirde olup kalbiyle o ahkâmın hakkaniyetini tasdik ve işlediği fıskın günah olduğunu i'tikad ettiğinden kâfir olmaz. Çünkü küfür; hak olan ahkâmı

kalbiyle inkâr ve lisanıyla reddetmektir. Fâsık kalbiyle tasdik ettiği için mü'mindir, fakat imanla beraber ahkâm-ı şeriatın hilafıyla hükmetmemek sair günahları işlemek kabilindedir. Şu halde âyet-i celilenin hükmü 'Bilkülliye inkâr ve hüküm-ü ilâhî olduğunu redle beraber hilâfıyla hükmederse kâfir olur' demektir. Eğer ayetten maksat bu olmasa Kur'an'ın hilafında bir şey irtikap edenlerin (işleyenlerin) kâfir olmaları lazım gelirdi. Hâlbuki hak olduğuna imanla beraber hilafını irtikap küfür değildir ve olamaz." der. "Çünkü bilumum günahlar Kur'an'ın hilafıdır. Günahtan hali bir fert tasavvur olunamaz. Eğer her günahı irtikap eden kâfir olsa, âlemde mü'min bulunmamak gerektir." diyerek de konuya son noktayı koyar. (Vehbi Efendi, ty., III, 1231)

Mâturîdî Mâide 44. âyeti yorumlarken gramer kurallarından hareket ederek Arapçada hükmetmek anlamına gelen "hakeme" fiilinin "ba" edatıyla birlikte kullanıldığında "ikrar etmek, tasdik etmek, doğrulamak" gibi anlamlara geleceğini ifade eden görüşlere (Alûsî, 1987, II, 145; Rıza, ty., VI, 403-405) katılır. O bu kuraldan hareketle âyete, "*Allah'ın indirdiklerini tasdik etmeyenler kâfirlerin ta kendileridir*", anlamını vermiştir. Ona göre, Allah'ın indirdiği hükümleri tasdik etmeyip inkâr eden ve bu hükümleri hak olarak görmeyen kimse kâfirdir. Bu hükümlere inandığı halde amel etmeyen kimse de günahkâr mü'mindir. Zira onun iman-amel anlayışına göre, büyük günah işleyen kimse dinden çıkmaz. (Mâturîdî, 2005, IV, 237-240; 1979, 333; Altıntaş, 2010, VII, 61)

Söz konusu ayetleri, bir Müslüman'a küfür isnadında bulunmak için delil olarak kullananlara öncelikle şunu sormak gerekir: "Kur'an'ın merhameti, nasihati, güzel söz ve ameli, kardeşliği, şefkati, yardımseverliği, diğerkâmlığı vs. öğütleyen, mücadele edilirken bile en güzel şekliyle ya da misliyle (adalet ve kıst) mücadele edilmesini salık veren ayetleri dururken ve bunlar Kur'an'ın tamamı düşünüldüğünde kemiyet ve keyfiyet bakımından daha baskın durumdayken neden bunlar değil de sadece bir ayet üzerinden probleme yaklaşmıştır?"

Bir diğer soru; "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) itaat edin.*" (4/Nisâ, 59) ayetinde geçen "ulu'l-emre itaat" kısmını, Kur'an ayetlerine bu kadar çok

atıf yapıp onları katı bir şekilde yorumlayarak uygulayan Hâricî zihniyet acaba ne şekilde anlamıştır? Daha önce meşru yönetici olarak görüp yanında yer aldıkları Hz. Ali'ye başkaldırılarını ve tekfir edip öldürülmesi gerektiğine hükmetmelerini bu ayetle nasıl bağdaştırıyorlar? Ya da siyasî çıkarlarının zedelenmemesi için acaba diğer bütün ayetleri daha önce zikrettiğimiz Mâide 44. ayete kurban mı ediyorlar?

Onlara, kendi yöntemlerinden hareketle sorulacak bir başka soru da; *“Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve resulüne arz edin”* (4/Nisâ, 59) ayeti gereğince neden bu arz işlemini eksik yapmış olduklarına yöneliktir. Zira ayette ifade edilen Resul’e arz işlemi yapılmış, Hz. Peygamber’in böyle bir durumda sergilemiş olduğu tavır göz ardı edilmiştir.⁶ O, Yemen’e vali olarak atadığı Muaz b. Cebel’e karşılaştığı sorunların çözümünde nasıl bir yol takip edeceğine dair bir takım sorular yöneltmiş, aldığı cevaplar karşısında da memnuniyetini ifade etmiştir. (Bkz. İbn Sa’d, 1968, III, 584; Ebu Dâvûd, “Akziye”, 11; Tirmizî, “Ahkâm”, 3)

Öte yandan Haricî zihniyetin, hakikati kendi tekellerine alarak ayeten çıkardıkları hükmün tek doğru gerçeklik olduğuna nasıl ve hangi ölçüye dayanarak vardıkları, cevaplanmayı bekleyen bir başka soru olarak karşımızda durmaktadır.

Dini metinleri salt literal/harfi yöntemle anlama, usul kaidelerine riayet etmeme, lafızcı ve parçacı bir tutumla Kur’an ayetlerini değerlendirmeye ve oradan hüküm çıkarma çabalarının arka planında, her ne kadar nasların manasını koruma düşüncesinin yattığı iddia edilse de, doğurduğu sonuçlar dikkate alındığında böyle bir niyeti mazur görmek

6 Hz. Peygamber, *“Sana hâlli için herhangi bir dava getirildiği zaman nasıl ve neye göre hüküm verirsiniz?”* diye sordu. Muaz, *“Allah’ın kitabındaki hükümlerle hüküm veririm.”* dedi. Hz. Peygamber, *“Eğer Allah’ın kitabında onunla ilgili bir hüküm bulamazsan neye göre hüküm verirsiniz?”* diye sordu. Muaz, *“Resûlullah’ın sünnetine göre hüküm veririm.”* dedi. Hz. Peygamber bu sefer, *“Resûlullah’ın sünnetinde de onunla ilgili bir hüküm bulamazsan, ne yaparsın?”* diye sordu. Hz. Muaz, *“O zaman, kendi görüşüme göre içtihad eder, hüküm veririm.”* dedi. Hz. Peygamber bundan duyduğu memnuniyeti şöyle ifade etti: *“Allah’a hamdolsun ki, Resûlullahın elçisini, Resûlullahın razı olduğu şeye muvaffak kıldı.”*

mümkün değildir. Fikirlerini böyle bir indirgemecilikle geliştirenlere göre mana salt lafızdadır; zihin, vakıa, akıl ve tarih ondan ayrılmaz. Oysaki bu literal anlayış, hakikat-i halde teorik bir zorlama olup; akli, nassı ve vakıayı inkârdır. Böyle bir durum, hasımları tekfire, insanı dini davranışlarda aşırılığa götürür. Dini metinleri literal açıdan yorumlamak; dinî değerlerin ve hükümlerin reel hayatla buluşmasını sağlayan dinamik bir sürecin ifadesi olan her türlü ictihadî girişime (farklı yorum biçimlerine) kapı kapatma anlamına gelir. Bu da İslam düşüncesi alanındaki her türlü verimliliği ortadan kaldırır. Bu gibi durumlarda bir çözüm mekanizması sunmak ve işletmek adına İmam Mâturîdî, çoğu İslam âliminin düşüncesine sözcülük ederek, yeri geldiğinde “icma” ve “kıyas”ın da dini anlamada meşru bir yorum biçimi olduğu vurgusunda bulunmuştur. (Altıntaş, 2010, VII: 2, 60-63; Hanefî, 2006, 736; Koçyiğit, 1989, 37-39) Harfî okuma yönteminden yola çıkarak, hakemliği sadece Allah’la sınırlandırmaya kalkmak Kur’an’ın ruhunu ve maksadını anlamamış olmakla eş değerdir. Nitekim İslam tarihinde bu yöntemi kendisine rehber edinen Haricîliler, tekfir kuramını işletmek suretiyle dışlamacı İslam’ın temsilciliğine gitmişlerdir. (Kubat, 2006, VI: 1, s.133-134)

Allah insanın fitratını ve istidadını esas alıp, ona yeryüzünü imar ve inşa görevini vererek bir emanet yüklemiştir. Allah’ın Âdem’e bütün isimleri öğrettiğini bildiren Kur’an ifadesi, başka anlamlarının yanında insanoğlunun düşünen, kavram üreten, sembol kullanan, kültür oluşturan ve nihayet medeniyet kuran bir varlık olduğuna işaret eder ki tarihî tecrübe de bunun açık şahididir. Yaratılış gayesine ve özüne yabancılaşma söz konusu olduğunda ise ilahi irade vahiyle insana müdahale etmiş ve ikazda bulunmuştur. Ancak bu müdahale, akli ve diğer istidatları, nassın zahirî ve literal kavranışına ve sadece belli bir beşerî tecrübedeki dini algı ve yaşantı tarzına mutlak tabi kılmak için gerçekleşmemiştir. Haricî/Selefi tecrübenin aksine vahiy, insanın iradesini ve yeteneklerini ortadan kaldırmaz.

Doğru bilginin nelğine yönelik epistemolijik tavır alışlar, fikirlere karşı takınılacak tavrın şeklini ve şiddetini belirlediğinden, kendini hakikatin merkezine yerleştiren her düşünüş ve anlayışın (etnosentrizm),

başkalarına karşı dışlayıcı ve ötekileştirici bir dil kullanmaya daha baştan kendini bilemiş olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kesinlik ve mutlaklık iddiasıyla oluşan inhisarcı tutum, insanî ilişkilerde belli bir hoşgörüsüzlük ve fanatizmi de beraberinde getirmektedir. Karşıtlık üzerine kurulu olup kutuplaştırıcı bir karakter sergileyen partikülarist yaklaşımlarla hareket edenlerin ayrıştırıcı ve şiddet içerikli bir dil kullanarak kendileri dışındaki büyük çoğunluğu ötekileştirmeleri de bu yüzdendir.

Bütün bunlara ek olarak, Hâricîler'in bu çıkışlarının ve katı tutumlarının arka planında, bir takım siyasî, tarihî ve sosyal etkenlerin de baskın olduğunu söyleyebiliriz. Onlar, ibadetlerini aksatmayan ve mümkün merteye yerine getiren kimseler olmalarına rağmen, ait oldukları çevre ve kültür, kişiliklerini kabalaştırmış ve bu, Haricî zihniyeti besleyen ana faktör olmuştur. Bedevî Araçlar'dan⁷ teşekkül etmelerinden dolayı cehaletlerinin onları taassuba, dar görüşlülüğe ve şiddete sevk ettiği⁸ söylenebilir. (Fazlurrahman, 1993, 234) Sosyal hayatta karşılaşılan olayları değerlendirmede ve sosyal ilişkilerin insanî ve medenî sınırlar içinde yürütülmesinde iyi niyetli ve dindar olmanın yeterli bir nitelik olmadığı bir vakıdır. Kişinin davranışlarını, davranışlarına yön verecek esasların bilgisi istikametinde yürütmesi gerekir. Oysa Hâricîler, bilgisiz ve dar görüşlü olduklarından, dinî ve ictimâî değerlerin inceliklerine nüfuz edememiş ve dolayısıyla reaksiyoner bir tavır takınmışlardır. Kur'an-ı bütün yönleriyle kavrayabilecek derecede kültürlü olmadıkları için de, Kur'an'ın meşrû saydığı tahkîm ve diğer birçok hususu din dışı saymakla başladıkları faaliyetlerine, aynı dar görüşlülüğün doğurduğu bir takım anarşik davranışlarını doğru immişçesine tatbik etmekle devam etmişlerdir. (Fığlalı, 1983, 81-82)

Bu sebepten başlangıçta siyasi bir hizip olarak teşekkül eden bu fırkanın, pek kısa zamanda itikâdî bir mezhebe dönüştüğünü belirtmemiz gerekir. Bu bakımdan tahkim konusunda düşülen ihtilafın altında

7 “Bedeviler’Arâbiler küfür ve nifakta çok şiddetli ve Allah’ın elçisine indirdiğinin sınırlarını anlamamaya en layık insanlardır.” (9/Tevbe, 97)

8 Fazlurrahman; hoşgörüsüzlük, fanatiklik, kendinden olmayanlara kapıları kapatmak, kaba kuvvet ve şiddete başvurarak politik değişmeyi etkilemek, dar kafalılık gibi nitelikleri Hâricîler’in en belirgin özellikleri olarak sıralar.

yatan esas şey, “dini tefsir farkı değil, siyasî kanaattir”, denilebilir. Ayrıca Hâricilik hareketinin başladığı devirde olayların siyasî ve dinî yönden iç içe oldukları da gözden uzak tutulmamalıdır. Onlar, Hz. Osman ve arkasından Hz. Ali dönemlerinde yaşanan olay ve ortaya çıkan gelişmelere kendilerine özgü bir bakış açısıyla yaklaşmış ve buna göre tavır ve tutum geliştirmişlerdir. Nihâî olarak, bu konudaki ihtilafların, siyasî hizipleşmelerden doğduğunu, sonradan dinî mahiyet kazandığını söylemek daha isabetli görünmektedir. (Fığlalı, 1983, 56-57)

İslâm ve Müslümanlara karşı kötülük yapmak için her türlü yolu meşru gören ve her fırsatı değerlendiren münâfıkların, İslâm'ın ruhunu tam olarak kavrayamamış câhil ve bedevî grupları amaçları uğruna manipüle etmeye kalkışması beklenen bir davranıştır. Bu yüzden aynı saflarda yer aldıkları imajını sergileyerek Hâricîlerle sık sık dirsek temasında bulunmuş, böylece Müslümanlar arasında kanlı savaşların meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Hâricîler de buna doğrudan ya da dolaylı bir şekilde katkı sunmuştur. Öte yandan, Hz. Osman'ın öldürülmesi olayına karışanlar içerisinde, sonradan Hâricî olarak adlandırılan ve bu hareketin içinde aktif olarak rol oynayan bazı isimlerin bulunduğu bilinmektedir. Hâricîlerin bir kısmı, bizzât Hz. Osman'ın velâyetine karşı olduklarından ona karşı başlatılan isyan hareketinin haklılığını savunmuş, dolaylı da olsa onun öldürülmesinin sorumluluğunu bir nevi üstlenmişlerdi. Hatta onların bununla iftihar ettiklerine dair bilgiler dahi öne sürülmüştür. (Yıldız, 2009, II: 2, 9; Kubat, 2006, VI: 1, 121-122)

Hâricîler'in doktriner olarak oldukça keskin ve sert olmalarını, peygamber sünnetinden uzak salt Kur'ânî olmalarına ve ayetleri bütünden kopuk ve parçalı anlamıyla kabul etmelerine de bağlayabiliriz. Aynı zihniyet ve yöntemin çağımızda “Selefilik” kılıfında ortaya çıkışı manidar, siyasî ve ekonomik şartları düşündüğümüzde ise normaldir. Bu devredeki “Selefi-Hâricîlik/Yeni Selefilik”in ayırıcı vasfı, Kuran'ın yanında hadislerle de dayanıyor olması, yani sürece Peygamber'in de dâhil edilmesidir. Bunların hadislerle ilişkileri de ilklerin Kuran'la kurdukları ilişkiler gibi aynı zihniyete dayanıyor. Görüşlerinde, politikalarında ve

yöntemlerinde hadis literatürünü veya külliyatını gerçeğinden, ait olduğu bağlamlardan ve bütünlükten kopartıp indirgemecilik yapmaları da bu sebeptir. Amaçları, varlıkları ve yöntemlerini meşrulaştırmak için, hakikatin farklı yönlerini açıklayan rivayetlerden yalnızca kendi amaçlarına uygun olanları seçtikleri, haklılıkları uğruna “istismar” etikleri hadislerle kendilerini savundukları görülür. Öte yandan her iki anlayışın da mücadelelerini dâhilde, yani gayri Müslimler’den ziyade Müslümanlarla yapmaları (Akyol, 1988, 97) da ilginç, bir o kadar da acı bir tablo olarak karşımızda durmaktadır. Bu tür grup ya da oluşumları beslendikleri sosyo-kültürel çevre, politik ve ekonomik şartlardan, tarihî olaylardan soyutlayarak sadece dinî bir referansla izaha kalkışmak var olan indirgemeciliğe başka bir versiyonla katkı sunmak olacaktır.

2. Fırka-i Nâciye Hadisi:

Hakikati tekelleştirerek ayırimcılığın, ötekileştirmenin ve tekfirciliğin teolojik zemini olarak ileri sürülen dayanaklardan biri de “Fırka-i Nâciye hadisi” olarak bilinen ve çeşitli varyantları olan rivayettir. Bu hadisin en yaygın formu şu şekildedir:

“... Ümmetim 73 fırkaya ayrılacak; onlardan biri hariç, hepsi ateştedir (cehennemliktir) ve o biri de benim ve ashabımın yolu üzere olanlardır (Benim ve ashabımın yolunu takip edenlerdir)...” (Ahmed b. Hanbel, ty., IV,102; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 1; İbn Mâce, “Fiten”, 17; Tirmîzî, “İman”, 18)

Grup ya da mezheplerin bu rivayetten hareketle “kurtuluşa erecek yegâne fırka” olan “hak fırka” olarak kendilerini betimlediği,⁹ kendileri dışındaki bütün fırkaları ise ya sapkınlık, bid’at veya küfürle itham etikleri (Dinî partikülarizm) görülür. (Malâtî, 1939, 143; Şehristânî, 1948, I, 3; İsferyânî, 1983, 23; Esen, 2011, 52: 2, 99)

Hakikat tekelliliği ve ona yol açan mutlaklık söylemleri, yapısı itibariyle bir karşıt kutup/yapı üzerinden kendi konumunu belirler. İnsanlık tarihine göz atıldığında bu iddiaların, çatışma, baskı, şiddet, zulüm

9 “Her bir grup, kendi katındaki (dinî anlayış ve gruptaş) ile sevinip böbürlenmektedir.” (30/Rûm, 32)

ve terör eylemlerini meşrulaştırmak ya da yönlendirmek ve alevlendirmek için farklı kesimler tarafından kullanıldığı görülür. Zira bu tarz bir hakikat tekelciliği doğal olarak merkeze konan dinî düşüncenin diğerlerinden üstün olduğunu ima edeceğinden bu durumun daha aşağı derecede olan dinî geleneklerin, mezheplerin, grupların ya da söylemlerin ötekileştirilmesine ve zamanla bir şekilde bertaraf edilmesine yol açması mümkündür. Çünkü hakikat tekelciliği yapan dinî gelenekler, mezhepler, gruplar ve dinî oluşumlar, farklı şekillerde de olsa sadece kendilerinin Tanrı hakkındaki tüm hakikate sahip olduğunu iddia ederek kendilerini hakikat bekçisi ilan eder ve diğer görüş ve yorumları reddetme yoluna gider.¹⁰

Bu tür partikülerist yaklaşımların en temel özelliği, kutsal metinde kastedilenleri tam olarak kendi yorumlarının yansıttığını iddia etmeleridir. “Onlar bunu yapmakla kendi yorumlarını mutlaklaştırarak merkeze koymakta ve diğer yorumları da kendi yorumlarına yakınlıkları veya uzaklıklarına göre “doğru ya da yanlış yorum” şeklinde tasnif etmektedir. Bu şekilde din adına konuşan kişilerin kendi din algılarını mutlaklaştırarak hakikat tekelciliği yapmaları doğal olarak farklı din algılarının bertaraf edilmesini gerektirecektir. Neticede bu durumun, farklı din algısına sahip olanların önce ‘sapkın’ veya ‘mürted’ gibi sıfatlarla marjinalleştirilmesine daha sonra da bir şekilde kendilerine şiddet uygulanarak bertaraf edilmelerine kapı aralaması kaçınılmazdır.” (Aydın,13.02. 2016, erişim tarihi: 25.01.2017)

Rivayet üzerinden konuyu değerlendirdiğimizde öncelikli olarak şu önemli sorunun sorulması gerekiyor: Acaba söz konusu rivayeti partikülerist ya da indirgemeci yaklaşımları doğuran/tetikleyen önemli bir etken olarak mı, yoksa bu yaklaşımların ve bunlardan nemalanmak isteyen başka güç odaklarının kullandığı meşrulaştırıcı bir araç olarak mı değerlendirmek daha isabetli olur? Kanaatimizce bunlardan herhangi birini olumlamak bizleri indirgemeciliğin bir başka tuzağına düşürecektir.

10 Mahmut Aydın, “Dinsel Şiddetin Meşrulaştırıcı Unsuru Olarak Hakikat Tekelciliği”, <http://www.star.com.tr/acik-gorus/dinsel-siddetin-mesrulastirici-unsuru-olarak-hakikat-tekceliligi-haber-1088870/> , Yayınlanma tarihi:13.02. 2016, Erişim tarihi: 25.01.2017, saat: 10:25

Harîcî-Selefi-Vahhâbî çizginin temsil ettiği ve günümüzde benzerlerinin görüldüğü türedi bir takım grup/mezhep/anlayışların gerek indirgemeci bir bakış açısıyla değerlendirerek, gerekse kendilerini (zihin yapılarını, fikir ve eylemlerini) meşrulaştırıcı bir araç olarak kullanarak rivayeti kendilerine bir dayanak kıldıkları açıktır. Bu problemin bir yönünü göstermekle birlikte, metnin bu şekilde yorumlanmış biçimini esas kabul edip, bütün Müslüman âlim veya grupların ortak kanaati immişçesine ilan etmek ve buradan bir takım menfaatler devşirmeye kalkışmak sorunun bir başka hatta daha da önemli kısmını oluşturmaktadır. Zikrettiğimiz bu ikinci kısım, günümüz problemlerine ışık tutması açısından kanaatimizce üzerinde durulmayı daha fazla hak etmektedir. Zira bütün bir Müslüman fırka ya da anlayışların zikredilen rivayetten hareketle marjinalleştiğini söyleyebilmek için rivayete bütün kesimler tarafından aynı değer atfedilerek metnin aynı şekilde yorumlanmış olması gerekir. Oysaki konu hakkında yapılacak ufak bir araştırma bile bizlere, farklı yorum ve anlayışların varlığını ve hatta kemiyet ve keyfiyet açısından daha baskın olduğunu gösterecektir.

Rivayet üzerinde yapılan çalışmalardan yola çıkarak burada geçen “ateştedir” ibaresini, kâfirlere has kılınan ebedî cehennem olarak değil de, hataya düşerek yoldan sapan ve inhiraf edenlere yönelik bir tehdit ifadesi olarak değerlendirmek gerektiğini (Özler, 1996, 21-39; Şâtıbî, 1995, 413; Nursî, 1993, 106) söyleyenlerin yaklaşımları bizce daha isabetli görünmektedir. Burada cennete girecekler konusunda da benzer rivayetlerin olduğunu ve İbn Mâce'nin rivayetinde sıhhat şartlarından herhangi birisi bulunmadığını, bu sebeple de Buhârî, Müslim ve Nesâî'nin hadisi tahrir etmediklerini, Tirmizî'nin sahih olarak kabul ettiği rivayet şeklinde ise, ‘tek bir fırka hariç, hepsi cehennemdedir’ ilavesinin bulunmadığını belirtmek gerekir. (Aclûnî, 1932, I, 149-151; Özler, 1996, 21-28; Dalkıran, 1997, I: 1, 97-116; Keleş, 2005, V: 3, 25-45; Gömbeyaz, 2005, XIV: 2, 147-160)

Konu üzerinde yapılan çalışmalardan anlıyoruz ki, bu hadisi sahih kabul edenler olduğu gibi etmeyenler de var. Hatta İmam Eş'ârî Makâlât'ında böyle bir rivayete hiç yer vermemiştir. İmam Gazzâlî ise

Faysalu't-Tefrika'da, 73 fırka hadisinin “*Ümmetim yetmiş küsur fırkaya ayrılacaktır. Zındıklar hariç hepsi cennetlidir*” şeklindeki rivayeti kulanmayı tercih etmiş, diğer meşhur rivayetin de farkında olarak her iki rivayeti te'lif etme yoluna girmiştir. (Gazzâlî, 1406/1986, 145; Gömbeyaz, 157-158; Arpaguş, 2016, 244-246) Bu tablodan biz, âlimlerimizin mümkün merteye bu rivayete bulaşmamaya çalıştıklarını görmekteyiz.

Üzerinde bu kadar spekülasyon ve tartışmaların olması, “tevhidi” merkezine alan bir inanç sisteminde birleştirici olandan ziyade ayrıştırıcı yönünün ön plana çıkartılması göz önüne alındığında 73 fırka hadisinin, İslâm toplumları içinde tekfirin meşru bir dayanağı ve delili olarak sunulmasını tek yönlü bir anlayışın ürünü olarak görebiliriz. Söz konusu hadisi, Müslüman bireyin salt mensubu bulunduğu grubu “kurtuluşa erecek tek fırka (fırka-i nâciye)”, diğer bütün fırkaları ise “sapık” görmesine dayanak oluşturacak Sünnet'ten bir delil değil; bilakis tefrikaya yol açmadığı müddetçe fırkalara ayrılmanın doğal ve kaçınılmaz olduğunu dile getiren nebevî bir ikaz, peygamberi bir öngörü şeklinde anlamak, en gerçekçi tutum olacaktır. (Kubat, 2012, III: 2, 9-45)

Böyle bir rivayetin bağlamından koparılarak bu derece yüksek sesle dillendirilmesini ancak, kendi dışındakileri cehennemlik veya Ehl-i Bid'at olarak damgalamak suretiyle, politik amaçları uğruna fikirlerini meşrulaştırmak isteyenlerin ve yine politik ve ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmek üzere İslam'a saldırmak isteyenlerin bir istismarı olarak değerlendirebiliriz. (Okumuş, 2005, V: 3, 56-58)

3. Kelâm İlminin Akâideye İndirgenmesi:¹¹

Akâid ile Kelâm birbirinden ayrıdır. Akâid, her insanın mü'min olmak için itikâd etmesi, gönülden bağlanması gereken İslam inanç esaslarıdır. Kelâm ise bunlar yanında akâidi ispata yarayan başlangıç bilgilerini (mebâdi), başka bir ifadeyle araç durumundaki kavramları, terimleri ve tartışmaları (vesâil) da içeren bir ilimdir. Akâid Allah'ın

11 Konu hakkında geniş bilgi için bkz. Recep Ardoğan, (2015, Nisan), Ehl-i sünnet kelâmında (eş'âriyye ve mâturîdiyye) tekfirden sınırlar –iman-küfür sınırını belirlemede başlıca ilkeler-, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 24:315-342.

elçisi tarafından bildirilen itikadî hükümler iken Kelâm, bunları tespit, açıklama, temellendirme ve savunmayı amaçlayan bir ilmî faaliyettir. Dolayısıyla Kelâm'da, salt Allah tarafından bildirilenler değil aynı zamanda insanların istidlalleri ve te'villeri de vardır. (Ardoğan, 2015, 321)

Kelâm ilminde tartışılan konuların büyük çoğunluğu, deliller ve öncüllerden hareketle bir takım kıyaslamalarda bulunmak suretiyle ortaya çıkan fikirsel ürünlerdir. Dayanılan öncüllerin her biri ayrıca başka kıyaslamaların birer neticesi olabilmektedir. Dolayısıyla birbiri ardına gelen akıl yürütmelerle ortaya çıkan herhangi bir görüşe muhalefet etmek tekfir olarak nitelendirilemez. Bu şekilde mütekellimlerin uzun tartışmaları sonunda öne çıkan görüşlerinin, yoruma dayalı fikirlerinin iman edilmesi gereken bir inanç olarak kabul edilmesi, bir nevi “Kelâm'ın akideye indirgenmesi” ya da “Kelâm'ın akideleştirilmesi”dir. Burada söz konusu edilen indirgemecilik, zaman içerisinde değişiklik gösterebilecek farklı fikir ve yorumlara açık subjektif geniş bir alanın, hiçbir müdahaleyi kabul etmeyen, sabit, kesin ve sınırları oldukça dar olan bir alana dönüştürülme gayretidir. Bu durum, İslam inancını benimsemekle birlikte farklı görüşlere sahip insanların rahatlıkla küfür ve dalâletle itham edilmesine zemin hazırlamaktadır.

İtikadî hükümlere, el-ahkâmü'l-asliyye yani aslî hükümler denir. İtikadi hükümlerin kesin bilgi veren, aynı anda hem sübûtu hem de delâleti kat'î olan delillere dayanması gerekir. Kur'ân ayetleri ve mütevâtir hadisler “sübûtu kat'î” olan delillerdir. Dolayısıyla haber-i vâhid, sahih hadis de olsa sübûtu kat'î bir delil değil, zannî delillere ise akîde alanında itibar edilmez. (Nesefî, 1994, I, 175). Bu nedenle de haber-i vahide dayalı bir inancı kabul etmemek küfür nedeni sayılamaz ve zannî delile dayalı bir konuda üretilen fikirlerden dolayı da kimse tekfir edilemez.

“Delâletin kat'î olması” ise, ayet veya hadisin manasının açık ve kesin olması, anlamı üzerinde görüş ayrılığı bulunmamasıdır. Dolayısıyla farklı manalar taşıma ihtimali olan bir ayet ve hadisin belli bir yorumu, iman-küfür arasındaki ayrım noktasında yer alan bir akide sayılamaz. (Bkz. Ardoğan, 2005, 330-332) Kelâm İlminin tartışma konularından

olan âlemin hudûsu, nübüvvet meseleleri gibi nazar ve istidlâle dayanan, her biri başka bir istidlale dayalı önermelerden çıkartılan meselelerin iman ya da inkârın konusu yapılması doğru değildir. Zira burada dayanılan aklî deliller de zannîdir. Bir hüküm ne kadar çok zannî delille teyit edilirse edilsin, kat'î bir delili olmadıkça, onu reddetmek, tartışmalı itikatları benimsememek küfr olarak değerlendirilemez. Nitekim Taftazânî de, zannî delille yasak olan bir şeyi helal kabul etmenin değil, kat'î bir delille sabit olan herhangi bir günahı helal saymanın küfür olduğunu belirtir. (Taftâzânî, 1407/1987, 106) Bütün bunlara rağmen, zannî deliller herhangi bir mezhebin sabiteleri arasında yer aldığı anda kat'î bir hüküm gibi değer görebilmiştir. Tamamen zannî deliller üzerinden yapılan tartışmalara dayanan ve bir takım acı olayların yaşanmasına neden olan “halku'l-kur'an” meselesi bunun en açık örneğidir. Mu'tezile Kur'an'ın mahlûk olduğunu kabul etmeyenleri küfürle itham ederken, tartışmanın diğer tarafında olan Ebû Hanîfe ise *el-Vasiyye* adlı eserinde, “Allah'ın kelâmının mahlûk olduğunu söyleyen kimse kâfir olur” der. (Ebû Hanîfe, 1981, 74) O, bir başka eseri olan *el-Fıkhu'l-Ekber*'de de şunları söyler:

“Allah fiili ile daima faildir, fiil O'nun ezelde sıfatıdır. Yapılan şey mahlûktur. Yüce Allah'ın fiili ise mahlûk değildir. Allah'ın ezeldaki sıfatları mahlûk ve sonradan olma değildir. Allah'ın sıfatlarının yaratılmış ve sonradan olduğunu söyleyen yahut tereddüt eden veya şüphe eden kimse Yüce Allah'ı inkâr etmiş olur.” (Ebû Hanîfe, 1981, s.65).

Gerek Ebû Hanîfe gibi tekvin de dâhil olmak üzere fiilî sıfatları ezeli kabul eden, gerekse hadîs (sonradan var olmuş) olarak değerlendiren görüş sahiplerinin her ikisi de nazar ve istidlâle dayanmaktadır. Fiilî sıfatların hadîs olduğunu kabul edenler bu görüşleriyle, Allah'ın sıfatlarını yaratılmışların sıfatlarına benzetmiş; Allah'ın zâtında zaman içinde değişme olduğunu kastetmiş değillerdir. Bunu akîdevî bir meseleye dönüştürerek fiilî sıfatların hâdis olduğunu söylemeyi küfr olarak nitелеmek, Kelâm'la akîde alanlarını birbirine karıştırmak, açık bir indirgemeciliğe gitmektir.

Önemli bir kısmı, felsefî kavramlara, yorumlara ve çeşitli aşamalardan geçen akıl yürütmelere dayalı Kelamî görüşlerin ve düşünce yanlışlıklarının inkâr olarak nitelenmemesi gerekir. Akîde, iman ve İslam'ın asgari gereklerinin dışında kalan, akıl yürütme yoluyla anlaşılan konular, epistemolojik yaklaşımla ele alınmalı, akâidin değil Kelâmın sınırlarında kalan ihtilaf konularında, ileri sürdüğü veya benimsediği görüş nedeniyle bir müslüman tekfir edilmemelidir. Bu gibi durumlarda iman-küfür, tenzih-teşbih, tasdik-ta'dil, hak-batıl, hidayet-dalalet, tevhid-şirk gibi kavramları kullanmak yerine, doğru ve yanlış şeklinde bir değerlendirmeye gitmek daha isabetli olacaktır. (Ardoğan, 2015, 320-321)

Öte yandan, Kelâm'da tartışılan meseleler, tafsîli (ayrıntılı) bilgilerin toplamından oluşmaktadır. Bir kişinin mü'min sıfatını hak etmesi için bu ayrıntıları bilmesi şart değildir. Şayet bilirse ve bu konuda gayret sarfederse tafsîli bir imana sahip olmuş olur ki, arzulanan da budur. Ancak imanı bu dereceye varmayan kişi de mü'mindir ve buna icmâlî iman denilmektedir. İcmâlî iman, inanılması gerekenlere, ayrıntılı olarak bilmeden, topluca iman etmektir. Ehl-i Sünnet'e göre kişi, ayrıntılarına ve delillerine vâkıf olmadan (tafsîlî), İslam inanç esaslarını topluca tasdik ederse mümin olur. İçinde bulunulan şartlar nedeniyle tafsili bilgi olmadığına icmâlen iman edilir. Tafsîlî derecesine ulaşmasa da icmâlî iman makbuldür. (Bkz. Devvânî, ty., 139-140) Dolayısıyla kişi Kelâm ilminin ayrıntılı ve derin konularına girmekle, burada ileri sürülen fikirlerden bir kısmını kabul edip bir kısmını reddetmekle, hatta (inanç esaslarına bağlı kalmak koşuluyla) daha önce zikredilmeyen farklı bir görüş öne sürmekle iman dairesinden çıkmaz. Başka bir deyişle, kişi iman ve İslam dairesinden çıkmayı bilinçli ve iradî olarak benimsemedikçe, bazı yorumları, izaha muhtaç söz ve davranışları nedeniyle kâfir sayılamaz. İnkâr ve redd amacı taşımayan bir görüş ya da söz, başkalarının inkâr ve şirk olarak yorumlanabiliyor diye de, tekfire gerekçe yapılamaz. Eğer söylenen söz, küfür kabul edilen bir yoruma götürüyorsa, bunda yalnızca “çelişkiye düşmek” söz konusudur. (Bkz. İbn Hazm, 1996, III, 294)

4. Amellerin İmandan Bir Cüz Kabul Edilmesi:

Dinî referansla hareket ettiğini söyleyen tek tipçi, ötekileştirici ve tekfirci zihniyetin dayandığı gerekçelerden biri de amellerin imanın bir parçası olduğuna dair inanıştır. Normal şartlarda böyle bir inancın sadece sahibini bağlaması gerekirken, büyük günah işleyenin küfre girdiğinin iddia edilmesi, tekfirin de; kişinin öldürülmesi, malına el konulması, cenaze namazının kılınmaması ve Müslüman mezarlığına bile defnedilmemesi gibi pratik bir takım sonuçlarının olması, meseleyi oldukça ciddileştirmektedir.

İman hakkında İslam teolojisinde yapılan tanımlamalara baktığımızda genel hatlarıyla şu dört tanımla karşılaşmak mümkündür: İman,

- “kalp ile tasdiktir”,
- “kalp ile tasdik, dil ile ikrardır”,
- “sadece dil ile ikrardır”,
- “kalp ile tasdik, dil ile ikrar, dinin gerekleriyle amel etmektir.” (Ayrıntılar için bkz. Baktır, 2002, VI: 2, 128)

Öncelikli olarak şunu açıkça belirtmek gerekir ki; tasdikle beraber amellerin de dâhil edildiği bir tarif, imanın değil ancak “din”in tarifi olabilir. Din ise, Allah tarafından insanlardan gerçekleştirilmesi istenen ve sakınılması gereken şeylerin, yani iman, amel ve ahlakın toplamıdır. Bir şekilde içine girdiği toplumların kültürlerini ve yaşam biçimlerini etkilediği gibi onlardan da etkilenir.¹² İman ise lügat anlamından da anlaşılacağı gibi “kalbî/zihinsel” bir akttır. Bu tanımlamalara göre, iman dinin bir parçası olurken, din, imanı da içine alarak daha kapsamlı

12 Din ile kültür birbirini karşılıklı olarak etkiler. Dinin genişleme alanına denk gelen bölge kültürlerinin dini etkilemesi, din içinde çeşitli yorum farklılıklarının oluşmasına, bunun da mezhepler şeklinde sistematik ve organize kurumlar haline dönüşmesine neden olmaktadır. Buna karşılık din içinde mezheplerin oluşmasıyla ve bunların tarihî süreç içerisindeki gelişimi ile kültür içerisinde değişmelerin ve dönüşmelerin meydana gelmesi şeklindeki tersine bir gelişme de kaçınılmazdır. Bkz. Çağfer Karadaş, (2016, Mart). Mezhep olgusu ve yeni mezheb ihdasının imkanı, *Uluslararası Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Sempozyumu*, Karaman, s. 177.

ve genel bir manaya kavuşmaktadır. Buradan hareketle diyebiliriz ki; Mâtürîdî ve Eş'ârî âlimlerin ortak kabulüyle belirttikleri üzere, dinin içeriğindeki bir takım şeylerin yokluğu ya da eksikliği imandan çıkmayı gerektirmez.

Din ile iman kavramları arasındaki bu derin ve aynı zamanda ince farkın fark edilmemesi, anlam karmaşasını doğurmakla kalmamış, Müslüman toplumu derinden yaralayan ve yıllarca sürececek “kardeş katli”ni meşru gösteren “tekfir furyası”nı da tetiklemiştir. Hâricîler’in ameli terkedeni tekfir etmeleri, Mu'tezilîler'in ise 'el-menzile beyne'l-menzileteyn' kategorisini geliştirmelerinin nedeni, iman kavramının tasdik anlamını kaybederek kalbî ve bedenî bütün taat fiillerini kapsayacak şekilde nakledildiği fikridir. (Güler, 1998, I: 1,12) Oysaki Kur'an'ın iman tanımı “kalbî fiilleri” kabul etmekle beraber, “bedenî fiilleri” dışlamaktadır. (49/Hucûrât, 14) Değilse, taat ifade eden (ve dolayısıyla kimi mezheplerce iman olarak değerlendirilen) amellerden birinin terki, ya da nehyedilen davranışlardan birinin işlenmesi halinde iman ortadan kalkacak ve bunun bir sonucu olarak da yeryüzünde inanan tek bir kimse dahi kalmayacaktır.

Klasik İslam hukuku kaynaklarına göre, tekfir edilen kişinin bütün insanî haklardan mahrum edilmesi; bir yandan dinin korunması adına saldırgan hareketlerin çoğalmasına neden olurken, diğer yandan yanlış düşme ve bu gibi kişilerin tepkilerini üzerine çekme endişesiyle, attığı her adımı hesaplamak zorunda kalan pasif, edilgen bir toplumun oluşmasına yol açmıştır. Ötekine yaşam alanı bırakmayan ve kanını helal kılan karmaşa ortamının hakim olduğu böyle bir toplum, İslam'ın hedeflediği ideal toplum kurgusundan oldukça uzaktır. Ameldeki ihmalkârlığın küfürle nitelenmesinin yol açacağı ciddi boyuttaki tehlikeler, teori ile pratiğin uzlaştırılmasıyla gerçekleştirilecek çözüm arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Sosyo-politik gerçekliklerin tazyiki sonucu tanımlamalara yeni şerhlerin eklenmesi ve kavramların anlam genişlemesine uğratılmasıyla, iman-inkâr noktasında yeni kavram ve kategoriler geliştirilmiştir. İdealizmle gerçekliğin bu şekilde uzlaştırılma gayretleriyle, bir yandan karmaşa ortamı yerini kısmen de olsa

sükûnete bırakırken diğer yandan kelâm tarihinde zengin kavram literatürünün oluşmasına ve fikir bazında daima değişerek kendini yenileyen bir kelâm anlayışının gün yüzüne çıkmasına zemin hazırlamıştır. (Bkz. Şahinalp, 2003, ss.2-131)

Tekfir konusunun enine boyuna tartışıldığı esas kaynaklara baktığımızda sanıldığı gibi aksine, amelin terkiyle oluşacak tekfiri haklı ve meşru gösterecek sağlam bir temele ya da dayanağa rastlamak neredeyse imkânsızdır. İman tanımlanırken bütün iyi amelleri içine alan oldukça geniş tasavvurların yerini, küfrün tanımlanmasında kılı kırk yaran ifadeler ve kavramsallaştırmalar almış, terim giderek sadece “Allah’ı ve emrettiklerini inkâr” anlamına kavuşmuştur. Bütün bunlardan biz, küfrü nitelerken âlimlerimizin ciddi bir uğraş içine girerek sürekli bir orta yol bulma arayışına girdiklerini rahatlıkla söyleyebiliriz. Mu’tezile’nin, bu kişilerin “menzile beyne’l-menzileteyn” de bulunduğunu söylemesi; amelleri imandan bir cüz olarak gören Zâhirî ve Hanbelîler’in, bu çıkmazdan “iman-İslam” ayırımına giderek yani, ameli ihmal eden kişinin imandan çıkacağını fakat İslam dairesinde kalacağını bildirerek kurtulmaya çalışmaları; Eş’arî’nin Hanbelî söylemin etkisinde kalarak yazmış olduğu *İbâne ve Makâlât*’ta iman-amel bütünlüğünü savunurken, sonraki dönemde kaleme aldığı *Luma*’ adlı eserinde iman tarifinden ameli çıkarması bunun en güzel örneklerindedir.

Aynı farklılaşmayı, Hanbelî âlimlerin görüşlerine baktığımızda da görmek mümkündür. Taat ifade eden bütün amelleri içine alan geniş bir iman tanımının yerini zamanla, kapsamı oldukça daraltılmış iman ve küfür tanımlaması almıştır. Mesela Ebu Ubeyd’in Allah’ın emrettiği her şeyi kapsamına dâhil ettiği iman tanımını okuyan biri onun küfür konusunda Hâricîler’in Ezârîka kolu ya da en azından Mu’tezile gibi düşüneceği kanaatine ulaşabilir. Ancak doğuracağı sonuçları dikkate alarak o küfür, şirk ve büyük günahlar konusunda oldukça hassas davranarak, iman tanımında eleştirdiği Mürcie’ye oldukça yaklaşır. Ona göre işlenen günahlar imanı tamamen ortadan kaldırmaz, sadece onun hakikat ve ihlasını ortadan kaldırır. O, İslam’ın hükümlerini ortadan kaldıran ve işleyeni dinden çıkaran küfür ve şirk isminin sadece

Allah'ı inkâr sözüyle gerçekleşeceğini söyleyerek bu tartışmaya adeta son noktayı koyar. (Ebû Ubeyd, ty., 84-98) Önemli Hanbelî âlimlerden olan İbn Ebî Şeybe de, Hz. Peygamber'in İslam'ı "açığa vurulan", imanı ise "kalpte bulunan şey" olarak tanımladığı hadisine yer vererek, iki kavram arasındaki önemli ayırımı dikkatleri çeker. (İbn Ebî Şeybe, ty., 5, 12)

Tekfirin en şiddetli savunucuları olarak görülen Hâriciyye'nin fraksiyonlarından olan, Ezârika'yı bir tarafa koyarsak, Necedât, Sufriyye ve İbâdiyye büyük günah işleyen kimseyi "küfr-i mille" (dini inkâr) ile değil de "küfr-i ni'me" (ni'meti inkâr) ile nitelemişlerdir. Hâricî ekollerde önceleri oldukça geniş tutulan küfrün sınırlarının giderek daraltılmasıyla, ilk devir sertlik ve kapalılığının yumuşamaya uğradığını görmek mümkündür. Kendileri gibi düşünmeyenleri tekfir etmeyi ve onların kadın ve çocuklarını dahi öldürmeyi meşru gören ilk dönem şartlanmasının yerini zamanla, muhaliflerin kanlarının helal olmasının şartlara bağlanması ve onların kadın ve çocuklarının masum olduğu görüşünün alması oldukça manidardır. Keza, önceleri gerek büyük gerekse küçük günahlardan herhangi birini işleyenlerin tamamı kâfir olarak ebedî cehennemlik kabul edilirken, sonraları tadrîcî olarak, kâfir ismi sadece büyük günah işleyene verilmiş; büyük günah işleyen de önce "küfr-i mille" sonraları ise "küfr-i ni'me" ile nitelendirilerek tekfirden oldukça uzaklaşmıştır. Sufriyye, Haricilik içindeki ifrat ve uzlaşmaz tavrı reddederek, sosyalleşmeye ve uzlaşmaya doğru bir evrilme çizgisi takip ederken İbâdiyye, her platformda kendilerinin Ezârika'nın temsil ettiği Haricî düşünceyle eşleştirilmelerine itiraz etmiştir. (Dalkılıç, 2005, sayı: 12, 44; Fığlalı,1997, XVI, 172-173) Dolayısıyla Hâricilik'le özdeşleştirilen katı ve sert tekfir anlayışının diğer fraksiyonlarla kıyaslandığında sayıca az olan Ezârika ile sınırlı kalması, mezhepler bazında kendilerini meşrulaştırmaya çalışan nevzuhur suni oluşumların elindeki en büyük kozu da almış görünmektedir.

Bu konuda önemli fikirler öne süren âlimlerimizden biri de İbn Hazm'dır. "Küfrü'n-ni'met" gibi tanımlamalara, İslam literatüründe yeri olmadığı için itibar edilemeyeceğine değinen İbn Hazm, Allah'ın ni'metlerini inkar etmekle kişinin kâfir olamayacağını savunur. Ona

göre günahkâr kişiye Hâricîler “kâfir fâsık” derken diğerleri “mü’min fâsık” der. Büyük günah işleyen kişiye kâfir denilmesini uygun görmeyen İbn Hazm, ilginç bir terkiyle “mü’min olmayan müslim” veya “fâsık” kavramsallaştırmasına gider. Ona göre te’vil yapanlara küfür isnadında bulunulamaz. Eğer bu caiz olsaydı sahabenin hatta bütün bir ümmetin tekfir edilmesi gerekirdi. İ’tikâdî konulardan herhangi birine muhalefetinden dolayı bir Müslüman grup ya da mezhebi tekfir etmek doğru değildir. (İbn Hazm, 1975, III, 231-233, 242-243, 246)

İmam Gazzâlî, (v. 505/1111) hemen hemen bütün eserlerinde, kelime-i tevhîde samimi bir şekilde bağlı kaldıkları ve bu esasa ters düşmeyecek bir hal üzere bulunmadıkları müddetçe, tuttıkları yol ne kadar farklı olursa olsun İslam ümmetinden olan birine dil uzatmaktan ve mezhepleri tekfir etmekten kaçınmanın gerekliliği üzerinde hassasiyetle durur. O, bin kâfiri hayatta bırakmakla işlenen hatanın, bir Müslüman’ın azıcık da olsa kanını akıtmayla işlenen hatadan daha önemsiz olduğunu söylemekle, bir Müslüman’a küfür isnadında bulunmanın sakıncalarını vurgular. (Gazzâlî, 1988, 156-159) Ne olursa olsun, getirdiği delili hatalı bularak herhangi bir fırkanın ya da mezhebin, muhalifini tekfir etmesini doğru bulmayan İmam Gazzâlî, bu tür iddia sahiplerini taassubun boyunduruğuna girmiş körden daha kör, dikkatsiz ve budala olmakla itham eder. Böylelerinin susmasının konuşmasından daha hayırlı olduğunu belirtir. (Gazzâlî, 1961, 131-133, 187, 195)

Gazzâlî, i’tikâdla ilgili konuların, genel hatlarıyla, usûle ve fûrûa dair olmak üzere ikiye ayrıldığını, esaslardan olan Allah’a, peygamberlerine ve âhiret gününe iman dışındaki diğer konularda küfre girmenin asla söz konusu olamayacağını, ancak hataya düşülebileceğini ya da bid’at işlenmiş olacağını ifade eder. (Gazzâlî, 1961, 184-187, 190-192, 197) Mütevatir kanalla gelen haberlerin yalanlanmasının küfre yol açacağını, ahad haberle sabit olanı inkâr etmenin ise tekfiri gerektirmeyeceğini vurgulayan Gazzâlî, bu yolla ilerde baş göstermesi muhtemel şiddet eylemlerinin önünü bir nevi daha baştan tıkamıştır. (Gazzâlî, 1961, 195-196) İçinde en ufak bir tereddüt bulunduran konularda tekfirden kaçınmak gerektiğini ve tekfirle uğraşmanın ancak cahillerin işi olduğunu (Gazzâlî, 1961, 202) söyleyerek de aklı başında Müslümanlara bu

tavrı yakıştırmadığını belirtir. Nitekim o bir başka eserinde, sıradan bir Müslümanın bir başkasının imanının durumu hakkında bilgi sahibi olmasının dini açıdan bir gereklilik olmadığını, konunun din bilginleri ve devlet başkanı gibi dinî otorite sahiplerinin sorumluluğunda olduğunun altını çizerek (Gazzâlî, 1993, 93-96) toplumsal birlikteliğe katkı sunmaya çalışır.¹³

Tekfir mekanizmasını rahatlıkla işleyenlerin, referans kaynağı olarak işaret ettikleri İslam âlimlerinden biri de İbn Teymiyye'dir. İbn Teymiyye'nin görüşleri selefi düşüncenin dayanak noktası olarak görülmüş, İslam'ın aşırı ucunu temsil edenler, sıklıkla esin kaynağı olarak kendisini göstermişlerdir. İbn Teymiyye, imanın yetmiş şu'be olduğunu bildiren rivayetlerden hareketle Allah ve Rasulünün sevdiği her şeyin iman kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini, onun sadece azaların değil kalbin de eylemlerini ihtiva ettiğini söyleyerek oldukça geniş bir iman tanımlamasına gitmek suretiyle, (İbn Teymiyye, 1972, 141-142, 153, 170-171,176, 280-281) bu tür değerlendirmeleri haklı gösterir gibidir. Onun sadece bu iman tanımlaması üzerinden yorum yapan biri, amellerdeki herhangi bir ihmalkârlığı küfür olarak değerlendireceği kanaatine varır. Fakat küfür, fısık ve kebâir konularına girdiğinde onun 'iman', 'İslam' ve 'küfrün' bir aslı bir de fûrûu (esas ve ayrıntıları) olduğuna, amellerdeki ihmalkârlığın küfrün aslından değerlendirilemeyeceğine dair kesin ifadeleriyle karşılaşır. (İbn Teymiyye, 1972, 245, 287, 293, 353, 355-356.)

İbn Teymiyye'ye göre Allah'ı tasdik etmekle birlikte farzları terk eden kişi Allah'ı inkâr manasında değil de "hakkı terk etmek manasında" küfre girmiş olur. Bu düşüncesini ise, "küfrun lâ yenkilu 'ani'l-mille" (dinden çıkarmayan küfür), "küfrun dûne küfrin" (küfürden daha aşağı, hafif küfür) gibi kategorilendirmelerle ifade eder. (İbn Teymiyye, 1972, 296, 307-310, 312-313, 334-335) O, büyük günah işleyeni ebedî cehennemde gösterecek ifadelerden titizlikle kaçınarak bu tür kişilerin

13 Gazzâlî'nin, "başkasının imanının durumu hakkında bilgi sahibi olmayı" din bilginleri ve devlet başkanının sorumluluğuna havale etmek gerektiğine dair düşüncesine katılmadığımızı söylemek gerekir. Zira söz konusu ifadelerin pratiğe dönüştürülmesi, makalemizin başından beri ifade ettiğimiz toplumsal birlikteliği zedeleyecek bir takım sıkıntılı durumun oluşmasına yol açacaktır.

“imanyla mü’min, kebîresiyle (işlediği büyük günahlarla) fâsık veya nâ-kısu’l-iman” (imanı kusurlu) olduklarını söyler. (İbn Teymiyye, 1972, 311, 337-339) Böylece o, ilk etapta zikrettiği katı iman ve küfür tanım-lamasından, böyle bir tanımın doğuracağı dünyevî ve uhrevî sonuçları nazar-ı dikkate alarak sonraları vazgeçmiş, bir takım kategori ve kavramlarla orta yolu yakalama girişimlerinde bulunmuştur. Durum böyle olmasına rağmen, eserinin tamamını değil de sadece bir kısmında dile getirdiği düşüncelerini temel alarak, İbn Teymiyye (ve tabi ki diğer bilginler) hakkında bir takım sonuç ve değerlendirmelere varmanın, âlimin şahsiyeti başta olmak üzere bütün bir ilim dünyasına saygısızlık niteliği arz ettiğini söylemek gerekir. Yukarıda zikrettiğimiz görüşlerini dikkate almaksızın, parçacı bir tutumla eserlerine yaklaşarak onun katı selefî tutumun fikir babalarından olduğunu iddia etmek, bilerek ya da bilmeyerek geniş kitleleri kandırmak suretiyle geçmişin ilim mirasını istismar etmektir.

Bütün bu ince ve dakik görüş ve düşüncelere, kılı kırk yaran tartışmalara ve oldukça zengin kavramsallaştırmalara rağmen, hemen hemen bütün âlimlerimizin üzerinde ittifakla durduğu şey “Ehl-i Kible”-nin asla tekfir edilemeyeceği yönündedir. Ortaya çıkan farklı düşünce ve anlayışların kökeninde yatan ana sebeplerden biri, fikirlerine müra-caat edilen şahsiyetlerin -ki çoğunun vefatlarından dolayı kendini savunma ve açıkça ifade etme imkânı bulunmamaktadır- ya sadece bir eserinden ya da eserinin sadece belli bir bölümünden hareketle belli çıkarımlarda bulunulmasıdır. Öte yandan, incelenen eserin kaleme alındığı dönemin fikrî, siyasî, ekonomik, sosyo-kültürel şartları da dikkate alınmadan yapılacak herhangi bir değerlendirme, kusurlu ve eksik olmaktan kurtulamayacaktır. Dolayısıyla, ortaya çıkan farklı sonuçların, eksik çalışmaların ya da yapıcı olmaktan uzak bir takım kasıtlı niyetlerin ürünü olduğunu söylemek gerekir.

Sonuç ve Değerlendirme:

Nasların doğası, akıl yürütme ve bilgi kaynaklarındaki farklılıklar, hadis-sünnet verilerini değerlendirme biçimleri, hoca ve çevre faktörü,

toplumsal ihtiyaçlar gibi etkenler, anlayış ve yorum farklılıklarını doğal olarak şekillendiren unsurlardır. Ancak buralardan kaynaklanan ihtilaflar, Resulullah'ın (s.a.) vefatının üzerinden çok geçmeden baş gösteren sosyal-siyasi gelişmeler karşısında takınılan tavırların ve bu gelişmelerle ilişkilendirilen nassların yorumundaki farklılıkların da eklenmesiyle başka bir hüviyete büründü. Farklılıklar yer yer ayrışma ve çatışma aracına dönüşerek belirginleşti, bu da farklı anlayışların kurumsallaşma sürecine hız kazandırdı. Bu durum aynı zamanda özü bakımından siyasi olan hususların dinî hüviyete büründürülmesi ve yeni kimlik oluşumunda belirleyici unsur olarak öne çıkması sonucunu doğurdu.

Aynı dine mensup insanlar arasında dinî düşünce, anlayış, yorum ve hareket tarzı farklılığının bulunması gayet tabîi, hatta kaçınılmaz bir durumdur. Din bilginleri, dinin asılları (Kur'ân ve Sünnet) üzerine yorum üretirler, onu güncellerler, o bilgiyi toplumlarına anlayacakları dilde sunarlar. Bütün bunlar nassların yorumu, anlaşılma biçimi, o günkü ihtiyaç ve şartlara uyarlanmasıdır. Mezhepsel doktrinler de bu ilmî ve fikrî birikimin sonucunda ortaya çıkan bir çözüm arayışı girişiminden başka bir şey değildir. Hz. Peygamber'in sünneti olmadan, geleneği kavramadan, bir usul ve metod izlemeden, tarih ve medeniyet tasavvuru olmadan Kur'ân-ı Kerîm'e bir sözlük açıp anlam vermek kişiyi vahim sonuçlara götürür.

Selefilik, ayet ve hadislerle bütüncül tarzda yaklaşmayı reddederek dinî bilgiyi keyfî ve kaygan bir zemine çekti; modernizm ise islam bilgi ve fikri mirasına yeterince nüfuz etmeden ve bir usule bağlı kalmadan islam'ı kendince yeniden yorumlamaya, buna göre dinî bilgiyi dizayn etmeye kalktı ve inandırıcı olamadı. Katı gelenekçilik de yaşadığımız gerçeklikleri ve aradan geçen bunca zamanı yok sayarak Müslümanların zihniyetini geçmiş asırlarda yaşamaya mahkûm etti ve Müslümanları din adına çıkmaz ve dar sokaklara sürükledi. (Bardakoğlu, 2016, 15, 17, 22-23)

Dinî bilginin yorumlanış şekline göre farklı biçimlerde kendini gösteren tekfire de bu açıdan bakmak, onu sadece teolojik boyutuyla değil, politik ve ideolojik boyutlarıyla birlikte değerlendirmek gerekir. Zira

daha ilk halifenin seçilmesi sırasında kendini gösteren, halifelerin öldürülmesi, Sıffin ve Cemel Vak'alarıyla da devam eden ilk dönem hadiseleri, içinde birtakım teolojik gerekçeler barındırmakla beraber, esas olarak siyasî nedenlerden kaynaklanmıştır. Bu siyasî farklılıklar üzerine zamanla dinî referanslar oturtularak i'tikâdî ve fikhî açıdan farklı yol ve yöntemler meydana gelmiştir. Genellikle bu söylem, bazılarını, dinî, siyasî ve hatta ekonomik vs. olmak üzere pek çok alandan dışlanmanın bir aracı olarak kullanılmıştır. İslam'ın temel tevhidî düşüncesine aykırı olan bu dışlayıcı yaklaşım, etkisini ve hegemonyasını hizip, parti, mezhep, ekol vb. isimler, lakaplar altında sürdürmüştür. Çıkış noktaları açısından ideolojik ve politik tutumların ağır bastığı tekfir, günümüzde de teolojik tartışmaların ötesine taşınmak suretiyle, politik amaçlara hizmet eden bir araç olarak kullanılmıştır. (Hanefî, 1988, V, 341-345; Esen, 2011, 52: 2, 98) Kendini Müslüman olarak gören kişiler Allah'ın ayetlerini, dinin değerlerini veya bir mezhebe mensubiyeti kendi şiddetleri için gerekçe olarak kullanabilmıştır. Dolayısıyla bu tür keskin ve aşırı hareketleri siyasetten bağımsız salt dini hareketler olarak nitelemek, ya bilgisizlikten kaynaklı bir saflık ya da dinî terminolojiyi politik amaçlar uğruna kullanma isteğinin, yani istismarın örtük tarzda bir dışavurumudur.

Şiddet ve nefretin dinden daha baskın bir şekilde, yaşanan hayatla, ilişkiler ağıyla, uluslararası ilişkilerle, stratejilerle, işsizlik, açlık, sosyal adalet ve özgürlüklerin yokluğuyla kendini gösteren umutsuzluklarla, siyasi rejimlerin haksız uygulamalarıyla, kendini ifade edememeyle ve daha sayamayacağımız pek çok şeyle ilişkisi vardır. Buradan hareketle, yakın dönemde Afganistan ve Irak'ın işgaliyle ortaya çıkan sonuçların, birkaç yıldır devam eden Arap baharıyla ağırlıklı olarak Ortadoğu'da sürdürülen stratejik operasyonların Haricî fikriyatın örgütlenmesinin ve yönteminin "Cihadi-Selefilik" namıyla yeşermesine ve yayılmasına zemin oluşturmasına şaşmamak lazım. Bunun da arka planında, Müslümanların yaşadıkları bölgelerde 1. Dünya savaşı öncesi ve sonrasında İngilizlerin kurduğu, 2. Dünya savaşından sonra liderliği Amerika'nın devralarak yenilediği ve işlettiği statükonun varlığı, bu statükonun da önce ulus-devlet yapıları sonra da zalim diktatörlükler icat etmesi, bu

İktidarların da despotik, ayrımcı, kıyıcı ve ceberut idareler yürütmesi yatar. Merkezi yönetimlerin mutlak gücü ve otoritesi sebebiyle göreceli bir istikrar, zoraki bir iç barış, korku emniyeti ve düzeni, bu tür ifrat hareketlerinin yeşermesine, haklılık ve sempati kazanmasına zemin hazırlamıştır. Bütün bunlar olurken ve aşikârken, şiddet dozu yüksek toplumsal ya da mezhepsel refleksleri, beslendiği bu kanalları görmezden gelerek sadece dinî referanslarla açıklamaya çalışmak yanlış olur.

İslam'ın evrenselliği, bir uygulamanın her yerde aynen uygulanmasından ziyade İslamî hakikatin her zaman ve zeminde uygulanabilmesiyle ilgilidir. Mahalli şartların getirdikleri, evrensel bir hakikat gibi herkese dayatılamaz. Sadece mahallî ya da sadece tarihsel uygulamaları esas alan ve İslam'ı buna göre yorumlayan dini anlama biçiminden bir medeniyet inşa etmek mümkün değildir. İnsana hayat vermeye gelen İslam, indirgemeci bir yaklaşımla, kendi bağlamından koparılan dinî metinlerin insan aklı ve istidadı yok sayılarak yorumlanmasına ve bu yorumların bir kanun metnine dönüştürülmesine müsaade etmez. Zira İslam'ın hedeflerinden biri, insanların iradesini boyunduruk altına almadan selam ve eman yurdunu oluşturmaktır.

Nihâî olarak diyebiliriz ki; gerek Kur'an ve Hadis gibi İslam'ın ilk başvuru kaynaklarına, gerek Hz. Peygamber'in uygulamalarına ve gerekse konunun esas olarak tartışıldığı Klasik İslam literatürüne bakıldığında tekfirci yaklaşımları, İslam'ın özündenmiş gibi gösteren bir söylemi haklı gösterecek herhangi sağlam bir veriye rastlamak neredeyse imkânsızdır. Dinî metinleri anlama, kavrama ve yorumlamada her zaman farklılıklar olacaktır; önemli olan bunların karşı tarafı yok etmeyi hedefleyen inhisarcı ve indirgemeci yaklaşımlara dönüşmemesidir. Sadece belli kişiyi ya da grupları bağlayan, onlarla sınırlı kalan bir takım düşünce ve fiilleri bütüne hamlederek toptancı bir anlayışla meselelere yaklaşmak da sorunu katlayacaktır. Dâhilde savaşmanın olmaması, Ehl-i Kible'nin tekfir edilmemesi İslamî düşüncenin temel ilkelere bağlıdır. Dolayısıyla bu ilkelere aykırı tarzda kendini gösteren söylem ve eylemleri, ya cehaletin izharı, ya da politik saiklerle hakikatin istismarı olarak değerlendirmek gerekir.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmail b. Muhammed. (1932). *Keşfü'l-hafâ*, Beyrut: Dâru İh-yâi't-Türâsi'l-Arabî.
- Akyol, Taha. (1988). *Hâricilik ve şia, islam'da devrimciliğin sosyolojik kaynakları*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Altıntaş, Ramazan. (2010). İmam-ı mâturidî'de din-siyaset ilişkileri, *Milel ve Nihal*, VII/ 2: 67-93.
- el-Alûsî, Şihâbüddin Mahmûd. (1987). *Rûhu'l-maânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-azîm*, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Ardoğan, Recep. (2015, Nisan). Ehl-i sünnet kelâmında (eş'âriyye ve mâturidîyye) tekfirde sınırlar –iman-küfür sınırını belirlemede başlıca ilkeler, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 24: 315-342. Nisan 2015.
- Baktır, Mehmet. (2002). İmanın temellendirilmesi, *CÜİFD*, VI/2: 127-138.
- Bardakoğlu, Ali. (2016, 25-27 Mart). Mezhep olgusu (sempozyum açılış paneli), *Uluslararası Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Sempozyumu*, Karaman Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Karaman.
- Çağatay, Neşet – Çubukçu, İ. Agâh. (1985). *İslam mezhepleri tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
- Çalış, Halit. (2016, 25-27 Mart). İslam mezhepleri: Mahiyeti, fonksiyonu ve güncel değeri, *Uluslararası Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Sempozyumu*, Karaman Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Karaman.
- Dalkılıç, Mehmet. (2005). Haricilerin itidal arayışı ve sufriyye, *İÜİFD*, 12: 19-50.
- Dalkıran, Sayın. (1997, Kasım). Yetmişüç fırka hadisi ve düşündürdükleri, *EKEV Akademi Dergisi*, I/1: 97-115.
- Demircan, Adnan. (2000). *Hâricilik mezhebi'nin doğuşu bağlamında din-siyaset ilişkisi*, İstanbul: Beyan Yayınları.

- , (2015) *Hâricîlerin siyasî faaliyetleri*, İstanbul: Beyan Yayınları.
- Devvânî, Muhammed b. Esad Celalüddin. (ty.). *Şerhu'l-akâidi'l-adû-diyye*, y.y..
- Ebû Hanîfe, Numan b. Sâbit. (1981). *el-Fıkhü'l-Ekber. İmâm-ı âzâm'ın Beş Eseri içinde*, çev. Mustafa Öz, İstanbul: Kalem Yayıncılık.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm. (ty.). *Kitâbu'l-îmân, (min kunûzi's-sünne: Resâili'l-erba'a içerisinde)*, thk. M. Nâsiruddîn el-Elbânî, Kuveyt.
- Ebû Zehrâ, Muhammed. (ty.) *Târihu'l-mezâhibi'l-islâmiyye*, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî.
- Esen, Muammer. (2011). Tekfir söyleminin dinî ve ideolojik boyutları, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52/2: 97-110.
- Fazlurrahman. (1993). *İslam*, çev. Mehmet Aydın-Mehmet Dağ, Ankara: Selçuk Yayınları.
- Fığlalı, Ethem Ruhi. (1983). *İbâdiye'nin doğuşu ve görüşleri*, Ankara: Ankara Ü. İlahiyat F. Yayınları.
- , (1997). Hariciler. *Diyanet vakfı islam ansiklopedisi*, (XVI: 169-175). İstanbul: TDV Yayınları.
- el-Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed. (1406/1986). *Faysalu't-tefrika beyne'l-islam ve'z-zındıka*, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- , (1961). *Faysalu't-tefrika beyne'l-islam ve'z-zındıka*, thk. Süleyman Dünya, Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye.
- , (1988). *el-İktisâd fi'l-i'tikâd*, Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- , (1993). *Fedâihu'l-bâtıniye*, çev. Avni İlhan, Ankara: TDV Yayınları.
- Gömbeyaz, Kadir. (2005). 73 Fırka hadisinin mezhepler tarihi kaynaklarında fırkaların tasnifine etkisi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XIV/ 2: 147-160.
- Güler, İlhami. (1998, Ocak-Mart). İman ve inkârın ahlâkî ve bilişsel (kognitif) temelleri, *İslâmiyât*, I/1: 7-11.

- Hanefî, Hasen. (2006). *Hısâru'z-zaman (el-Mazi ve'l-müstakbel)*, Kahire: Merkezu-Kitabi'l-Li'n-Neşr.
- (1988). *Mine'l-'akîde ilâ's-sevra*, (I-V), Mısır: Mektebetü Medbûlî.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. (ty.). *Kitâbu'l-îmân, (min kunûzi's-sünne: Resâili'l-erba'a içerisinde)*, thk. M. Nâsirud-dîn el-Elbânî, Kuveyt.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn İbn Zekeriyâ. (1994). *el-Mekâyis fi'l-luğa*, neşr. Şihâbuddîn Ebû Amr, Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed. (1975). *el-Fasl fi'l-milel ve'l-eh-vâi ve'n-nihal*, (I-V), Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Ma'rife.
- (1416/1996). *el-Fasl*, thk. Abdurrahman Umeyra, M. İbrahim Nasr, Beyrut: Dâru'l-Ceyl.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mukrîm el-İfriki el-Mısri. (1414 h.). *Lisânu'l-'arab*, (I-XV), Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed. (1968). *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru Sâdır.
- İbn Teymiyye, Takıyüddîn Ahmed. (1972) *el-İman*, Beyrut: Mektebü'l-İslâmî.
- el-İsferâyîni, Ebu'l-Muzaffer Şâhfur b. Muhammed. (1983). *et-Tabsîr fi'd-dîn ve temyîzu'l-fırkatî'n-nâciyeti 'ani'l-firaki'l-hâlikîn*, thk. Kemal Yusuf Hût, Beyrut: Âlemu'l-Kutub.
- Karadaş, Cağfer. (2016, 25-27 Mart). Mezhep olgusu ve yeni mezhep ih-dasının imkanı, *Uluslararası Rahmet ve Çatışma Bağlamında İslam Mezhepleri Sempozyumu*, Karaman Üniversitesi İlahiyat Fa-kültesi, Karaman.
- Keleş, Ahmet. (2005, Kış). 73 Fırka hadisi üzerine bir inceleme, *Marife (Ehl-i Sünnet Özel Sayısı)*, 5/3: 25-45.
- Koçyiğit, Talat. (1989). *Hadisçilerle kelamcılar arasındaki münakaşalar*, Ankara: TDV. Yayınları.
- Kılavuz, A. Saim. (1982). *İman-küfür sınırı*, İstanbul: Mârifet Yayınları.

- Konyalı Vehbi Efendi. (ty.). *Hülâsatü'l-beyan fî tefsîri'l-kur'an*, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Kubat, Mehmet. (2015). *İslâm Mezhepleri Tarihi*, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları.
- (2012). 73 Fırka Hadisini Yeniden Düşünmek, *İnönü Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, III/2: 9-45.
- (2006). Hârîciliğin Doğuşunda Münâfıkların Rolü, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI/1: 115-151
- el-Malâtî, Ebû'l-Huseyn Muhammed b. Ahmed. (1939). *et-Tenbîh ve'r-redd 'alâ ehlî'l-ehvâ ve'l-bida'*, neşr. Zâhidü'l-Kevserî, İstanbul.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. (2005). *Te'vîlâtü'l-kur'an*, thk. Mehmet Boynukalın, İstanbul: Dâru'l-Mîzân, İstanbul.
- (1979). *Kitabü't-tevhîd*, thk. Fethullah Huleyf, İstanbul: Elif Ofset.
- en-Nesefî, Ebu'l-Mu'în Meymun b. Muhammed. (1994). *Tabsîratu'l-edille fî usûli'd-dîn*, thk. Hüseyin Atay, Ankara: TDV Yayınları.
- en-Nu'aymî, Selîm. (1967). Zuhûru'l-havâric, *Mecelletu'l-Mecma'i'l-İlmiyyi'l-İrâkî*, Bağdat.
- Nursî, Bediüzzaman Said. (1991). *Münâzarât*, İstanbul: Yeni Asya Neşriyat.
- (1993). *Mektûbât*, İstanbul: Envâr Neşriyat.
- Okumuş, Ejder. (2005, Kış). Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'in bir meşrûiyet aracı olarak icat ve istihdamı, *Marife (Ehl-i Sünnet Özel Sayısı)*, 5/3: 47-59.
- Özler, Mevlüt. (1996). *İslam düşüncesinde 73 fırka kavramı*, İstanbul: Nun Yayınları.
- Şahinalp, Hacer. (2003) *İlk Dönem Kelâm Kaynaklarında Tekfir Tartışmasının Pratik Boyutları*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Haran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- eş-Şâtîbî, Ebû İshak. (2001). *el-Muvâfakat fî usûli's-şerî'â*, Beyrut: Dâru'l-Meârif.

- (1995). *el-İ'tisâm*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- eş-Şehristânî, Ebû'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm. (1948). *el-Milel ve'n-nihâl*, neşr. Ahmed Fehmî Muhammed, Kahire.
- et-Taberî, Muhammed İbn Cerîr. (2001). *Câmiu'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-kur'ân*, thk. Abdullah İbn Abdilmuhsin et-Turkî, Kahire: Merkezu'l-Buhûsi ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyyeti ve'l-İslâmiyyeti.
- Taftâzânî, Saduddin Mesud b. Ömer. (1407/1987). *Şerhu'l-akâid*, thk. A. Hicazi es-Sekâ, Kahire: Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye.
- Topaloğlu, Bekir. (1996). *Kelam ilmi*, İstanbul: Damla Yayınevi.
- Uludağ, Süleyman. (1996). *İslam'da inanç konuları ve itikâdî mezhepler*, İstanbul: Mârifet Yayınları.
- Watt, W.Montgomery. (1981). *İslam düşüncesinin teşekkül devri*, çev. Ethem Ruhi Fiğlalı, Ankara: Umran Yayınları.
- el-Yemenî, Ebû Muhammed. (1414h.). *Akâidü's-seles ve's-seb'ine firka*, thk. Muhammed Abdullah Zerbân, Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem.
- Yıldız, Harun. (2009, Güz). Hâricîler'in erken dönem tarih algısı: sâlim b. zekvân örneği, *e-makâlât Mezhep Araştırmaları*, II/2: 7-40.

İnternet:

- Aydın, Mahmut. (2016). Dinsel şiddetin meşrulaştırıcı unsuru olarak hakikat tekelciliği, <http://www.star.com.tr/acik-gorus/dinsel-siddetin-mesrulastirici-unsuru-olarak-hakikat-tekelciligi-haber-1088870/>, web adresinden 25.01.2017 tarihinde alınmıştır.

Takfir as a Product of Reductive Approaches

Abstract

The main objective of this article is to subject unfair attitudes that make Takfir seem as if it is the essence of Islam to truthfulness tests moving on the grounds of reasons for their refuge. Firstly, we have tried to show that the strict attitudes of the Hariji and Salafi mentality, which are often mentioned together with takfir, are derived from the reductive approaches to religious references and any interpretation and evaluation to be done by ignoring the political, economic and cultural dominance traces of the period in the background of this attitude will be another version of reductionism. We would like to point out that to takfir somebody by ignoring other sources and interpretations of Islam and acting on only one narration (Firka al-Najiyah) is problematic to such an extent that, as a reductionist attitude, to launch such a rumor as a strong reference that triggers takfir even if it is not favored by Islamic Scholars is as much problematic. On the other hand we have tried to show together with examples the mistake of claiming that Kalam scholars have opened doors to takfir from their definition of faith and from only a part of their ideas about profanity. As a result, we have stated that takfir, which is the biggest obstacle to the unity and solidarity of Islamic societies, is a product of reductionist approaches and those political games are used as exploitation tools.

Key Words: Takfir, reductionism, exploitation, Firka al-Najiyah, faith-act relation, the Hariji and Salafi mentality, violence.

Siyasal Liberalizmde Birey İmgesi: Eleştirel Bir Bakış

Mehmet KOCAOĞLU¹

Uğur ALTUNDAL²

Özet

Liberal teoride bireyin toplum içinde nasıl konumlandırılacağına ilişkin bir konsensustan bahsetmek zordur. Birey sadece ekonomik çıkarlarının peşinden koşan bir özne olarak kabul edilebildiği gibi toplumsal işbirliğinin bir parçası olarak da kabul edilmektedir. Siyasal liberalizm bireyin özerkliğini sağlayacak şekilde bireyi toplumun içinde konumlandırma çabalarından biridir. Bu çalışma siyasal liberalizmin bireyi toplum içinde nasıl yerleştirdiğine odaklanmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı siyasal liberalizmin bireyi hem ekonomik çıkarlarının peşinde koşan bir özne hem de toplumsal işbirliğinde önemli rol oynayan bir özne olarak inşa ettiğini ortaya koymaktır. Çalışmada ilk olarak siyasal liberalizmde bireyin ve toplumun nasıl yerleştirildiği açıklanmaktadır. İkinci olarak siyasal liberalizmin birey anlayışının toplumdaki kopuk bir özne yarattığı eleştirileri dikkate alınarak birey ve toplum arasındaki ilişkinin etkileşime, iletişime ve işbirliğine dayanan doğası ortaya koyulmaktadır. Üçüncü olarak siyasal liberalizmde kamusal ve özel alan ayrımının birey özerkliği üzerindeki etkileri tartışılmaktadır. Son olarak ise siyasal liberalizmin

1 Yrd. Doç. Dr. , Necmettin Erbakan Üniversitesi, Adalet MYO, mkocaoglu@konya.edu.tr

2 Doktora Adayı, Syracuse Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü, ualtunda@syr.edu

bireyi toplumdaki kopuk olarak konumlandırmadığı gibi toplumu da bireyin özerkliğini ortadan kaldıracak şekilde kurgulamadığı aksine bireyin özerkliğinin korunduğu savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birey, Haklar, Özgürlük, Özerklik, Siyasal Liberalizm

Giriş

Liberal teoride temel problemlerden biri bireyin toplum içerisinde nasıl konumlandırılacağıdır. Eleştiriler bireyin toplumdaki kopuk olarak tasvir edilmesini sorgularken liberal teori içerisinde kalem oynatan düşünürler arasında bireyin özerkliği hususunda bir görüş birliği vardır. Bir başka deyişle temel hakların ve özgürlüklerin sahibi olan bireyin liberal teori içerisinde ayrıcalıklı ve biricik bir pozisyona sahip olduğu noktasında bir ortak kabul vardır.

Bununla birlikte bireyin temel hakları ve özgürlüklerin doğasına ilişkin liberal teori içerisindeki temel yaklaşımlar arasında farklılıklar mevcuttur. Siyasal liberalizm ekonomik haklara ve özgürlüklere ek olarak sosyal ve siyasal haklara da önem verirken liberteryenizm ise negatif özgürlüklere önem vermektedir. Bu yüzden haklara ve özgürlüklere verilen önceliklerdeki farklı yaklaşımlar liberal teoride bireyin farklı şekilde konumlandırılmasına sebep olmaktadır.

Negatif haklara ve özgürlüklere öncelik veren liberteryenler bireyi sadece ekonomik alanda eyleyen özne olarak kabul eder. Bu sebeple bireyin temel haklarının ve özgürlüklerinin ve özerkliğinin korunması amacıyla çok sınırlı bir devlet anlayışı kabul ederler. Bireyin özerkliğinin sağlanması ve korunması bireylerin birbirlerine zarar veren haksız eylemlerinin engellenmesi gerektiğini savunurlar. Ayrıca temel hak ve özgürlükleri koruma fonksiyonunun dışına doğru genişleyen devletin birey özerkliğine zarar vereceğini vurgularlar. Devletin adalet ve güvenlik hizmetlerinin sağlanması dışındaki fonksiyonları sağlamak adına vergi toplayıp harcaması bireylerin özerkliğine bir saldırı olarak değerlendirilir.

Negatif hakların ve özgürlüklerin bireyin özerkliğini sağlamak noktasında yeterli olabileceği liberal teoride tartışma konusudur. Bireyin özerk olabilmesi için devletin bir takım pozitif hakları ve özgürlükleri tanıması gerektiği eşitlikçi liberaller tarafından savunulur. Bireyin özerk olabilmesi, istediği hayatı seçebilmesi ve bu hayatı pratiğe dökebilmesi için pozitif özgürlüklerin önemli bir araç olduğu dile getirilir. Özellikle eğitim ve sağlık gibi imkânlardan yoksun kalan bireylerin özerk olabilmesinin mümkün olmadığı vurgulanır.

Ayrıca sosyal ve doğal talihten kaynaklı eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin de bireyin özerkliğinin sağlanması ve korunmasında en önemli engeller olduğuna işaret edilir. Bireyin yoksul bir ailenin çocuğu olmasının, pek çok imkândan yoksun bir coğrafyada doğmasının ve büyümesinin, cinsiyetinin, etnik kökenin, yaşadığı toplumun kültürel özelliklerinin bazen bireyin özerkliğinin sağlanabilmesinde ciddi engeller yaratabildiği vurgulanır. Bireyin özerk bir özne olabilmesi bu tür sosyal ve doğal talihten kaynaklı adaletsizliklerin kaldırılmasını gerektirir.

Bireyin ekonomik alan dışında sosyal ve siyasal alanda da özerk olabilmesi için bu alanlardaki adaletsizliklerin giderilmesi önemlidir. Her şeyden önce bireyin sadece ekonomik alanda eyleyen bir özne olmayıp sosyal ve siyasal özne olduğu vurgulanır. Bu alanlarda da kaçınılmaz olarak farklı iyi hayat anlayışlarına sahip bireylerinin kendi iyi hayat anlayışlarına uygun olarak yaşayabilmelerinin özerk olabilmeleri açısından önemine işaret edilir. Bireylerin özerk olabilmesi için devletin kapsayıcı bir doktrine dayanmadan siyasal ve sosyal alanı düzenlemesinin gerektiği savunulur. Bunun yanında her bireyin özel ve kamusal alanda da özerk olabilmesi için devletin sosyal hayatı ayrıntılı bir şekilde planlamamasının önemli olduğu dile getirilir. Ancak bu özel ve siyasal alanda yapılan her türlü adaletsizliğe seyirci kalanacağı anlamına gelmez. Bireylerin özel alanda ve siyasal alanda temel hakları ve özgürlükleri pazarlık konusu yapamayağı ve ihlal edemeyeceği savunulur. Bireyler toplumda ortaya çıkan sorunları siyasal alanda makuliyet ve müzakere sınırları içerisinde farklı arka planlarından hareketle sahip oldukları iyi hayat anlayışları çerçevesinde çözüm bulmaya çalışmaları gerektiği vurgulanır.

Liberal teori içerisinde bireyin nasıl konumlandırılacağına ilişkin farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bu çalışma siyasal liberalizmin birey anlayışının siyasal, sosyal ve ekonomik çıkarımlarına odaklanmaktadır. Çalışmanın temel amacı siyasal liberalizmin bireyi hem kendi ekonomik çıkarını arayan rasyonel bir özne hem de sosyal işbirliğinde önemli bir rol oynayan özne olarak konumlandığı ve bunu yaparken bireyin özerkliğine zarar vermediğini ortaya koymaktır. Bu çalışmada ilk olarak siyasal liberalizmin birey anlayışı açıklanmaktadır. Ardından bu birey anlayışının komuniteryen ve feminist eleştirileri dikkate alınarak siyasal liberalizmin birey kamusal ve özel alanda nasıl konumlandırıldığına odaklanılmaktadır. Son olarak ise bu eleştiriler ışığında bireyin siyasal liberalizmdeki yeri irdelenmektedir.

Siyasal Liberalizmde Bireyin Yeri

Rawls adil bir toplum yaratmaya odaklanır. Bir Adalet Teorisi adlı eserinde iyi düzenlenmiş bir toplumda adaleti sağlayacak ilkeleri ortaya koyar. Adil bir topluma erişmek için varsayımlarını sunar. Adil bir toplumda toplumsal kurumlarda adaletin rolünün ne olacağına karar vermek için düşünsel deneyine girişir. Bu düşünsel deneyde adil bir toplumda eşit vatandaşların özgürlüklerinin garanti altında olduğu ve siyasal pazarlığın konusu yapılamayacakları en başta kabul edilir (Rawls, 1971: 4). Buna ek olarak iyi düzenlenmiş bir toplumda, bireylerin karşılıklı olarak adalet ilkelerini kabul etmelerini gerektirdiğini vurgular. Herkesin adalet ilkelerini kabul etmesi adaletin sorunsuz işlemesini sağlar. Adalet ilkelerinin toplumsal kurumlara uygulanacağı kabul edilir (Rawls, 1971: 6). Adalet ilkelerine varsayımsal orijinal pozisyon aracılığıyla ulaşılır.

Orijinal pozisyon bireylerin adaletin ilkeleri üzerinde anlaşmaya varmalarını sağlamak için düşünsel bir deneydir. Bu pozisyonda hiç kimse toplum içindeki yerini, sınıfını, statüsünü, zeka düzeyini ve cinsiyetini bilmez (Rawls, 1971: 12). Ayrıca bireylerin kendi iyi hayat planlarının ne olacağını bilmedikleri kabul edilir. Buna rağmen iyi bir hayat yaşamak için gerekli olan hakları, özgürlükleri, fırsatları, gelir ve refahı, öz

saygıyı içeren temel değerleri tercih edecekleri varsayılır (Rawls, 1971: 62). Bilgisizlik peçesi kimsenin doğal talihi ve raslantısal olan sosyal özellikleri sebebiyle avantajlı ya da dezavantajlı olmasına izin vermez (Rawls, 1971: 312).

Bireyler bilgisizlik peçesinin ardında toplumdaki konumlarının ne olacağını bilmeden yerlerini alırlar. Orijinal pozisyon ve bilgisizlik peçesi varsayımsal bir sözleşme yapılabilmesi için gerekli düşünsel zemini yaratarak adil bir başlangıç durumunda adalet ilkelerinin seçilebilmesine imkân verirler. Sonuç olarak bu pozisyonda olanlar sosyal bir işbirliği içerisinde temel hak ve özgürlüklerle, sosyal ve ekonomik eşitsizliklerle ilgili olan adalet ilkelerini seçerler (Rawls, 1971: 15). Bu süreç sonucunda şu iki ilkeye ulaşırlar (Rawls: 1971: 312):

Birinci ilke: Her bireyin herkes için eşit derecede geçerli olacak bir özgürlük sistemiyle uyumlu olarak temel özgürlükleri maksimum derecede sağlayan bir özgürlük sistemine sahip olmaya hakkı vardır (Eşit Özgürlükler İlkesi). İkinci İlke: (a) Sosyal ve ekonomik eşitsizlikler adil birikimler ilkesiyle uyumlu olarak toplumdaki en dezavantajlı kesimin lehine olacak şekilde düzenlenmelidir (Fark İlkesi) (b) Adil fırsat eşitliği koşulları altında tüm siyasal pozisyonlar ve makamlar herkese açık olmalıdır (Adil Fırsat Eşitliği İlkesi).

Bu adalet ilkelerinin toplumun temel kurumlarına uygulanması gerektiğini ısrarla vurgulayan Rawls toplumun temel kurumlarını ve kapsamını şu şekilde izah eder (Rawls, 1971: 4):

Bizim için adaletin temel konusu toplumun temel yapısıdır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse adaletin temel konusu temel hak ve özgürlükleri, ödevleri dağıtan ve sosyal işbirliğinin avantajlarının belirlenmesine karar veren toplumsal kurumlardır. Temel kurumlarla ifade etmek istediğim temel siyasal, ekonomik ve sosyal düzenlemelerdir. Düşünce özgürlüğünün ve vicdan hürriyetinin yasal korunması, rekabetçi piyasalar, özel mülkiyet ve tek eşliğe dayalı aile bu temel kurumlardan bazılarıdır. Bir bütün olarak alındığında temel kurumlar insanların haklarını tanımlar.”

Bu iki ilke siyasal liberalizmde bireylerin karşılıklı olarak birbirlerini eşit kabul etmelerini ve birbirlerine saygı duymalarını sağlar. Bu, hem toplum içinde yaşayan bireyin özerkliğini garanti eder hem de aynı zamanda kamusal güveni artırır (Brooks, 2015: 152). Siyasal liberalizmde birey sadece bu ilkeleri belirlemekle kalmaz aynı zamanda bireyin buna uygun olarak bir ahlaki doğaya sahip olduğu kabul edilir. Birey siyasal liberalizmde doğrunun ve adaletin makul bir siyasal anlayışını anlayabilecek ve ona göre hareket edebilecek bir doğaya sahiptir (Weithman, 2016: 33). Birey sadece kendisinin değil diğerlerinin de toplum içinde bu siyasal adalet anlayışına uygun olarak davranacağını kabul eder. Bir başka deyişle bireyler arasında siyasal adalet anlayışına uygun hareket etmek noktasında bir kabul mevcuttur. Bu tür birey anlayışı Kant'ın eylemi içsel değerinden ötürü yapan birey anlayışıyla örtüşmektedir (Kant, 1984: 170-175).

Siyasal liberalizmde Rawls (1994: 134-140) farklı kapsamlı görüşlere sahip insanların nasıl bir arada yaşayacağına odaklanır. Makul ve rasyonel özne olarak bireyler kamusal akıl süreciyle kararların alınması sürecine katılır. Bunlar ortak bir siyasal anlayışı paylaşır. Bu ortak siyasal anlayış dışında farklı dini, felsefi ve ahlaki değerlere sahip olabilir (Rawls, 1994: 157). Bu siyasal anlayış, bireyin siyasal liberalizmde toplumun bir parçası olarak konumlandırılığının bir delilidir.

Kamusal akıl ve siyasal adalet anlayışı, siyasal liberalizmde, farklı felsefi, dini ve ideolojik arka plana sahip bireylerin bir arada toplumsal ve siyasal hayatta birlikte yaşamalarını mümkün kılar. Bireyler kamusal akıl aracılığıyla siyasal sorunlara ilişkin argümanlarını dile getirip birbirlerine kabul ettirebilir. Kamusal aklın uygulanmadığı bir siyasal arena çoğunluk olanın değerlerine dayalı kapsayıcı bir görüşü azınlıkta olanlara kabul ettirdiği bir sürece dönüşecektir (Waldron, 2015: 115). Oysa bu bireyin özerkliğine zarar verebilir. Bu yüzden bireyler herkesin kendi iyi hayat anlayışına göre yaşamasına izin verecek şekilde kamusal alanda etkileşimde bulunur ve argümanlarını sunarlar.

Siyasal liberalizmde birey, yukarıda ifade edilen adalet ilkelerinin belirlenmesi sürecinde temel aktördür. Birey toplumsal işbirliğine uygun

olarak kendi iyi hayat anlayışının peşinde koşmaktadır. Rawls toplumsal işbirliğinin bir aktörü olarak bireyi konumlandırmaktadır. Dolayısıyla birey toplum içerisinde sadece kendi çıkarlarının peşinde koşmayan aynı zamanda adaletin sağlanmasında toplumsal işbirliğinin önemine uygun olarak belirlenmiş iki ilkenin sınırları içerisinde hareket etmektedir (Kocaoğlu, 2015: 158).

Bireyler siyasal liberalizmde toplumun bir parçası olarak adaletin ilkelerine ve kurumlarına uyma ödevine sahiptir (Greetis, 2015: 237). Dolayısıyla birey rasyonel planlara sahip ama hak ve özgürlüklerini toplumsal bağlam içerisinde kullanan bir öznedir.

Birey kendi düşüncelerini siyasal karar alınması sürecinde özgürce dile getirebilir. Brooks'ın (2015: 141) ifade ettiği gibi siyasal liberalizm bireylerin eşitliğine inanır ve bu yüzden kapsamlı bir görüşün diğerinin üzerinde üstünlüğünün olduğu düşüncesine karşı çıkar. Toplumun genelinde hakim olan inançların ve düşüncelerin bireylerin farklı düşüncelerini kamusal alanda sunmasını kısıtlaması kabul edilmez. Bireyler karar alma sürecinde kendi kapsamlı görüşlerine dayalı düşüncelerini sesli olarak dile getirebilir.

Siyasal liberalizm içinde bireylerin kamusal akıl ve örtüşen görüş birliğine uygun hareket etmesi ve adalet ilkelerine uyması bireylerin özerkliğini garanti eder. Aynı zamanda siyasal liberalizmdeki birbirlerini karşılıklı olarak eşit kabul etme ve saygı duyma ilkeleri (reciprocity ve mutualrespect) bireyler arasında bir sosyal bağ yaratır (Brooks, 2015: 152). Bireyin siyasal liberalizm içinde bu şekilde konumlandırılmasına çeşitli eleştiriler gelmiştir.

Toplum, İşbirliği ve Birey

Liberal teoride bireyin eşit, özerk, rasyonel oldukları yönünde bir kabul vardır. Siyasal liberalizm literatürde çok tartışılmış olmakla birlikte çok da eleştiri almıştır (Douglas, 2012: 7). Komüniteryenler siyasal liberalizmin birey anlayışına önemli eleştiriler getirir. (Walzer 1983, 1990, Sandel 1984, Taylor 1989, 2003, MacIntyre 1984).

Gutmann liberalizmin komüniteryen eleştirmenleri üzerine olan makalesinde liberal siyaset teorisini eleştiren iki temel komüniteryen yaklaşımın olduğunu ifade eder. Buna göre Marx bunlardan en eski olan geleneği temsil ederken diğeri Aristotelesci ve Hegelci köklere sahiptir (Gutmann, 1985: 308). Marx'a kadar uzanan komüniteryen gelenek bireyselliği eleştirirken, sonraki yaklaşım ise toplumu ve kimlikleri bireye ilişkilendirerek ele alır.

Komüniteryenlersiyasal liberalizmin atomik bir birey anlayışı öngördüğünü savunur ve bireyin kimliğinden bağımsız bir analiz unsuru olabileceği varsayımından şüphe ederler. Komüniteryenizmin taraftarlarının paylaştıkları temel eleştiri noktası liberal adalet teorisindeki bireyin toplum karşısındaki önceliği hususudur. Bu kabul onlara göretarih dışı ve toplumdaki kopuk bir birey imgesine neden olur.

Walzer (1983: 9) belli bir toplumun ve kültürün ürünü olan değerlerle ilgili olarak toplumu birey karşısında öncelikli olarak konumlandırır. Ona göre bir toplumun kültürü her zaman için ortaklaşa yapılan bir şeydir ve karmaşık bir özelliğe sahiptir.

Sandel'in (1984: 85) birey yaklaşımı iyi ve doğru dikotimisi ile yakından ilişkilidir. Eğer birey toplum karşısında önceliğe sahipse bu durumda birey aşkın bir öznedir. Rawls'ın adalet teorisi bu anlamda Kantçı deontolojiyi takip eder ve doğruyu iyi karşısında önceler. Oysa Sandel deontolojik yaklaşımın insan doğasının toplumsal doğasını gözden kaçırdığına ve toplumdaki soyutlanmış aşkın bir özne anlayışının imkansız olduğunu savunur. Sandel (1982: 168) bu tarz bir birey özerkliğini eleştirir:

Faydacılık farklılıklarımızı dikkate almakta başarısızsa, hakkaniyet olarak adalet de sosyal bir varlık olduğumuzu gözden kaçırmaz. Bireyin bağımlılıkları herkes için değişmez ve öncelikli olarak kabul edilirse bu durumda toplumsal yanımızı belli bir iyi hayat anlayışının bir vechesi olarak görür ve belli bir iyi hayat anlayışını da belli bir ahlaki bakış açısından bağımsız bir tesadüfe ve ayırt edilemeyen isteklere ve arzulara indirger. Bu şekilde değeri azaltılan bir iyi hayat dikkate alınırsa, doğrunun önceliği karşı çıkılmaz bir iddia olarak görünebilir. Fakat faydacılık iyi hayat anlayışını yanlış değerlendirir ve bunu eleştirmeden kabul eden hakkaniyet olarak adalet deontolojik yaklaşım için yanılıcı bir zafer kazanır.

Sonuç olarak Sandel kimliğin belli sosyal bağlılıklara ve amaçlara bağlı olduğunu ve bireyi toplumsal bağlarından soyutlayarak ahlaki ilkelere ulaşılamayacağını göstermek ister. Fakat Sandel'in yaklaşımı ahlaki ilkelere ulaşmakta gerekli tarafsızlığı sağlayamaz. Çünkü toplumsal kimlikler çeşitlidir ve tesadüfidir. Toplumsal kimliklerin çok farklı boyutları vardır. Her bireyin toplumsal bağlılıklarını dikkate alarak bir görüş birliğine ulaşırsak bilegelecek jenerasyonlara uygulanabilecek adalet ilkelerine ulaşamayabiliriz. Rawlsçı adalet ilkeleri bu tesadüflüğün üstesinden gelir.

Gutmannkomüniteryenizmin temel iddialarına odaklanır. Ona görekomüniteryenler liberal hakları ve liberallerin bireyin toplumda içindeki konumuna ilişkin duruşlarını geçersiz kılamaz. GutmannRawls'ın-Kantçı yapısalcılıktan kendi yaklaşımını nasıl farklılaştırdığınıRawls'ın temel değerlere ilişkin kapsayıcı olmayan yaklaşımıyla ortaya koyar. Bu bağlamda Rawls'ın teorisinde "doğru" olan "iyi" olanı görmezden gelmez. Rawls haklar, özgürlükler, güç, fırsatlar, gelir, refah ve özsaygı gibi belli toplumsal gerçeklerin varlığını kabul eder. Bir başka deyişle Rawls toplumsal gerçekleri ve bağlılıkları red etmez aksine tikel olan kimlikleri sınırlandırarak çoğulcu bir toplumda görüş birliğine ulaşmak için gerekli zemini sağlar (Gutmann, 1985: 316-317).

Siyasal liberalizm içinde birey kendi iyi hayat planını seçebilmekte ve kendi çıkarlarının peşinde koşarken toplumsal ilişkilerden ve bağlardan kopuk değildir. Siyasal liberalizme göre bireyler kendi hayat planlarını kendi dünya görüşlerine uygun olarak belirleme özgürlüğüne sahipken toplumun mutlak olarak bireyin hayatının her alanını belirleyici bir yapı olmasına müsaade edilmemektedir. Dolayısıyla toplumun birey üzerinde önceliği söz konusu değildir. Bireyler sosyal, siyasal ve ekonomik toplumsal olmak üzere hayatın her alanında etkileşimde olup toplum içinde konumlanmışlardır.

Bireyler farklı dünya görüşlerine sahiptir ve hangi hayat tarzının en iyi olduğu noktasında aralarında bir anlaşmazlık söz konusudur. Fakat siyasal hayatta bireyler arasında adaletin ne olduğu konusunda bir görüşbirliği vardır (McMahon, 2014: 1-2). Siyasal liberalizm içinde bireyin

bu konumu sadece kamusal alanla sınırlı olmayıp özel alanda da geçerlidir. Birey komüniteryenlerin dediğinin aksine toplum ile sıkı bir şekilde toplumsal işbirliğinin parçası olarak konumlandırılır. Bunu yaparken birey sosyal hayatında tikel özelliklerine tam anlamıyla sahipken aynı şekilde bu tikelliklerine dayanan düşüncelerini kamusal alanda dile getirebilir. Ancak bu düşüncelerinin bir yasaya dönüşebilmesi diğer bireyleri ikna edebilecek argümanları sunabilmesine bağlıdır. Dolayısıyla birey hiç olmadığı kadar liberalizm içinde toplumsal bir boyuta sahip olur. Siyasal liberalizm içinde bireyin özel alandaki konumu ve özerkliğine dair varsayımları feministlerin zorlayıcı eleştirileriyle karşılaşır.

Kamusal ve Özel Alanda Birey

Siyasal liberalizmde bireyin kamusal ve özel alanlarda nasıl yerleştirileceği önemli tartışma konularından birisidir. Feminist yaklaşım siyasal liberalizmin özel ve kamusal alan arasındaki ayrımına, liberalizmin adalet ilkelerinin aile içi ilişkilere uygulanıp uygulanamayacağı, adil bir ailenin ne olduğu, çocukların adalet ile ilgili olarak aileden ne öğrenebileceği sorularına eğilir (Abbey, 2013a: 1-2). Özellikle kamusal ve özel alan ayrımının kadın bireylerin özerkliğine zarar verdiği iddia edilir. Ailenin adalet sorununun dışında bırakılması özellikle kadınların bireysel haklarına, özgürlüklerine ve özerkliklerine zarar verdiği dile getirilir.

Siyasal liberalizmin feminist eleştirilerinden biri Rawls'ın adalet ilkelerini özel alan için uygulamadığıdır. Bazı feministler için ailenin adalet ile ilgili oynadığı rol sorgulanmalıdır. Okin Adalet, Cinsiyet ve Aile adlı kitabında cinsiyet ile ilgili eşitsizliklerin kadınların özerkliğine zarar verdiğini dile getirir. Kadınların aile içinde karşılaştığı problemler, iş yeri problemleri, siyasal temsil adaletsizliği tüm bunlar kadınların özerkliğini aşındırdığını ifade eder. Özel alan ve kamusal alan arasındaki döngüsel ilişkiye ışık tutarken toplumsal olarak inşa edilmiş rasyonel aile adına kurumlar tarafından üretilen eşitsizliği vurgular. Okin bunu cinsiyet farklılığının derin bir şekilde kurumsallaştırması olarak adlandırır (Okin, 1989: 3-8).

Okin'e göre kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrım sıkıntılıdır; çünkü aileyi politik olmayan bir yapı olarak görür ve aile içindeki güç ilişkilerini gözden kaçıır. Okin'in eleştirileri iki hususa odaklanır; bunlardan birincisi Rawls'ın adalet ilkelerinin aileye uygulanmasını reddeden varsayımıyken ikincisi ise kadınların orijinal pozisyonda ihmal edilmiş olmasıdır.

Okin'in nazarında Rawls'ın olarak ailenin toplumun önemli bir kurumu olduğunu kabul etmekle doğru bir adım atmış olsa da aileyi otomatik olarak adil kabul etmek noktasında yanılmaktadır. Aile her zaman adalet ve karşılıklılık esasında hareket edilen bir kurum olmadığı gibi baskının ve sömürünün kaynağı da olabilir. Bu yüzden Okin'e göre ailenin nasıl adil olacağını açıklanması gerekir aksi takdirde Rawls'ın bireyin ahlaki doğasının adil bir aileden başlayarak kurulacağı varsayımı üzerine kurulan adalet teorisi sağlam temeller üzerine inşa edilmiş olur (Okin, 1989: 99).

İkinci olarak Rawls orijinal pozisyonda kadınların pozisyonunun tam olarak açıklamaz. Orijinal Pozisyonda rasyonel ve karşılıklı olarak ilgileri olmayan bireyler kendi sosyal pozisyonlarını ve özelliklerini bilmeksizin adaletin ilkelerini bulmaya çalışırlar. Rawls, sosyal statü, sınıf pozisyonu, kabiliyetler, zeka ve iyi hayat anlayışları gibi bilgisizlik peçesinin ardındaki bireyden saklanan belli tikellikleri sayarken cinsiyeti zikretmez. Okin (1989: 91) bu tavrın iki şekilde yorumlanabileceğine işaret eder; bunlardan birincisi Rawls "diğer benzeri tikellikler" başlığı altında cinsiyeti dahil etmiş olabilir. İkincisi ise Rawls cinsiyeti önemli olarak görmüyor olabilir. Okin bu ikinci yorumu Rawls'ın orijinal pozisyondaki bireyler için aile reisi kavramını kullandığına işaret ederek destekler. Ona göre kadınlar original pozisyonda temsil edilmelidir ve adalet hakkında teori üretirken yapılacak en doğru davranış tarih dışı bir soyutlama olmayıp her bakış açısını ve bireylerin tikelliklerini hesaba katan dikkatli bir süreç olmalıdır (Okin, 1989: 15).

Okin (1989: 93) ailenin kamusal ve özel alanlardaki rolüne ilişkin düşüncelerinde Rawls'ın net olmadığını savunur. Rawls aileyi temel bir toplumsal kurum olarak saymış olsa da aile adalet ilkelerinin

uygulanmadığı özel bir kurum olarak kabul edilmektedir. Okin'e göre Rawls'ın teorisinde aile temel kurum olarak sayılmış olsa bile teorisinin geri kalanını da ihmal edilmiştir.

Rawls kamusal ve özel alan arasındaki ayrımına ek olarak özel alanı müdahale dışı bırakarak aile içinde adaletsizliklere seyirci kalmakla suçlanır (Brettschneider, 2007: 20). Fakat Rawls kamusal ve özel alan kavramlarından ziyade kendi kavramlarını kullanır. Öncelikli olarak kamusal ve özel alan arasındaki ayrımı kabul etmez. Bunun yerine kamusal siyasal kültür, kamusal olmayan siyasal kültür, toplumsal arka plan kültürü ve bu alanların arkasındaki arkasındaki gerekçeler kavramlarını kullanır.

Her şeyden önce vatandaşların uzlaşmaz kapsayıcı doktrinler ışığında bir görüş birliğine ulaşamayacağını düşünür. Kamusal akıl bu noktada her makul doktrinini örtüşen görüşbirliğine ulaşabileceği alan olarak kabul edilmektedir. Kamusal akıl herhangi bir kapsayıcı doktrine ister dinsel ister seküler olsun kamusal aklın gereklilikleri ve demokratik bir toplumun gereklilikleriyle uyumlu olduğu sürece ne saldırır ne de eleştirir (Rawls, 1997: 767).

Siyasal liberalizmde kamusal siyasal kültür alanı, insanların kapsayıcı doktrinleri ve düşünceleri karar ve ilke haline getiremeyeceği alandır dolayısıyla dar anlamda tarafsız ve evresensel alandır. Temel hak ve özgürlükler noktasında bir pazarlık yapılamayacağı baştan kabul edilmiştir (Rawls, 1997: 775).

Toplumsal kültür alanı ise insanların farklı görüşlere sahip olduğu ve müzakerenin yaşandığı alandır. Bu alan kamusal akıl ve siyasal liberalizmin ilkeleri tarafından yönetilmez (Rawls: 1997: 768). Farklı kültürler ve hayat tarzları bu alandaki özgürlükleri koruyan yasal düzenlemelerle korunmuştur.

Siyasal liberalizmde özel alan temel hakların ve özgürlüklerin her birey için korunduğu bir alandır. Rawls (1997: 791) özel alanın adaletten azade olmadığını özellikle vurgular. Rawls özel alanda herkes için negatif özgürlükleri garanti ederken, kamusal alanda da bireylerin makul olmalarının gerekliliğinin altını çizer.

Laden'in de (2013: 25) ifade ettiği gibi siyasal liberalizm ailelerin ve özellikle kadınların yaşadığı baskıya karşı duyarsız değildir. Rawls'ın özel alanda yaşanan herhangi bir adaletsizliğe karşı seyirci kaldığını iddia etmek adil olmaz. Aksine, bireylerin sosyal ve siyasal alandaki rollerini dikkatli bir şekilde düzenler. Rawls adalet ilkelerinin ve anlayışının toplumun temel yapısına uygulanmasını ister. Aile de toplum temel yapısını oluşturan kurumlardan biridir (Norman, 2015: 45). Birey hem özel alanda hem de kamusal alanda adaletin ilkelerini takip etmek zorundadır. Bu anlamda aslında siyasal liberalizm Abbey'in de (2007: 19, 2013b: 134) ifade ettiği gibi siyasal bir doktrin olmaktan ziyade kapsayıcı liberal doktrine dönüşür ve vatandaşların pek çok konu üzerinde hem fikir olmasını gerektirir. Ancak Rawlsçı anlamda kapsayıcı liberalizm iyi hayat anlayışını devlet gücüyle özel alanda uygulamaya çalışmaz. Aslında Rawlsçı siyasal liberalizm mükemmelliyetçilik ve devlet merkezlik içermez.

Birey, siyasal liberalizmde kamusal alanda olduğu gibi özel alanda da bir takım ödevlere sahiptir. Aile içindeki ilişkilerin de dahil olduğu özel alanda bireyin adaletin temel ilkelerine ve öngörülen ödevlere uygun davranmaması için ehliyet vermez. Siyasal liberalizmataerki ve baskıcı aile ilişkilerini rızaya dayalı değilse özel alanda da onaylamaz. Aile, özgürlüklerin, farklılıkların ve bireysel tercihlerin ifade edilmesinde önemli bir yere sahiptir. Birey bir yandan bu yapı içerisinde dışsal olan politik müdahaleden korunmakta olup diğer taraftan aile içi her türlü baskı karşısında da dokunulmazlığa sahiptir (Walsh, 2012: 427-431). Siyasal liberalizmde adalet ilkeleri hem özel hem de kamusal alanın bir parçası olarak aile kurumu içinde geçerlidir.

Liberal Teoride Bireyin Özerkliği ve Farklılığı

Siyasal liberalizm bireyi toplum içerisinde konumlandırmasına bir itiraz liberteryenizmden gelir. Liberteryen yaklaşım bireyi kendi ekonomik çıkarını kovalayan rasyonel bir özne olarak kabul eder. Liberteryenizm bireyin özerkliğini sağlamak adına bireyi her türlü toplumsal bağlamdan kopararak ekonomik çıkarlarının peşinde koşan bir özneye

dönüştürür. Birey negatif özgürlüklere sahip, toplumsal kökleri olmayan bir aktör olarak resmedilir. Siyasal alan ise liberteryanizmde mümkün olduğunca negatif özgürlüklerin korunması mücadelesine dönüştürülür.

Liberteryanizmin birey algısı özerklik üzerine temellendirilmiştir. Liberteryenler de bireyi özerkliği ve farklılığı hususunu gözden kaçırdığı için siyasal liberalizmin birey anlayışına karşı çıkarlar. Bireylerin farklılığı argümanı Nozickliberteryen haklar teorisine dayanır. Nozick'e (1974: 33) göre birey diğerleri uğruna feda edilemez. Ona göre refah devleti bazı bireylerin refahı için diğerlerini feda ettiğinde haklılaştırılmaz. Liberteryanizmde bireyler sadece negatif haklara sahip özneler olarak kabul edilirken dağıtımçı adalet ve pozitif haklar ve ödevler kabul edilmez.

Ralwsçı siyasal liberalizm ise sosyal ve doğal talihe vurgu yapar. Rawls'a göre (1971: 73) tesadüfi olan bir şeyin sonucu olarak ortaya çıkan mülkiyetin ahlaki bir geçerliliği yoktur. Bu sebeple liberal adalet dağıtımçı bir doğaya sahip olmak zorundadır. Ona göre bu bireyin haklarını ihlal etmez bilakis özerkliğini ve farklılığını güçlendirir ve korur.

Negatif ve pozitif özgürlük tartışması Isaiiah Berlin'e kadar uzanır. Berlin (2002) bu iki özgürlük arasında ayırım yapar ve pozitif özgürlüklerin bireyin özerkliğini ve farklılığını tehlikeye düşürebilme riskine dikkat çeker. Mouffe (1991) da benzer şekilde birey özerkliğinin bireylerin özgürlükleri pahasına sağlanmaması gerektiğine dikkat çeker.

Bununla birlikte pozitif özgürlüklerin bireyin özerkliğine ilişkin katkısı gözden kaçırılmamalıdır. Pozitif özgürlükler bireyin özerkliğinin tehlikede olduğu durumlarda negatif özgürlüklerle birlikte garanti edilmelidir. Rawls'a göre sosyal ve ekonomik eşitsizlikler bazı durumlarda bireyin özerkliğine ve farklılığına zarar verebilir. Eğer bireyin özerk olabilmesi için gerekli eğitim, sağlık gibi pozitif özgürlükler sağlanmazsa bireyin negatif haklarda tehlikeye girer ve değerini kaybeder. Son derece sınırlı bir şekilde de olsa pozitif özgürlükler negatif özgürlükle birlikte var olmalıdır (Lomasky, 1990: 125-128).

Rawls adalet ilkeleriyle mülkiyet edinmeye dayalı bir demokrasiye imkân tanıyan bir temel yapı formüle etmeye çalışır. Negatif özgürlüklerin

önemini kabul etse de doğal talihten kaynaklanan fırsat eşitliğinin eksikliğini bireyin özerkliği ve farklılığı için önemli sonuçları olacağı için altını çizerek. Bununla birlikte Schmidtz'in de (2002: 246) ifade ettiği gibi sadece doğal ve sosyal talihten kaynaklanan eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik çabalar bireyin özerkliğine katkı sağlar.

Bununla birlikte siyasal liberalizm sadece dağıtımçı bir boyuta sahip olmayıp bireyin sosyal ve siyasal alanlara ilişkin rolünü de önemser. Tomasi'ye (2001: 9) göre siyasal liberalizm bir hayat biçimini diğeri üzerinde üstün tutmaz ve tüm bireylere aynı iyi hayat anlayışını dayatmaz. Bireylerin özerkliği ve farklılığını garanti ederken farklı hayat planlarına sahip bireylerin birlikte yaşamasına imkân verir.

Siyasal liberalizm hayatın her alanını düzenleyen bir sosyal mühendislik projesi değildir. Her birey kendi istediği hayatı yaşamakta özgürdür. Farklı iyi hayat anlayışlarına sahip insanlar kamusal hayatta birlikte yaşarlar. Kendi hayat anlayışlarına göre siyasal hayata katılırlar. Farklı hayat anlayışlarına uygun olarak argümanlarını temellendirir ve dile getirirler. Herkesin tek bir iyi hayat perspektifine sahip olması gerekmediği gibi kamusal sorunların tartışıldığı noktada da düşüncelerini kendi iyi perspektifinden savunabilirler. Waldron'un (2015: 117) ifade ettiği gibi bir dindar dini gerekçelerle işkenceye karşı çıkarken bir başkası Kantçı felsefi düşünceye dayanarak işkenceye karşı çıkabilir. Fakat bu süreçte insanlar kendi düşüncelerine ek olarak objektif ve makul olmaya da özen gösterirler.

Sonuç

Liberal teoride bireyin temel haklara ve özgürlüklere sahip bir özne olduğu noktasında bir konsensus vardır. Bununla birlikte temel hakların ve özgürlüklerin doğasına ilişkin sınıflandırmada temel liberal yaklaşımlar arasında farklılıklar mevcuttur. Siyasal liberalizm ekonomik haklara ve özgürlüklere ek olarak sosyal ve siyasal haklara da önem verir.

Siyasal liberalizmde birey sadece kendi çıkarlarının peşinde koşan bir özne olup rasyonel olarak hareket etmekle kalmaz aynı zamanda

siyasal adaletin ilkelerine uygun davranır. Böylece sadece bencil, nihilist, her türlü sosyal ilişkiden soyutlanmış bir birey imgesi yerini toplumsal işbirliğinin bir parçası olan bireye bırakır. Siyasal liberalizmin birey anlayışında bireyin toplum karşısında ikincil konuma düşmesini engelleyecek güvenceler sağlanmıştır. Birey temel hak ve özgürlüklere sahiptir. Toplumun bu özgürlükleri ve hakları geçersiz kılacak bir kapsayıcı siyasal ideolojiye sahip olması kabul edilmez. Böylece bireylerin özerkliği ve farklılığı garanti edilmiş olur.

Siyasal liberalizmde toplumun birey karşısında baskın bir yapıya dönüşmesinin engellenmesi bireyin toplumdan bağımsız ve kopuk olduğu anlamına gelmez. Birey sosyal alanda dâhil olduğu toplumsal grubun parçası olarak kendi kültürünün gerektirdiği hayat tarzını yaşaması mümkündür. Aynı zamanda toplum içinde kardeş, anne, baba, arkadaş vb sosyal rolleri oynar.

Siyasal liberalizmde birey sadece ekonomik alanda eyleyen bir özne olmayıp siyasal bir özne olarak kabul edilir. Buna ek olarak birey, toplumda ortaya çıkan sorunları kamusal akıl süreci içerisinde çözmeye çalışan siyasal bir öznedir. Birey, siyasal bir özne olarak sadece rasyonel çıkarlarını siyasal alana taşıyan bir anlayış içinde hareket etmez. Toplumsal işbirliğini sağlayacak adalet hissine uygun olarak hareket eder. Bir başka deyişle siyasal arena sadece çıkarların maksimum kılınmaya çalışıldığı bir iktidar mücadelesi olarak kabul edilmez. Siyasal liberalizmde siyasal alan farklı çıkarlara sahip bireylerin müzakere süreci içinde sorunları çözmeye çalıştığı bir alandır. Bu siyasal alan hayatın her katmanını düzenleyecek detaylı çözümler sunmaktan kaçınarak farklı hayat tarzlarına sahip bireylerin özerkliği ve farklılığı için gerekli zemini yaratır.

Liberal teoride birey, özerkliğini ve özerkliğini sağlamak adına negatif özgürlüklere ve bencil çıkarları peşinde koşan birey imgesine sıkıştırılmak istediğinde tarih dışı bir özne yaratır. Oysa siyasal liberalizmin sosyal ve siyasal olarak aktif aynı zamanda rasyonel ekonomik çıkarları peşinde koşan bir birey imgesi birey özerkliği ve farklılığı için daha iyi bir zemin sunar.

Kaynakça

- Abbey, R. (2013a). "Introduction: Biography of a Bibliography: Three Decades of Feminist Response to Rawls", Ed. Abbey, R., in *Feminist Interpretations of John Rawls*, The Pennsylvania State University Press, University Park, 1-23.
- Abbey, R. (2007). "Back toward a Comprehensive Liberalism?", *Political Theory*, Vol. 35, 1, 5-28.
- Abbey, R. (2013b). "Rawls, Mill, and the Puzzle of Political Liberalism", *The Journal of Politics*, Vol. 75, 1, 124-136.
- Berlin, I. (2002). *Liberty: Incorporating Four Essays on Liberty*, Ed. Hardy, H., Oxford University Press, Oxford: New York.
- Brettschneider, C. (2007). "The Politics of the Personal: A Liberal Approach" *American Political Science Review*, Vol. 101, 1, 19-31.
- Brooks, T. (2015). "The Capabilities Approach and Political Liberalism", Eds. Brooks, T. ve Nussbaum, M., in *Rawls's Political Liberalism*, Columbia University Press, New York, 139-173.
- Douglas, R. B. (2012). "John Rawls and the Revival of Political Philosophy: Where Does He Leave Us?", *Theoria: A Journal of Social & Political Theory*, Vol. 59, 133, 81-97.
- Greetis, E. A. (2015). "The Priority of Liberty: Rawls vs. Pogge", *The Philosophical Forum*, Vol. 46, 2, 227-245.
- Gutmann, A. (1985). "Communitarian Critics of Liberalism" *Philosophy and Public Affairs* Vol. 14, 3, 308-322.
- Kant, I. (1984). "Ahlak Metafiziğini Temellendirme", Seçilmiş Yazılar, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kocaoğlu, M. (2015). *John Rawls: Adalet Teorisi ve Temel Kavramları*, 2. Baskı, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Laden, A. S. (2013). "Radical Liberals, Reasonable Feminists: Reason, Power, and Objectivity in Mackinnon and Rawls", Ed. Abbey, R.,

- in *Feminist Interpretations of John Rawls*, The Pennsylvania State University Press, University Park, 24-39.
- Lomasky, L. E. (1990). *Persons, Rights, and The Moral Community*, Oxford University Press, Oxford.
- MacIntyre, A. (1984). *After Virtue: A Study in Moral Theory*, 2nd Ed., University of Notre Dame Press, Notre Dame.
- Mcmahon, C. (2014). "Rawls, Reciprocity and The Barely Reasonable", *Utilitas*, Vol.26, 1, 1-22.
- Mouffe, C. (1991). "Democratic Citizenship and the Political Community", Eds. Miami Theory Collective, in *Community At Loose*, The University of Minnesota Press, Minneapolis: Oxford, 70-82.
- Norman, W. (2015). "Rawls on Market and Corporate Governance", *Business Ethics Quarterly*, Vol.25, 1, 29-64.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, State, and Utopia*, Basic Books, New York.
- Okin, S. M. (1989). *Justice, Gender, and the Family*, Basic books, New York.
- Rawls, J. (1971). *A Theory of Justice*, Original Edition, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1971.
- Rawls, J. (1994). *Political Liberalism*, Columbia University Press, New York.
- Rawls, J. (1997). "The Idea of Public Reason Revisited", *The University of Chicago Law Review*, Vol.64, 3, 765-807.
- Sandel, M. J. (1982). *Liberalism and the Limits of Justice*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Sandel, M. J. (1984). "The Procedural Republic and the Unencumbered Self", *Political Theory*, Vol.12, 1, 81-96.
- Schmidtz, D. (2002). "Equal Respect and Equal Shares", *Social Philosophy and Policy*, Vol.19, 1, 244-274.
- Tomasi, J. (2001). *Liberalism Beyond Justice: Citizens, Society, and The Boundaries Of Political Theory*, Princeton University Press, New Jersey.

- Waldron, J. (2015). "Isolating Public Reason", Eds. Brooks, T. ve Nussbaum, M., in Rawls's Political Liberalism, Columbia University Press, New York, 113-137.
- Walsh, M. B. (2012), "Private and Public Dilemmas: Rawls on the Family", *Polity*, Vol.44, 3, 426-445.
- Walzer, M. (1983). *Spheres of Justice: A Defense of Pluralism and Equality*, Basic Books, New York.
- Walzer, M. (1990). "The Communitarian Critic of Liberalism", *Political Theory*, Vol.18, 1, 6-23.
- Weithman, P. (2016). *Rawls, Political Liberalism and Reasonable Faith*, Cambridge University Press, Cambridge: New York.
- Taylor, C. (2003). *Modern Social Imaginaries*, Duke University Press, Durham.
- Taylor, C. (1989). *Sources of The Self: The Making of The Modern Identity*, Cambridge University Press, Cambridge: MA.

The Idea of Individual in Political Liberalism: A Critical Perspective

Abstract

It is difficult to say that there is a consensus on how to situate the individual within a society in liberal theory. The individual is regarded as an agent that looks out for her own personal interest and is a part of the social cooperation in liberal theory. Political liberalism is one of the attempts that tries to place the individual within a society. This paper focuses on how political liberalism places the individual within a society. The purpose of the study is to explain how political liberalism situates the individual as an agent that looks out for her own interest and plays an important role in the social cooperation. Firstly, it is focused how the individual and society are placed in political liberalism. Secondly, by taking into consideration the criticism which emphasizes that political liberalism leads to an understanding of the individual as one who is detached from the society, we explore the nature of the relationship that depends on interaction, communication, and cooperation between the individual and society in political liberalism. Thirdly, we discuss the effects of the distinction between public and private spheres on the individual in political liberalism. Lastly, it is argued that political liberalism neither detaches the individual from the society nor fictionalizes the society that ends the autonomy of the individual but rather protects the autonomy and separateness of individual.

Key Words: Individual, Rights, Liberty, Autonomy, Political Liberalism

Bilişim Teknolojisinden Muhasebeye Açılan Pencere: Bulut Muhasebesi

İbrahim AKSU¹

Özet

Bulut muhasebesi artan veri depolama (biriktirme), söz konusu depolanmış veriyi istenilen formata getirme (işleme) nihayetinde karar alıcılara ve diğer ilgililere çok hızlı bir biçimde ulaştırmada kullanılan yeni bir teknolojidir. Çalışmada genel olarak bulut bilişim, özel de ise bulut muhasebesi hakkında genel bilgilere yer verilmekte bulut muhasebesi uygulamanın avantaj ve dezavantajları ifade edildikten sonra buluta geçiş yapacak işletmelerin dikkat etmesi gereken konular anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bulut bilişim, bulut muhasebesi, avantaj ve dezavantajlar.

Giriş

Teknolojik gelişme muazzam bir hızla ekonomik hayatı etkilemekte, ortaya koyduğu yenilikler büyüklük, sektör, coğrafi alan ve iş yapma biçimi ne olursa olsun tüm işletmelerde geçmiş onlarca yılın birikiminin bir anda “mazi” olmasına yol açmaktadır. Bu dönüşüm için aşılması gereken problemler yeni çözümleri gerekli kılmakta ve nihayet çözüme imkân verecek çalışmalar teknolojik gelişim hızını daha da arttırarak başkaca yeni teknolojilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

1 Doç. Dr. İnönü Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü, e-mail: İbrahim.aksu@inonu.edu.tr

Daha d n denilebilecek tarihe kadar işletmenin finansal nitelikteki bilgilerini kaydedip sınıflandırarak söz konusu bilgiyi birkaç finansal tabloda  zetlemekten ibaret görülen muhasebe disiplini de finansal işlemlerin çeşitlenmesi, hızlanması, coğrafi sınırların ortadan kalkması, mamul/hizmet yaşam sürelerinin geçmişle kıyaslanamayacak kadar kısalması, üretim yöntemlerindeki değişim, son yıllarda çokça yaşanan finansal krizler gibi pek çok nedenden dolayı söz konusu değişim ve dönüşüm fırtınasının içine düşmüştür. Bu baş döndürücü değişim bir yandan işletmeler ile ilgili ortaya çıkan devasa verilerin kaydedilmesi, depolanması, karar vericilerin istek ve ihtiyaçlarına göre sınıflandırılması, uygun formata getirilmesi ve beraberinde neredeyse bunlarla eş zamanlı olarak bilgi gereksinimi olanlara iletilmesi gereğini doğurmuştur. Alınacak kararlar için hayati değer taşıyan bilginin üretilmesi ve iletilmesindeki çok küçük bir gecikme bile işletmelerin varlıklarını kaybetmelerine yol aabilmektedir.

İşte bu ihtiyaca cevap verecek “bulut muhasebesi” bulut bilişim teknolojisi kullanarak tüm muhasebe bilimi gereksinimlerini karşılayabilme çabası veren yeni bir araçtır (Agundez, Penya ve Bringas, 2011: 279). Bugünün ticari hayatında doğru kararlar alabilmek için geçerli ve geek zamanlı bilginin varlığı hayati önem taşımaktadır. İşletmeler mevcut en iyi teknolojilere uyum sağlama ve kendilerini geliştirme yeteneklerine göre hızlı bir şekilde büyüme gösterebilmekte veya ticari hayattan silinebilmektedirler. Bulut teknolojisi her ölçekteki işletmeye yüksek tutarlı giderlerden ve zaman alıcı faaliyetlerden kaçınma imkanı sunmaktadır. Bu sayede işletmeler yenilik ve gelişime odaklanabilmektedir (Dimitriu ve Matei, 2015: 667).

İşletmeler son zamanlarda İş Süreci Yönetimi-Business Process Management (İSY)’nin yaygınlaşması ile birlikte iş süreçlerini açık bir şekilde sistematize edip şekillendirmeye başladılar. İSY iş süreçlerini açık bir şekilde tanımlayan kurallar aracılığıyla bir işi tümüyle kontrol etmek ve yürütmek için teknolojiyi kullanan bütüncül bir yönetim bilimidir. Bu yeni düşünme ve yönetim biçimi muhasebeyi ve onu destekleyen bilgi sistemini iki yönde etkilemektedir. Birincisi geleneksel Muhasebe Bilgi

Sisteminin önemli finansal ve finansal olmayan verinin toplanması ve raporlanması için tasarlanmış olması ile ilgilidir. Muhasebe Bilgi Sistemi (MBS) söz konusu iki işlevi yerine getirirken bu verilerin ortaya çıkmasına neden olan süreçlerden habersizdir. Başka bir ifadeyle süreçlerle ilgilenmemektedir. İkincisi İş Süreci Yönetim Sistemi-Business Process Management Suite (İSYS)'nin işletmeden elde edilecek finansal ve finansal olmayan veriler ile ilgisi nedeniyle ortaya çıkan potansiyeldir. Bu sistem türü işletmelerin iş süreçleriyle ilgili kontrol noktaları oluşturmak suretiyle sürece ilişkin finansal ve finansal olmayan verilerin gerçek zamanlı olarak karar vericilere ulaştırılmasını mümkün kılmaktadır. İSY ve İSYS'e benzer şekilde bulut hesaplama hizmeti de işletme sorunlarına daha maliyet etkin çözümler sunmak için geliştirilmiştir (Trigo, Belfo ve Estébanez, 2016: 988-989).

Finansal muhasebe ortaklar, potansiyel ortaklar, kreditorler ve vergi idaresi gibi işletme dışındaki kişilere işletmenin finansal durumu hakkında rapor düzenleyerek hizmet ederken yönetim muhasebesi işletme yöneticilerinin alacakları kararlar ve yapacakları stratejik planlar için maliyet analizleri yapılmasına yardımcı olur. Artan iş süreci yaklaşımı odaklı işletme yönetim sistemleri özellikle İSYS muhasebenin ve özellikle yönetim muhasebesinin yeniden ele alınmasını gerektirmektedir. Muhasebe tüm iş süreçleri üzerine odaklanmak yoluyla gelişim sağlayabilir. Süreçlerle ilgisi olmayan muhasebe verilerinin planlama, tasarım ve kontrol faaliyetleri üzerinde meydana getireceği fonksiyonel bozukluklar sonuçta karar vericilerin yanlış yapmasına neden olacaktır. Süreçlere yoğunlaşan bir muhasebe yaklaşımı sayesinde muhasebe sadece finansal sonuçlara odaklanmış bir teknik bilim olmaktan kurtularak, yönetime karar vermede destek sağlamak üzere bilgi üreten bir konuma kavuşacaktır (Trigo, Belfo ve Estébanez, 2016: 991).

Muhasebe bilgi sistemi (MBS) üç temel alt sistemden oluşur (Belfo ve Trigo, 2013: 537);

- a) Kayıt İşleme Sistemi (KİS),
- b) Büyük Defter Sistemi (BDS) ve Finansal Raporlama Sistemi (FRS),
- c) Yönetim Raporlama Sistemi (YRS)

Bu alt sistemlerden ilk ikisi finansal muhasebenin amaçlarına hizmet ederken yönetim raporlama sistemi ise yönetim muhasebesi alanına girmektedir. Sertifikalı Yönetim Muhasebecileri Enstitüsü (CIMA-Chartered Institute of Management Accountants) muhasebe mesleğinde yaşanan en büyük dönüşümün muhasebecilerin geleneksel muhasebe işlemlerindeki sorumluluklarının stratejik yönetim kararlarına yardımcı olmak yönünde evrilmesi olduğunu dile getirmektedir (Belfo ve Trigo, 2013: 538).

Muhasebe bilgi sisteminin geleneksel raporlamadan gerçek zamanlı raporlamaya geçişte bu dönüşüme cevap verebilecek yeni teknikleri kullanması gerekir. Söz konusu yeni işletme modelinin yeni bir muhasebe türüne ihtiyacı vardır. Bu yeni muhasebenin adı da “gerçek zamanlı muhasebe”dir. Yetkilendirilmiş muhasebeciler kurumunun (ACCA) yayınladığı rapora göre profesyonel yatırımcılar “gerçek zamanlı raporlamaya” duydukları ihtiyacı vurgulamışlardır. Gerçek zamanlı raporlamanın kendilerine şirket performansını daha iyi ifade ettiğini ve sonuçta olaylar ve durumlar karşısında hızlı karşılık verme yeteneğini geliştirdiğini dile getirmişlerdir. Gerçek zamanlı raporlama yapabilme yeteneğine sahip işletmelerin benzerlerine göre daha fazla yatırım çektiğini ifade etmişlerdir. Söz konusu gerçek zamanlı raporlamanın yapılabilmesi teknoloji ile yakından ilişkilidir. Gerçek zamanlı raporlamanın yapılması için gerekli teknik araçlar şunlardır (Trigo, Belfove Estébanez, 2014: 119-121).

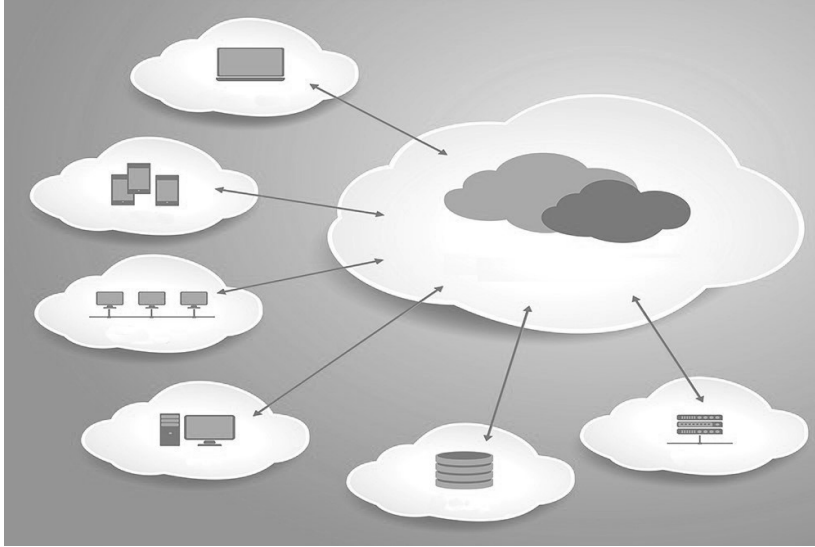
- 1- İş Süreci Yönetimi
- 2- Mobil Cihazlar
- 3- Bulut Bilişim
- 4- Ticari İstihbarat
- 5- İşletme Altyapısı ve İşletme Uygulamaları Entegrasyonu

1. Bulut Bilişim Teknolojisi ve İşletmelere Sunduğu Hizmetler

“Bulut” tek bir entegre bilgisayar kaynağı olarak birlikte çalışan birbirine bağlı bağımsız bilgisayarlardan oluşan bir tür paralel ve dağıtılmış

sistem olarak tanımlanmaktadır (Buyya ve diğerleri, 2009: 601). Daha basit bir tanımla bulut bilişim veri veya bilginin bilgisayarınızda değil de internet ortamında depolanması ve ihtiyaç anında ağ üzerinden erişim sağlanarak kullanılmasıdır. İşletmelerin çok hızlı bir şekilde artan veri toplama, sınıflandırma ve işleme gereksinimleri için bulut bilişim vazgeçilmez bir çözüm aracı olarak ortaya çıkmıştır. Farkında olarak veya olmayarak dünyanın her yerinde işletmeler artık bulut bilişimin kullanıcıları haline gelmişlerdir. Bulut bilişimin işletmelere sunduğu sayısız hizmetten bazıları şunlardır;

- Muhasebe yazılımları
- Stok yazılımları
- Faturalama yazılımları
- Ücret (Bordro) yazılımları
- İnsan Kaynakları yazılımları.

Şekil 1. Bulut Bilişim (Kaynak: <https://tr.depositphotos.com/10101335/stock-illustration-cloud-computing-vector-illustration.html> 'den uyarlanmıştır).

En çok bilinen ve yoğun şekilde kullanılan bulut bilişim iş modelleri; a) Yazılım Hizmeti (SaaS-Software-as-a-Service), b) Platform Hizmeti (PaaS-Platform-as-a-Service) ve c) Altyapı Hizmeti (IaaS-Infrastructure-as-a-Service)'dir (Brandas, Megan ve Didraga, 2015: 89). Bu hizmetler kısaca aşağıdaki gibi ifade edilebilir (Elitaş, Özdemir, 2014: 98).

a) Yazılım Hizmeti (Software as a Service – SaaS):

Bireysel kullanıcılara verilen e-posta hizmetine ilişkin yazılımdan tutun da muhasebe, finans ve ofis uygulamalarını da içerebilen, ihtiyaç duyulan web tabanlı kurumsal veya son kullanıcıya hitap eden güncel sürümleriyle birlikte hizmet olarak sunulan modeldir. Burada kurumların ihtiyaç duyduğu yazılımlar bu hizmeti veren kurumun sunucularında tutulmakta olup, yazılım kendi bilgisayarına kurulmadan bu sunuculardan çalıştırılarak işin yapılması sağlanmaktadır. Yazılım aynı zamanda birçok müşterinin de kullanımında olduğu için çok küçük bir bedel karşılığında, herhangi bir lisans ücreti ve daha sonraki güncelleme sorunlarından etkilenmeksizin alınabilecek bir hizmettir. Web tabanlı bulut bilişim imkânlarından yararlanarak hizmet veren muhasebe programları bu yapıya örnek olarak verilebilir.

b) Platform Hizmeti (Platform as a Service – PaaS):

Bu tarz bulut modelinde yeni uygulamaların geliştirilmesine ilişkin yaratılan ortam, hizmet olarak sunulmaktadır. Başka bir ifadeyle, bulut hizmeti veren işletmenin alt yapısında çalışan kendinize ait bir uygulama oluşturabilir ve işletmenin sunucularından kullanıcılarınıza hizmet verebilirsiniz. Bu hizmetler, geliştirme araçları, konfigürasyon yönetimi ve konuşlandırma platformları olabilmektedir. Hizmet sağlayıcı, uygulama geliştirme, uygulamanın çalışacağı ortam, tamamlayıcı servisleri ve altyapıları tasarlayıp kurar. Kullanıcı uygulamasını bu platforma göre geliştirir. Web tabanlı bulut bilişim imkânlarından yararlanarak muhasebe programı hizmeti veren işletmelerin hizmet sağladığı, yapı örnek olarak verilebilir.

c) Altyapı Hizmeti (Infrastructure as a Service – IaaS):

Bu modelde hizmet sağlayıcı kullanıcıya tam anlamıyla kullanılabileceği, üzerine işletim sistemi ve diğer yazılımlar kurabileceği işlemci gücü, bellek, depolama ve ağ hizmetleri sunmaktadır. Diğer modellerde olduğu gibi kullanıcı bu bilgisayarların nerede olduklarından, nasıl yapılandırıldıklarından ve ya bakımlarının nasıl yapıldığından habersizdir. Sadece belirlenen kalite standartları içerisinde bu hizmeti talep etmektedir.

Uluslararası Bilgi ve Veri Kalitesi Birliği (IAIDQ) tarafından yapılan çalışmaya göre on yıldan daha az bir zamanda dünyada faaliyet gösteren küçük ve orta ölçekli işletmelerin %30'dan fazlasının muhasebe işlemlerini ve veri depolama işlerini bulut bilişim yolu ile gerçekleştirecekleri öngörülmüştür (Elitaş, Özdemir, 2014: 95).

Bulut teknolojisi ve mobil uygulamaların güçlü ve zayıf yanları aşağıdaki tablo 1'de verilmiştir (Brandas, Megan ve Didraga, 2015: 92);

Güçlü Yanlar	Zayıf Yanlar
İşletmelere göre Ölçeklenebilirlik	Hizmet Anlaşması (Sözleşme) Gereksinimi
Maliyetlerin azaltılması	İnternet bağlantısı gereksinimi
İşbirliği ortamının oluşması (müşterilerle, çalışanlarla)	Bulut sağlayıcıları arasında bir standart olmaması (birlikte çalışabilirlik)
Küresel yaklaşım (sınırların kalkması)	Yeni teknolojinin mevcut altyapı ile entegrasyon
Veri yedekleme ve kurtarma olanakları	Veri aktarımında yaşanacak sıkıntılar

Tablo 1. Bulut Muhasebesinin Güçlü ve Zayıf Yanları

2. Bulut Muhasebesi

İşletmecilik ve bilişim teknolojilerinin uyumlaştırılması hem işletme ve hem de bilişim teknolojileri yöneticilerinin en önemli çalışma alanlarından biridir. İşletmelerin başarılı olabilmesi diğer pek çok faktörün yanı sıra bu iki dünyayı (işletme ve teknoloji) uyumlaştırmalarına bağlıdır. Bilgi teknolojisi ve onun özelde muhasebe bilgi sistemine olan desteği işletmelerin performansı ve verimliliği üzerinde olumlu katkılar sağlamıştır. Muhasebe ve finansman alanında yapılması gereken işler

ve bunlar için kullanılacak bilişim teknolojileri aşağıdaki tablo da gösterilmiştir (Belfo ve Trigo, 2013: 539).

İş/Görev	Bilişim teknolojisi
Dış ve Uygunluk Denetimi	Web hizmetleri
Stratejik analiz	Mobil cihazlar
Kıyaslama (benchmarking)	Bulut bilişim
Tahmin	Çevresel tarama
İç denetim, iç kontrol, risk yönetimi	Ticari istihbarat
Gerçek zamanlı raporlama	Kurumsal bilişim mimarisi ve Kurumsal uygulama entegrasyonu
Daha çok finansal olmayan performans verisi	İş süreci yönetimi
Tarihi ve cari maliyet bilgisinin birleştirilmesi	Bilgisayar destekli denetim araç ve teknikleri
İhtiyaca özgü ve interaktif raporlama	Big Data (kullanılabilir hale gelmemiş veri yığını)

Tablo 2. Muhasebe ve finansman alanında yapılması gereken işler ve bunlar için kullanılacak bilişim teknolojileri

İhtiyaç duyulan devasa bilgi hacmi ve söz konusu bilginin işlenmesi için gereken süre muhasebe yazılımlarını muhasebecilerin işlerini daha hızlı ve etkin bir biçimde yapmalarının vazgeçilmez aracı haline getirmiştir. Bugün “buluttaki muhasebe” bulut bilişim teknolojisi ile desteklenmiş yeni bir işletmecilik gerçekliğidir. “Bulut muhasebesi” veya “online muhasebe” olarak da bilinen bu yazılım kullanıcıların bilgisayarlarına yüklenmiş muhasebe uygulamaları gibidir. Ancak söz konusu yazılım, kullanıcıların ağ tarayıcısından (web browser) erişebildikleri online hizmetler sunan sunucular (server) üzerinden çalışmaktadır (Dimitriu ve Matei, 2015: 666).

2.1. Bulut Muhasebesi ve Geleneksel Muhasebenin Karşılaştırılması

Muhasebe yazılım dünyası son zamanlarda hızlı bir biçimde bulut muhasebesine geçiş yapmaktadır. KPMG, Pricewaterhouse Coopers, Ernst & Young, Deloitte, Sage ve SAP gibi büyük muhasebe firmaları kendi

ürünlerini “bulut” a taşıdıktan sonra müşterilerine değişik bulut muhasebesi çözümleri sunmaya da başlamışlardır (Dimitriu ve Matei, 2014: 843).

Ekonomik olayları etkin ve doğru bir biçimde rakamlara dönüştürmek ihtiyacı muhasebenin sürekli şekilde gelişmesine yol açmaktadır. Günümüzde bilgi teknolojisinde meydana gelen genişleme ve internet kullanımının yaygınlaşması da kayıt tutma sanatı olarak da bilinen muhasebenin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır (Dimitriu ve Matei, 2015: 665).

Bulut bilişim bilgisayar donanım ve yazılım uygulamalarının internet üzerinden hizmet olarak sağlanması anlamına gelir. Bu teknoloji değişik yerlere yerleştirilmiş farklı aletlerle veri depolama ve uygulamaları kullanma imkanı verir. Bulut teknolojisinin muhasebe yazılım firmaları tarafından kullanılması ise “bulut muhasebesi” ni ortaya çıkarmıştır. Aslında “bulut muhasebesi” için resmi bir tanım henüz mevcut değildir. Kavram daha çok kullanıcıya sağladığı avantajlar ve işlevleri ile açıklanmaktadır. En önemli özelliği muhasebe hizmetlerinin herhangi bir yazılım yüklemesine ihtiyaç duymaksızın kullanılabilmesidir. Kullanıcının internet üzerinden erişim sağladığı veriler servis sağlayıcının “bulut” adı verilen sunucusunda saklanır ve işlenir. Bulut tabanlı muhasebe çözümleri muhasebe servislerine daha az sayıda çalışanla karmaşık ve çok sayıda talebi karşılama imkanı verir (Dimitriu ve Matei, 2014: 842). Bulut muhasebesi tüm işletmeler için önemli avantajlar sağlamakla birlikte para, zaman ve tecrübe açısından büyük işletmelere göre daha zayıf durumda olan küçük ve orta ölçekli işletmeler açısından vazgeçilmez bir çözüm ortağıdır (Tarmidi ve diğerleri, 2014: 571).

Klasik Muhasebe Programları	Bulut Bilişim Tabanlı Muhasebe Programları
Veriler Elle Girilir	Veriler Otomatik Olarak Girilir
Sisteme Uzaktan Eşim Bulunmamaktadır	Sisteme Uzaktan Eşim Bulunmaktadır
Kurulum ve Güncelleme Elle Gerçekleşir	Kurulum ve Güncelleme Uzaktan Erişim İle Gerçekleşir
İş Yeri Dışında Bağımsız Çalışma İmkânı Yoktur	İş Yeri Dışında Bağımsız Çalışma İmkânı Vardır
Yedekleme Yerel Terminalde Gerçekleşir	Yedekleme Bulut Bilişim Sisteminde ve Yerel Terminalde Gerçekleşebilir

Mevzuat Değişiklikleri Bireysel Olarak Takip Edilir	Mevzuat Değişiklikleri Bulut Bilişim Sisteminden Takip Edilir
Beyannameler Elle Doldurulur ve Gönderilir	Beyannameler Otomatik Olarak Doldurulur ve Gönderilir
İşlemlerde Zaman Kayıpları Yaşanır	İşlemlerde Zaman Kayıpları Yaşanmaz
Faturaların ve Diğer Resmi Belgelerin Elle Doldurulması ve Gönderimi	Faturaların ve Diğer Resmi Belgelerin Web Tabanlı Doldurulması ve Gönderimi
İşletme Yöneticilerin Finansal Verilere İstedikleri An Uzaktan Erişimi Mümkün Değildir	İşletme Yöneticilerin Finansal Verilere İstedikleri An Uzaktan Erişimi Mümkündür
Mali Müşavirlerde Müşteri İşletmeler İle Sürekli Bir İletişim Yoktur	Mali Müşavirlerde Müşteri İşletmeler İle Sürekli Web Tabanlı İletişim Vardır

Tablo 3. Klasik ve Bulut Tabanlı Muhasebe Programlarının Karşılaştırılması (Elitaş ve Özdemir, 2014: 103-104);

Kimi muhasebecilere göre bulut tabanlı yazılımlar açık bir tehdit oluşturmaktadır. Oysa gerçekte insan bilmediğinden korkar. Bu yeni iş modeli muhasebecilerin işletme yönetiminde devre dışı bırakıldığı anlamına gelmemektedir. Bilakis bu vesileyle muhasebecilerin görevleri kolaylaşmakta ve işletmenin iş akışı daha uygun bir hale gelmektedir (Dimitriu ve Matei, 2015: 669).

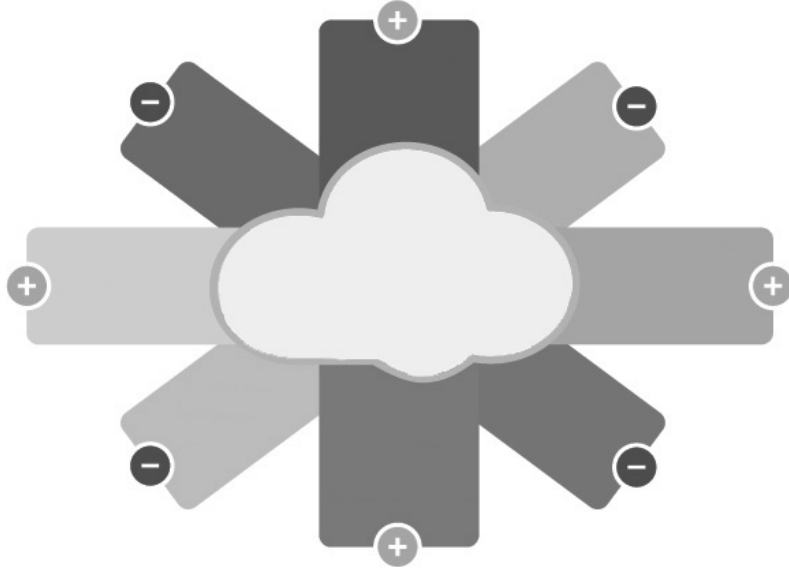
2.2. Bulut Muhasebesinin Avantaj ve Dezavantajları

Çalışmanın bu bölümünde bulut teknolojisinin özel de bulut muhasebesinin işletmeler sağlayacağı avantajlar ve yanı sıra ortaya çıkması muhtemel bazı riskler nedeniyle yol açabileceği dezavantajlardan bahsedilmektedir. Ancak şunu unutmamak gerekir ki bulut muhasebesi işletmeler açısından tercih konusu edilecek bir yöntem ve teknolojik araç olmaktan ziyade bugün itibarıyla zorunlu ve vazgeçilmez bir araç haline almıştır. Bu yüzden işletmelerin karşılaşabilecekleri riskler ve dezavantajlar tercihlerini değiştirecek problemler değil, olsa olsa çıkacakları bu zorunlu yolda dikkat etmeleri gereken yol işaretleri olacaktır.

Yukarıda ana hatları ile anlatılan bulut muhasebesinin kullanacak işletmelere sağlaması beklenen avantajlar ve çeşitli nedenlerle ortaya çıkan dezavantajları bu bölümde ele alınmıştır. Unutulmamalıdır ki gerek

sağlanacak avantajlar ve gerekse de karşılaşılabilecek dezavantajlar işletmeden işletmeye ve kullanım etkinliğine bağlı olarak değişecektir.

Bulut muhasebesinin sağladığı temel avantajlar ve yol açabileceği dezavantajlar aşağıdaki şekilde özetlenmektedir.

Şekil 2. Bulut Muhasebesinin Avantaj ve Dezavantajları (Kaynak <https://www.slideshare.net/ProfEdge/introduction-to-cloud-computing-23970527>).

2.2.1 Bulut Muhasebesinin Sağladığı Avantajlar

Bulut muhasebesinin avantajları temelde veri kayıt, işleme, depolama ve muhasebe bilgisinin raporlara dönüştürülerek bilgi kullanıcılarına ulaştırılma hızının artırılması ve tüm bu işlemlerle ilgili maliyetlerin azaltılmasına dayanmaktadır. “Bulut Muhasebesi”nin avantajlarını aşağıdaki gibi ifade edebiliriz (Dimitriu ve Matei, 2014: 843);

a) Maliyetlerde azalma:

Bu teknoloji sayesinde bilişim araç ve gereçlerine, bunlarda kullanılacak program ve yazılımlara, söz konusu yazılım ve programların lisansından kaynaklanan harcamalara gerek kalmayacağı gibi yüksek ücretli bilişim teknolojisi elemanlarına olan ihtiyaç da ortadan kalkacak böyle işletme maliyetlerini önemli ölçüde azaltmış olacaktır. Bu durum özellikle işletme sermayesi sıkıntısı çeken küçük ve orta ölçekli işletmeleri çok rahatlatacaktır.

Güvenlik	Güvenlik seviyesi seçilecek bulut servis sağlayıcısının size sunacağı teminatla daha da artacaktır. Web tabanlı sistemlerin güvenliği ile geleneksel yazılımlar karşılaştırıldığında eşit düzeyde ve verimli bir kontrol sunmaktadır. Geleneksel muhasebe uygulamalarında, kullanıcı erişim yönetiminin yanı sıra belgelerin dijital ve fiziksel depolamasından sorumlu, bunları kullanan şirketlerdir. Bu işlemler ise genellikle zaman alıcı ve maliyetli unsurlardır. Bir bulut bilişim muhasebe çözümünde ise bu işlemleri gerçekleştirmek için harcanacak zaman ve maliyetler gözle görülür şekilde aşağıya çekilmektedir.
Kullanım Kolaylığı	Bulut bilişim teknolojisi kullanılarak hazırlanan bir yazılımın kurulumu geleneksel yazılım kurulumundan çok daha kolaydır; dahası küçük ve orta ölçekli işletmelerin geleneksel muhasebe uygulamalarının güncellenmesini yapması bulut servis sağlayıcılarının güncelleme yapmasından daha zordur. Bulutta güncelleme daha sık ve kolaylıkla yapılır. Bulut bilişim tabanlı çözümler sayesinde müşterinin iş istasyonu üzerinde fiziksel olarak kurulum gerektirmediği için zaman ve maliyet tasarrufu sağlayacaktır.

Yönetim Kolaylığı	Muhasebe uygulamasına bilgisayarda yüklü işletim sistemi ve muhasebe yazılım uygulaması arasında yapılacak uyumluluk kontrolüne gerek olmadan, bir tarayıcı aracılığıyla ulaşılabilir. Ayrıca, işletim sistemlerinin farklı sürümlerinin neden olduğu uyumsuzlukları ortadan kaldırarak, tüm kullanıcılar muhasebe programının aynı sürümünü kullanabilmektedirler.
Uyum	Bulut aracılığıyla muhasebe programlarını çalıştırmak muhasebe ve iç kontrol standartları dahil olmak üzere farklı donanımlara hızlıca uyum sağlamayı da mümkün kılar.
Erişim Kolaylığı	Personel, tedarikçiler ve müşteriler ofislerine gitmeye gerek kalmadan, bilgilerini herhangi bir yerden erişerek güncelleyebilirler. Muhasebe uygulamaları mobil uyumlu olacakları için bu bilgilere erişim, uyumlu herhangi bir mobil cihaz ile yapılabilir.
Deneme Süresi	Bulut içinde mevcut çok çeşitli uygulamalar ve hizmetler vasıtasıyla muhasebe yazılımları için deneme imkanı sunarlar. Bu imkan sayesinde işletme uygulamayı test ederek kendi ihtiyaçları için uygun olup olmadığına karar verebilir.
Kişiselleştirme	Bulut üzerinde faaliyet gösteren işlemler, sistemi temelden itibaren yeniden tasarlamaya gerek duyulmaksızın, değiştirilebilir yapılandırmalar sayesinde, şirket ya da kişilerin ihtiyaçlarına uygun hale getirilebilmektedir.
Paylaşım ve İşbirliği	Bulut bilişim, kullanıcıların işbirliğini artıracak ve bilgi paylaşımını sağlayacak yönde yazılım ve servisler geliştirmelerine olanak tanır.
Öçeklenebilirlik ve Ayarlanabilir Kapasite	Bulut, kullanıcıların tüketimlerini kendi ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirmelerine imkan veren, sürekli aktif bir hesaplama ve depolama kaynağıdır.

Esneklik ve Verimlilik	Talebe göre kapasite artırımını ve azaltımını hızlıca yapılabilir. Bilgi çağında başarı hız ile ölçülüyor, esnek olmayan yapılar hızlı olamazlar. Kaynakların kullanımını maksimize edilmekte, şirketlerin kendi ana iş kollarına odaklanmalarını sağlamaktadır.
Sabit Yatırım Maliyetinin Olmaması	Kullandığınız kadar ödersiniz ve ne ödeyeceğiniz belirlidir. Bu sebeple küçük firmaların rekabet avantajı artmakta, başlangıç bariyerleri azalmaktadır.

Tablo 4. Bulut tabanlı muhasebe yazılımlarının küçük ve orta ölçekli firmalar tarafından kullanılmasının diğer avantajları

b) Bilgiye sınırsız ulaşım:

İnternet sayesinde kullanıcı coğrafi bir sınıra bağlı kalmaksızın istediği herhangi bir zamanda gerekli bilgiye ulaşabilecek ve istemesi halinde bu bilgi ile ilgili güncellemeleri rahatlıkla yapabilecektir.

c) Performans artışı:

Mobil cihazlar ve yüksek hızlı internet bağlantısı sayesinde hızlı veri transferi ve gerçek zamanlı raporlama mümkün olacaktır. Bu da işletmenin hızla değişen şartlara uyum sağlayabilmesini kolaylaştırarak alınacak hızlı ve doğru kararlar sayesinde performans artışına yol açacaktır.

d) Sınırsız veri işleme ve depolama kapasitesi:

Bulut muhasebesi kullanıcıya sınırsız bir veri saklama kapasitesi sunmanın yanı sıra bu verilerin sınırsız bir şekilde işlenmesine de imkan vermektedir. Ayrıca kullanıcı verileri de otomatik olarak yedeklenmektedir.

e) Kullanıcı dostu teknoloji:

Söz konusu teknoloji muhasebe dili ve uygulamalarını kolaylaştırarak kullanıcıların süreci anlamalarına ve kullanmalarına yardım eder. Ayrıca gerçek zamanlı finansal raporların düzenlenmesi ve analiz edilmesini kolaylaştırır.

f) Gerçek zamanlı finansal bilgi paylaşımını sağlar:

Bulut muhasebesi iletişim ve ilişkileri güçlendirerek gerçek zamanlı bilgi üretimi ve paylaşımını sağlar.

Bulut tabanlı muhasebe yazılımlarının küçük ve orta ölçekli firmalar tarafından kullanılmasının diğer avantajları da tablo 4'de şu şekilde sıralanmıştır (Aytekin, Erdoğan ve Kavalcı, 2016: 57):

2.2.2 Bulut Muhasebesinin Dezavantajları

Bulut muhasebesini kullanan işletmelerin maruz kalabileceği riskler ve bu riskler nedeniyle ortaya çıkabilecek dezavantajlar genel olarak bulut teknolojisinin özünde mevcut birtakım alt yapı ve teknoloji eksikliği ya da problemlerinden kaynaklanmaktadır. Dahası ortaya çıkması muhtemel dezavantajların bulut muhasebesi kullanmamakla önlenmesi de imkan dahilinde görülmemektedir.

Henüz gelişmesini tamamlamamış olması, çözüm getirilememiş zayıf yönlerinin varlığı kullanım risklerini de beraberinde getirmektedir. Kullanıcı sayısının artmasına engel olan bu risk ve dezavantajlardan en önemlileri aşağıda özetlenmiştir (Öz, 2016: 71-73):

a) Güvenlik:

Bulut Bilişim hizmetlerinin aynı anda birçok kullanıcı tarafından kullanılması ve fiziksel kaynakların tüm kullanıcılar tarafından ortak olarak kullanılıyor olması veri gizliliği ve güvenliği için riskler barındırmaktadır (Aytekin, Erdoğan ve Kavalcı, 2016: 57). Bulut bilişim uygulamalarında birçok kullanıcı ve firma, hizmet sağlayıcının bilgisayarlarını ortak kullandığından ve kendi verilerine ve bilişim hizmetlerine internet üzerinden eriştiklerinden, bulut içerisindeki bilgisayarlar saldırganlar için çok cazip bir hedef haline gelmektedir. Bulut bilişim hizmetlerine internet üzerinden erişmek, internet ile ilgili bütün güvenlik sorunlarını bulut bilişim için de güvenlik sorunu haline getirmektedir. Günümüzde ticari bilgilerin çalınması, işletmeler için en büyük korkulardan biri haline gelmiştir. Bulut bilişim sistemi üzerinde bulunan bilgilerin siber saldırı gibi nedenlerle kaybedilme riski olduğu gibi; kişisel bilgisayarlar üzerinde depolanan bilgilerin de zarar görme olasılığı bulunmaktadır (Öz, 2016: 71). Muhasebe alanında en büyük tehlike

işletmenin nakit ve finans yönetiminde kullandıkları bilgiler ve banka hesap numaraları olduğu için bu bilgilerin güvenle korunması endişesi bulunmaktadır (Aytekin, Erdoğan ve Kavalcı, 2016: 57).

b) Performans:

İşletmeler faaliyetlerini sağlıklı bir biçimde yönetebilmek ve verilerini yedekleyebilmek için güçlü ve hızlı bir internet bağlantısına sürekli olarak ihtiyaç vardır (Aytekin, Erdoğan ve Kavalcı, 2016: 57). Web tabanlı bulut hizmetleri, geniş bant internet ile çalışacak şekilde tasarlanmıştır. Bu nedenle; kullanılan internet bağlantısının indirme ve yükleme hızları bulut hizmetlerinin kullanımında etkilidir. Geniş bant internet bulunmayan ortamlarda büyük boyuttaki verilerin bulut üzerine transferi uzun zaman alabilmektedir (Öz, 2016: 71).

c) Bağımlılık:

Bir bulut bilişim hizmet sağlayıcısından diğerine geçiş yapmak istenmesi durumunda, bulut bilişim hizmet sağlayıcılarının; yazılım programlama ara yüzlerini istenen seviyede standartlaştırmamış olmaları, verilerin hizmet sağlayıcılara özel veri tabanı şemalarında tutulmaları gibi sebeplerle, veri ve yazılımların taşınmasında büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. Bunun sonucu olarak işletmelerin, bulut bilişim hizmet sağlayıcılarına bir anlamda bağımlı durumuna geldikleri görülmektedir (Elitaş ve Özdemir, 2014: 101). Belirtilen risklerin en önemlilerinden birisi, kurumun hizmet aldığı firmaya bağımlı hale gelmesidir. Kurumlar bilişim hizmetlerini dış kaynak yoluyla (outsourcing) üçüncü taraflardan almaya karar verirken, belirli riskleri değerlendirmeye tabi tutmaları gerekir. Bir bilişim hizmetinin bir kez dış kaynak yoluyla alınması, o hizmetin sürekli dış kaynak yoluyla alınmasını zorunlu kılacaktır. Çünkü geri dönüş, başta maliyet olmak üzere birçok zarara yol açabilir. Bir bulut bilişim hizmet sağlayıcısından diğerine geçiş yapmak istenmesi durumunda, bulut bilişim hizmet sağlayıcılarının; yazılım programlama ara yüzlerini istenen seviyede standartlaştırmamış olmaları, verilerin hizmet sağlayıcılara özel veri tabanı şemalarında tutulmaları gibi sebeplerle, veri ve yazılımların taşınmasında büyük zorluklarla karşılaşmaktadır (Öz, 2016: 72). Bulut Bilişim hizmet sağlayıcılarda hizmet

kesintisine sebebiyet verebilecek bir sorun yaşanması durumunda, bu hizmet sağlayıcıdan hizmet tedariki yoluna gitmiş tüm şirketler birden bundan etkilenecek ve kesinti sonuçlanana kadar, şirketlerin müşterilerine hizmet veremez hale gelmelerine sebep olacaktır (Aytekin, Erdoğan ve Kavalcı, 2016: 57). Şirketler, yazılım sağlayıcısı tarafından sorun giderilene kadar uygulamayı ya kullanamamakta ya da hatalı hali ile kullanarak performans kaybına neden olmaktadır. Ancak, bu risk, üçüncü şahıstan satın alınan geleneksel muhasebe uygulamaları için de mevcuttur (Aytekin, Erdoğan ve Kavalcı, 2016: 57).

d) Yasal problemler:

Bulut Bilişim hizmetlerinin dağıtılmış olarak çalışan küresel hizmetler olduğu düşünüldüğünde, farklı ülkelerden kullanıcılar, farklı iş kültürlerine ve yasal düzenlemelere sahip olarak iş görmektedirler. Bulut Bilişim hizmet sağlayıcılarının farklı ülkelerde ve bölgelerde veri merkezleri bulundurması, bulunduğu ülkedeki yasal düzenlemelere de uyum sağlamasını gerektirebilir. Veri gizliliği ve denetimi konusunda ülkelerin farklı yasal düzenlemelere sahip olması, Bulut Bilişim hizmet sağlayıcılarının hizmetlerini yerine getirirken, farklı yasal düzenlemelere uyum sağlamada sorunlara neden olabilir (Aytekin, Erdoğan ve Kavalcı, 2016: 58).

Bulut bilişim uygulamalarında kullanıcı, verilerin nerede nasıl saklandığı gibi teknik detaylarla ilgilenmez. Ancak kullanıcıya önemli bir rahatlık sağlayan bu özellik hukuksal anlamda bazı sorunlar oluşturabilir. Özellikle verilerin, bilişim hizmetini kullanan firmanın ülkesinden farklı bir ülkede depolanması halinde, bu ülkeler arasında veri güvenliği ve gizliliği başta olmak üzere var olan yasal farklılıklar sorunlar oluşturabilir. Birçok ülkede veri gizliliği ile ilgili yasalardan dolayı verilerin nerede saklandığı oldukça önemli bir konudur. Örneğin Avrupa Birliğinde hassas konularla ilgili olan bazı verilerin ülke sınırları dışına çıkarılması yasaktır. Ayrıca bu tür verilerin incelenmesini gerektiren bir sorun çıkması halinde bu verileri inceleme yetkisinin hangi ülkenin yetki alanı içerisinde olduğu da anlaşmazlık konusu olabilmektedir. Bunun yanında, bir dijital bilginin (hukuki) delil olarak değerlendirilebilmesi

için birtakım şartların yerine gelmiş olması gerekmektedir. Bulut sisteminde bilgilerin sanal ortamda bulunması, farklı kişilere ya da kurumlara ait bilgilerin aynı ortamda şifreli olarak bulunması, bu konuda nasıl bir yol izleneceği konusunda herhangi bir hukuksal düzenlemenin bulunmaması ve sistem yöneticilerinin verilere müdahale imkânının bulunması, kullanıcıları tedirgin etmektedir (Öz, 2016: 72).

e) Sözleşmeden kaynaklanan problemler:

Sözleşmeden kaynaklanabilecek problemlerin başında farklı coğrafi bölgelerde bulunan tarafların yanı sıra coğrafi olarak birbirlerine yakın olsa da faaliyet gösterilen ülkelerin aynı konuda farklı hukuki düzenlemelere sahip olmaları gelmektedir.

Kullanıcı ile hizmet sağlayıcı arasında imzalanan sözleşmenin içerdiği sorumlulukların hizmet sağlayıcı tarafından yerine getirilmemesi durumunda yasal olarak ne yapılacağı konusunda ciddi boşluklar bulunmaktadır. Sözleşmenin bitimi sonrası verilerin korunması, veri transferi ve saklanma yeri, verilerin güvenliği, verilerin mülkiyeti, bulut bilişim firmasının hizmet aldığı üçüncü tarafların sorumluluğu gibi konulara dair herhangi bir düzenleme ülkemiz hukukunda yer almamaktadır. Bu durum, ortaya çıkacak sorunların çözümlenmesi konusunda kullanıcıları ve hizmet sağlayıcıları endişelendirmektedir (Öz, 2016: 73).

2.3 Bulut Muhasebesine Geçişte Dikkat Edilmesi Gereken Konular

Bulut muhasebesine geçiş yapacak işletmenin her şeyden önce neyi başarmak istediğini, çözmesi gereken problemlerin neler olduğunu açıkça belirlemesi gerekir. Ayrıca geçiş yapacak olan işletme aynı sektörde faaliyet gösteren işletmeler ve konuya hakim bağımsız danışmanların görüşmelerine de başvurmalıdır. Bulut hizmeti sağlayacak işletmeleri karşılaştırarak varsa deneme kullanımlarını gözlemlemeli, sözkonusu hizmeti alan işletmelerle de istişare etmelidir.

Bulut hizmet sağlayıcısı işletmenin hangisi olacağına karar verildikten sonra geçişin nasıl olması gerektiği planlanmalıdır. Daha sonra buluta geçiş tarihinin (dönüşüm tarihi) belirlenmesi, muhasebe departmanı

çalışanlarına yönelik eğitim verilmesi ve halihazırda kullanılan muhasebe paketiyle yeni uygulamaların uyumlaştırılması aşamaları gelir. Elbette tüm bunların gerçekleştirilmesi sürecinde işletmenin birkaç ay teknik destek alması gerekecektir (<https://inspireca.com/cloud-accounting>).

Bulut muhasebesine geçiş yapmayı düşünen işletmelerin önceki başlıkta sayılan avantajlardan olabildiğince çok faydalanabilmek adına, özellikle bulut teknolojisine geçiş öncesi ortaya çıkabilecek riskler ve karşılaşılabilecek sorunları önceden görüp bunlara dönük çözümler aramaları oldukça önemlidir. İşletmelerin genel olarak dikkat etmeleri gereken konuların yanı sıra, her bir işletmenin kendine özgü istek ve ihtiyaçlarının ve bunları karşılamanın maliyetlerinin de değerlendirilmesi gerekir.

Bir diğer önemli konu ise firmalara ait bütün verilerin düzenli bir şekilde yedeklerinin alınması ve beklenmeyen arıza ve sistem çökmeleri karşısında verilerin kayıpsız bir şekilde ve çabucak erişime hazır hale gelmesinin sağlanmasıdır. Bu noktada kullanıcı firmaları endişelendiren hususlardan birisi de hizmet kesintileri olduğunda veya veri kaybı yaşandığında hizmet sağlayıcıların ne gibi yükümlülükler altında olacağı konusudur (Öz, 2016: 71).

Bulut Muhasebesine geçişte dikkat edilmesi gereken faktörler teknik ve finansal konular olmak üzere iki grupta ele alınabilir (Dimitriou ve Matei, 2014: 844):

1- Teknik konular: bulut muhasebesi işletmelere çok geniş bir çözüm aralığı sunmaktadır. Bu nedenle uygulayıcıların hangi sistem veya aracın işletmenin amaçlarıyla daha iyi uyumlaştığını tespit etmeleri gerekir. İşletmeler açısından en uygun bulut muhasebesi hizmetinin seçimi en önemli aşama işletmenin kendine özgü niteliklerinin analiz edilmesidir. Bulut teknolojisinde birçok farklı işletmenin bilgileri, aynı servis sağlayıcının donanımları üzerinde birlikte saklanmaktadır. Sistemin, ortak kullanıcıların birbirlerine ait bilgilerine erişimi engelleyecek biçimde tasarlanması gerekmektedir (Öz, 2016: 71). Doğru bulut çözümünün seçilmesi işletmenin pazara uyum sağlama düzeyini geliştirerek işletmenin rekabet gücünü artıracaktır. Bulut tabanlı bir sisteme geçilirken işletmelerin üzerinde dikkatle durması gereken üç önemli unsur

vardır. Bunlar; veri kalitesi ve verilerin depolanması, işletmeye özgü bilgi talepleri ve bulut muhasebesine geçiş için en uygun zamanın belirlenmesidir. Ayrıca işletmeler yeni bir muhasebe sistemine geçmeye karar vermeden önce kendi finansal raporlama gereksinimlerinin karmaşıklığını da göz önünde bulundurmalı ve hatta gelecekte ihtiyaç duyulması muhtemel raporlama bileşenlerini de dikkate almalıdır. Geçilecek yeni muhasebe sistemi ilgili diğer işletme sistemleri ile tam olarak entegre edilebilmeli ve işletmenin değişen şartlara göre uyarlamasına, geliştirilmesine imkan vermelidir. Basit kayıt tutma işine ek olarak her bir muhasebe hizmeti kendi çözüm kümelerine sahiptir. Bu nedenle uygulayıcıların her bir seçeneği dikkatlice incelemesi gerekir. İşletmeler hizmetin seçiminde güvenli, uygulanabilir, alanında deneyimli ve kullanıcı işletmenin ihtiyaçlarına cevap verebilecek olan tedarikçi işletmeyi seçmelidir. Seçilecek olan bulut çözümü işletme profiline en uygun hizmet olmalıdır (Dimitriu ve Matei, 2014: 844-845).

2011 yılında meydana gelen büyük siber saldırılar ve veri kayıpları göz önüne alındığında; özellikle bulut sistemi gibi büyük verilerin depolandığı alanların ve kişisel bilgilerin bulunduğu sistemlerin hedef olarak seçilmesi dikkat çekmektedir. Bulut bilişim hizmeti alan işletme, kendisine ait bilgileri işlenmek ve saklanmak üzere servis sağlayıcıya göndermektedir. Alınan hizmetin türüne göre güvenlik ihtiyaçları da değişkenlik göstermektedir. Bu nedenle, kullanım sözleşmesi imzalamadan önce hizmet alınan firmanın istenen güvenlik düzeyini sağlayıp sağlamadığının belirlenmesi zorunludur (Öz, 2016: 71).

Bir Bulut Bilişim hizmet sağlayıcısına, depolanan veri ve kullanılan uygulamalar dolayısıyla bağımlı olmak, uygulanan fiyat politikalarına karşı esnek olamamaya, hizmet sağlayıcısının mimarisinde varabilecek açıklık ve zayıflıklar sonucu oluşabilecek arıza ve saldırılardan dolayı veri kaybına uğramaya sebebiyet verebilir (Aytekin, Erdoğan ve Kavalcı, 2016: 58).

2- Fiyat ve finansal konular: Bulut muhasebesi ile ilgili olarak dikkate alınması gereken başlıca finansal konular; uygulama maliyeti, uyarlama (kişiselleştirme) maliyeti, personel yetiştirme maliyeti ve dönemsel

üyelik ücretidir. Geleneksel muhasebe modellerinde işletmeler bilgisayar donanımını satın alırlar ve bu işlem için ücret öderler. Muhasebe yazılımını kullanırken ise işletmeler farklı hizmetleri alabilmek için ayrı ayrı ücretler (lisans ücreti gibi) ödemek zorunda kalırlar. Bulut muhasebesinde ise işletme kendisi için gerekli olan teknoloji ve yazılım kaynaklarından ihtiyaç duyduğunu alabildikleri için “bulut hizmeti sağlayıcıları”ndan sadece ihtiyaçlarını alarak daha az bir maliyete katlanmış olurlar. İşletmelerin bulut muhasebesi ile sunulan fayda ve imkanları iyi anlamaları ve değerlendirmeleri gerekir. Zira sunulan bu hizmetler kimi durumlarda maliyet olarak mevcut muhasebe çözümlerinin maliyetini aşabilmektedir. Dolayısıyla işletme bulut muhasebesine geçmezden evvel mevcut durumdaki kullandığı programın maliyeti ile geçmeyi planladığı bulut muhasebesinin fayda ve maliyetlerini karşılaştırarak karar vermelidir (Dimitriu ve Matei, 2014: 845).

Ayrıca Servis sağlayıcının bu hizmeti sürdürme konusunda ne kadar yeterli olduğu da dikkate alınmalıdır. Altyapısı, tecrübesi, finansal durumu ve işleyişi zayıf ve problemlili bir firmanın uzun vadede verilerin tamamen kaybı gibi bir olumsuzluğu ortaya çıkarma ihtimali değerlendirilmelidir (Öz, 2016: 72).

Sonuç

Teknoloji geliştikçe yeni kavramlar ortaya çıkmakta ve “kapalı kutu” olarak ifade edilen çözümlerin yerini açık kaynak kodlu “açık sistem” çözümleri almaktadır. Bunun başlıca nedeni kapalı sistemlerin lisans ve işletme maliyetlerinin yüksek olması ve söz konusu kapalı sistemler arasında entegrasyonun olmamasıdır. Günümüzde üretilen veri miktarındaki baş döndürücü artış yaygın olarak kullanılan “offline” veri saklama sistemlerinin yetersizliğini açık bir biçimde ortaya çıkarmıştır. Bu durumdan en çok etkilenenlerin başında ticari işletmeler gelmektedir. İşte bulut muhasebesi işletmelerin veri kayıt, işleme, depolama ve bu bilginin rapora dönüştürülerek bilgi kullanıcılarına sunulma hızını ve kalitesini eskiyle kıyaslanamayacak kadar artırmakla kalmayacak, aynı

zamanda işletmelerin bunları gerçekleştirmek için katlanmak zorunda kaldığı maliyetlerde de ciddi tasarruf sağlamalarına imkan verecektir.

Bulut muhasebesi veri kalitesi ve depolama avantajı sayesinde daha çok finansal ve finansal olmayan performans verisinin biriktirilerek ihtiyaca özgü ve interaktif raporlamanın gerçekleştirilmesini sağlayacaktır. Ayrıca tarihi ve cari maliyet bilgilerinin bir arada sunulabilmesine imkan sağlaması nedeniyle Kıyaslama (Benchmarking), Stratejik Analiz ve geleceğe dönük tahmin ve modelleme çalışmaları için de bulut muhasebesi vazgeçilmez bir çözüm ortağı gibi görünmektedir.

Tüm bu avantajlarının yanında bulut muhasebesinin bazı riskler taşıdığını ve bu risklerin de kimi olumsuzluklara yol açabileceği ihtimali baştan kabul edilmelidir. Ancak günümüz işletmelerinin gereksinimleri göz önüne alındığında bulut muhasebesi uygulamasına geçişin bir tercihten çok zorunluluğa dönüştüğü herkes tarafından kabul edilecektir. Bu durumda yapılması gereken işletmenin bulut muhasebesi ile ilgili riskleri ortadan kaldıracak veya asgariye indirecek tedbirleri alarak uygun bulut muhasebesi hizmetini alıp kullanması olacaktır.

Kaynakça

- Aytekin, A., Erdoğan, Y., Kavalcı, K., (2016). “Yeni Bir İş Modeli: Muhasebe Alanında Bulut Bilişim”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICAFR 16 Özel Sayısı, s: 46-62.
- Brandas, C., Ovidiu M., Otniel D., (2015). Global Perspectives on Accounting Information Systems: *Mobile and Cloud Approach, Procedia Economics and Finance*, Volume 20, Pages 88-93, ISSN 2212-5671, [http://dx.doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00051-9](http://dx.doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00051-9).
- Buyya, R. ve Diğerleri, (2009). Cloud Computing and Emerging IT platforms: Vision, Hype, and Reality for Delivering Computing as the 5th Utility, *Future Generation Computer Systems*, Volume 25, Issue 6, June, Pages 599-616, ISSN 0167-739X, <http://dx.doi.org/10.1016/j.future.2008>.

- Dimitriu, O.,Matei, M., (2014). A New Paradigm for Accounting Throug Cloud Computing, *Procedia Economics and Finance*, Volume 15, Pages 840-846, ISSN 2212-5671, [http://dx.doi.org/10.1016/S2212-5671\(14\)00541-3](http://dx.doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00541-3).
- Dimitriu, O.,Matei,M., (2015). “Cloud Accounting: A New Business Model in a Challenging Context”, *Procedia Economics and Finance*, Volume 32, 2015, Pages 665-671, ISSN 2212-5671, [http://dx.doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01447-1](http://dx.doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01447-1).
- Elitaş, C., Özdemir, S., (2014). Bulut Bilişim ve Muhasebede Kullanımı, *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, ss.93-108.
- Fernando, B., Trigo, A., (2013).Accounting Information Systems: Tradition and Future Directions,*Procedia Technology*, Volume 9, Pages 536-546, ISSN 2212-0173, <http://dx.doi.org/10.1016/j.protcy.2013.12.060>.
- Öz, Y., (2016).“Bulut Bilişim (Cloud Computing) ve Muhasebe”*Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt: 7 Sayı: 13, s: 63-79.
- Ruiz-A., Igor, Playa,Y.K and Pablo, G. Bringas, (2011). A Flexible Accounting Model for Cloud Computing DOI: 10.1109/SRII.2011.38 · Source: IEEE Xplore Conference: SRII Global Conference (SRII), Annual.
- Trigo, A., Fernando, B., Raquel, P. E., (2016). Accounting Information Systems: Evolving towards a Business Process Oriented Accounting, *Procedia Computer Science*, Volume 100, Pages 987-994.
- Trigo, A., Fernando, B., Raquel, P. E., (2014).Accounting Information Systems: The Challenge of the Real-time Reporting, *Procedia Technology*, Volume 16, Pages 118-127, ISSN 2212-0173, <http://dx.doi.org/10.1016/j.protcy.2014.10.075>
- Tarmidi, M.,Rasid,S. Z. A., Alrazi,B., Roni,R. A., (2014). Cloud Computing Awareness and Adoption among Accounting Practitioners in Malaysia, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 164, 31 December, Pages 569-574, ISSN 1877-0428, <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.11.147>.
- <https://inspireca.com/cloud-accounting/> (erişim tarihi 02/03/2017)

<https://www.slideshare.net/ProfEdge/introduction-to-cloud-computing-23970527> (erişim tarihi 12/05/2017)

Window from Information Technology to Accounting: Cloud Accounting

Abstract

Cloud accounting is a new technology that is used in data storage, bringing stored data to a desired format and ultimately delivering it to decision-makers and other interested parties very quickly. Cloud computing in general and cloud accounting in detail are explained in the study. First, the advantages and disadvantages of cloud accounting practice are expressed. Then, the issues to be considered by businesses that will switch to cloud accounting are explained.

Key Words: cloud technology, cloud accounting, advantages and disadvantages.

Will the Transition from Standards to The Total Quality Management Occur in the Turkish Health Sector? A Case Review

Neslihan DERİN¹

Abstract

In recent years, significant quality studies have been carried out through standards in health services. When the historical development of quality is considered, it is seen to consist of four stages, which are “examination, quality control, quality assurance and total quality management”. The quality assurance stage is the stage during which the compliance with the determined standards is achieved, in other words, it is the stage during which documentation is performed, and it is also a step within the total quality management. There are many hospitals in Turkey both receiving ISO 9000 Quality Management System Certificates and achieving the compliance with the Service Quality Standards created by the Ministry of Health. However, the presence of the elements of the Total Quality Management (TQM) in these hospitals and, as a result, the presence of a cultural change in the field cannot be clearly stated.

In the light of the above-mentioned information, the problem statement of our study is “To what extent the quality assurance stage is a mediation stage in the transition to the total quality management?” In order to find out the answer to this question in the field, the perceptions regarding the implementation level of the

1 Doç. Dr. Inonu University, e-mail: neslihan.derin@inonu.edu.tr

total quality management elements of the staff at a university hospital which has been within the certification process since 2008, which has various ISO Management System Certificates and which has also been making efforts to comply with the standards determined by the Ministry of Health were questioned. According to the findings obtained, the perceptions of the implementation levels of the total quality management elements of the staff were concluded to be at a moderate level in line with the results of this study and the observations made at the Turkish healthcare institutions, despite the high level of compliance with the standards in the Turkish Healthcare Sector why the implementation level of the TQM elements has not developed in this direction and why critical success factors regarding TQM have not been achieved have been discussed.

Key Words: Total Quality Management, Quality Assurance, Health Sector

Introduction

Competition has been ignored in the health sector for many years. However, competition has gained momentum for last 30-40 years, and as a result of this development, operation costs and patient expectations have also increased (Chow-Chua, 1999). The institutions in the health sector have understood the importance of producing more quality goods and services and establishing the quality approach in management more with each passing day in order to be more efficient, flexible and competitive under the changing environmental conditions and in the environment of intensive competition (Erdil et al., 2003). Thus, the efforts to improve quality are a rapidly ongoing process in all communities that monitor the world and understand it well. Organizations operating in the health sector in Turkey aim to raise the quality of their services by being engaged in various initiatives (Yağcı and Duman, 2006).

Upon examining the historical development of quality, the matter can be grouped under four headings. These are examination, quality

control, quality assurance, and Total Quality Management (TQM). While the quality assurance expresses the stage at which standards are determined and implemented, the total quality means that all employees of the organization learn, implement the quality control methods and participate in the relevant studies (Taşkın and Ekici, 2011). Studies on enabling health services to gain standards of ISO series is the beginning and they activate significant changes (Baltaş, 2004). However, what is important is to put the Total Quality Management system, which is a human-oriented management approach and is different from the quality assurance system in terms of the scope, into operation.

In order to improve the quality of health care delivery in Turkey and have this service licensed, hospital managements receive Management System Certificates, particularly TS-EN ISO 9000 Quality Management System Certificate, from the Turkish Standards Institution. At the same time, the Health Service Quality Standards that were created as a result of great efforts of the Ministry of Health since 2007 make a great contribution to ensuring quality assurance in the health sector. However, the observations made at the Turkish healthcare institutions for quality studies showed that although quality assurance systems, in other words, standards were given enough importance, the transition to TQM, being the following step, was not very successful.

Accordingly, taking into consideration both the general observations made in the Turkish healthcare institutions and the applications performed at a hospital, the purpose of the present study was determined as “to determine why the implementation level of the TQM elements has not been developed in the above-mentioned direction and why critical success factors regarding TQM have not been achieved despite the high level of compliance with the standards in the Turkish Health Sector”.

1. Review of Scientific literature

When the historical development of quality is considered, it is seen to consist of four stages, which are “examination, quality control, quality assurance and total quality management”.

A-Examination: In the past, examination was considered to be the only way to ensure quality. Examination that meant distinguishing the bad and faulty products from good products was performed by specially-trained examiners (Wiele et al., 1997).

B-Quality Control: In this period, which was in the 1920s, examination process was expanded from final controls towards interlude controls and initiative control. In 1924, Dr. Walter Stewhart, a mathematician, introduced the “Statistical Quality Control” concept. Following World War II, the concept of the “Statistical Process Control” started to develop because the fact that manufacture processes became complex necessitated the creation of a coordination and feedback mechanism between examiners and decision makers. As a result, the term of “quality assurance” emerged (Taşkın and Ekici, 2006).

C- Quality Assurance: Quality assurance activities are the activities carried out in order to prevent nonconformities from occurrence or repeating; these activities are interrelated with each other within the framework of determined plans (Küçük, 2011).

Quality assurance is related to the prevention of quality problems, and quality control is related to the identification of quality problems. Quality assurance is a system setting and maintaining the pre-determined product quality standards. The quality assurance system includes both internal and external factors that significantly affect quality (Ören, 2002).

D- Total Quality Management: Experts contributing to the development of quality control and statistical techniques in the USA aimed the mentioned techniques to be applied to all activities of enterprises and the responsibilities regarding quality to be undertaken by all departments of the enterprises. In this context, the concept of the Total Quality Control (TQC) which was first used by Dr. Armand Vallin Feigenbaum in the 1950s includes the integration of the activities of all groups in a systematic and the most economical way in order to meet the needs of the customers and to reach the quality targets in the production system. The TQC concept was reflected on the entire business

culture and became the vision of all employees, primarily the management. This was improved and started to be called the “Total Quality Management” (Taşkın and Ekici, 2006).

The emergence of TQM became one of the most important advances in management practice (Prajogo and Sohal, 2001: 539). TQM has been attracting growing interest in the last decades as a management reference system and it enables organizations to demonstrate a high performance as a strategic supporting element for the organizations in their efforts to gain a sustainable competitive advantage (Calvo-Mora et al., 2014). As a general term, TQM includes a large collection of tools, concepts, methods and philosophy used worldwide in relation to quality management (Valmohammadi and Roshanzamir, 2015). Accordingly, it has been implemented in many economic, cultural, and scientific institutions all over the world (Naghshbandi et al., 2012).

TQM is a concept which coordinates and directs all activities of the organization to optimize its commercial, financial, technical and human resources and which is capable of presenting the highest level of quality assurance to customers in a most cost-effective way within a participatory and supportive management approach (Tavmergen, 2002). The Total Quality Management is a comprehensive management philosophy including both customers and suppliers in addition to all employees (Abrunhosa and Moura E Sa: 2008). The main objective of TQM is the satisfaction of those who provide service and those who receive service. The Total Quality Management includes some elements to be implemented in the field. These are as follows:

Quality Culture: TQM is a philosophy aiming at meeting the needs and requests of both domestic and foreign customers by creating an organizational culture in which everybody is aware of the strategic importance of quality not only at the product creation stage but also at each level of the management (Naktiyok and Küçük, 2003). Quality culture covering both the active quality leadership of all executives and the encouragement of employees is the most important element of the total quality idea. The reason for this is the fact that cultural change, which is

very hard and time-consuming, is related to the minds, the way of thinking and behavior of people (Naktiyok and Küçük, 2003).

Quality Leadership: The manager actively taking part in the management is requested to have a vision for quality and the mission of the organization (the common value shared by all executives and employees) and show the consistency of purpose, for any changes to start in an organization can only be achieved under the leadership and responsibility of the management. The most important responsibility in the transition to and implementation of TQM belongs to the leader (Tufan et al., 2009). The leader should be considered as the most important coordinator in the system since the person ensuring the construction and strategically directing of the system enabling to achieve extraordinary results is the leader (Calvo-Mora et al., 2014). Leaders will have realized the overall participation and open communication only when they manage to reduce the distance with employees in the organization. In this way, they will help cultural change in organizations to happen both internally and externally (ÖlçümÇetin, 2004).

Participatory Management and Communication: Communication is to share the information with employees sincerely and frequently. If employees fully understand why the organization does something, they will accept it more easily (Balay, 2000).

The process of exchanging the ideas, knowledge, and feelings among individuals during the decision-making and in team works in the participatory management implementation is an important implementation of the corporate communication. The effective communication environment created in the organization as a result of such implementations significantly contributes to enabling the objectives and targets of the organizations to be easily understood by employees and to motivating them to spend efforts sincerely in order to achieve these objectives and targets (Yatkın and Yatkın, 2007).

Continuous improvement: The philosophy of TQM is to meet the customer expectations or exceed them through the continuous improvement of goods and services (Weiner et al., 2006). Improvements in

quality management can only be achieved by giving importance to certain processes and changing for better. All employees and departments are responsible for quality. The improvements in individual processes will lead to improvements across the organization. It will strengthen the organization's ability to respond to customers' changing demands (Agus and Hasan, 2011). At the same time, the feedback from customers in the service sector is an effective tool to improve the service (Voss, 2004).

The purpose of the continuous improvement is to get better products at a less cost. To achieve this, a good supervision of production processes and corrective and preventive actions should be realized (Sarp, 2014). Continuous improvement, which is an element of TQM, should be supported with process management practices such as statistical process control and Pareto analysis (Valmohammadi and Roshanzamir, 2015).

Team Spirit: That working as a team is the most important factor in reaching the common goals in TQM is a well-known fact (Sarp, 2014). The key to success depends on forming the team players from conscious, participatory, adopting and undertaking individuals (Esin, 2004).

The study performed by Hilgermann (1998) showed that teamwork and sharing the targets enabled the members of self-managing teams to experience higher satisfaction (Gülner, 2009). Systems to achieve TQM can only be possible through teamwork and team spirit. Teamwork will contribute to the development of mutual trust, respect, dependence, frankness, patience and loyalty within the organization (Taskov and Mitreva, 2015).

Managing using Targets and Data: One of the requirements of TQM is to obtain the healthy numeric data. The infrastructure of the institution should be established in a manner to obtain accurate data, and at the same time, corporate executives must have abilities to analyze data for accurate plans, the correct allocation of resources and correct decisions (Çalışkan et al., 2015). Targets should be determined with healthy data obtained, and deviation from the targets should be identified using the healthy data obtained from the field and precautions should be taken.

Solving the Problems at Source: The problems in organizations must be solved within the quality circles to be established by employees who are familiar with problem-solving techniques.

If problem-solving techniques are widely used, basic statistics and decision-making techniques are sufficient to solve the majority of problems experienced in organizations. The studies performed reveal that very advanced techniques are rarely required. Some techniques are used to develop the system, however, it is the responsibility of the executives to teach these techniques to all employees and have them implemented (Özeroğlu, 2015).

Training of Employees: In TQM, training is not a part of the system but it is the system itself. Training is performed at every stage of management (Yalçın, 2007). Ishikawa, a Japanese quality expert, said: "Quality starts and ends with training". In TQM, training is expected to cover all individuals in the company, from the top management to lower levels. It is required to train employees regarding their professions to enable them to develop themselves. Knowledge will increase self-confidence and potential of the individual to contribute to the company's development (Tufan et al., 2009).

Training not only in the profession but also in TQM should be provided to employees. It is not possible to strengthen and motivate employees unless training both in their professions and TQM is given to them (Benavides-Chicón and Ortega, 2014).

2. Research Methodology

Quality is the *sine qua non*, particularly for healthcare institutions. During observations made, it was determined that although healthcare institutions gave enough importance to quality assurance systems, in other words, standards, in their quality studies, they were not very successful in the transition to TQM which is the next stage. The purpose of this study is to find out to what extent a healthcare institution that has an ISO quality management system certificate and is implementing the

service quality standards set by the Ministry of Health implements the elements of the total quality management.

The data for the study were collected using a questionnaire form developed for this purpose. The questionnaire form mainly consists of 2 parts. Demographic characteristics of the participants were presented in the first part, and the basic TQM elements in the literature were presented in the second part in order to determine the degree of the perception of the total quality management elements by employees. The reliability value of the survey on the TQM elements (the Cronbach's alpha) is 0,904. A total of 200 questionnaires were distributed but only 120 of them could be processed. The data obtained through the survey were classified and analyzed with SPSS 21 program. Frequency tables, medians, t-test and ANOVA test were used in the analyses.

The main hypothesis of the study was generated as follows. "According to the perceptions of the employees of a healthcare institution that has a quality management system certificate, the implementation degree of the TQM elements by the institution is high."

3. Findings

Demographic characteristics of the employees included in our study can be summarized as follows: 54,5% of the employees are female, 45,5% are male; 62,8% are between 26 and 35 years of age; 42,1% have bachelor's degree; 68,6% have the experience of 1-10 years; 48,8% have been working at the current workplace for 1-5 years; and 34,7% of the participants are nurses.

Arithmetic Means and Standard Deviation Related to the Variables

The scale was created as an interval scale from Likert-type metric expressions (in the form of 1=totally disagree 5= totally agree), and the interval between each category was considered to be equal. The arithmetic means of the responses given to all propositions were calculated by coding the data of five-grade answers mentioned above for each

participantas 1, 2, 3, 4, 5. The following intervals are taken into account in the interpretation of the arithmetic means (Özdamar,2003):

1,00 ≤ arithmetic mean ≤ 2,60: Low

2,60 <arithmetic mean ≤ 3,40: Average

3,40 <arithmetic mean ≤ 5,00: High

Table1: The Table of Mean and Standard Deviation Values Related to the Variables

Variables Related to the Total Quality Management Elements	Mean	sd
1- Respect and Courtesy Culture is dominant at the institution	3,0579	1,34349
2- There are leaders to realize the quality change at the institution	3,0826	1,36374
3- Employees of the institution can participate in decision-making by developing proposals related to their jobs	3,1074	1,32163
4- Continuous improvement is carried out in every aspect at the institution	3,1074	1,26360
5- Team spirit is dominant in the working teams at the institution	3,1901	1,23365
6- Targets of the institution are determined based on some data	3,3388	1,15148
7- Problems at the institution are solved at the source	2,9669	1,30342
8- Training of employees is given importance at the institution	3,1653	1,33758
9- General average	3,1262	,99970

When the table is examined in general, the means are observed to vary between 2,60 -3,40. As a result, it can be said that the perception level of the employees at the university hospital, being the subject of our study, of the presence of the implementations for the TQM elements is at a moderate level. Thus, the main hypothesis which was “According to the perceptions of the employees of a healthcare institution that has a quality management system certificate, the implementation degree of the TQM elements by the institution is high” was rejected.

The t-test and ANOVA test were used to compare the means of the perception levels of TQM elements with the variables related to socio-demographic characteristics of employees.

Table 2: Comparison of the variables related to socio-demographic characteristics of employees with the means of the variables related to the TQM elements

					t-Test	
Demographic Characteristics	Group	N	Mean	Standard Deviation	t	Significance
Gender	Female	66	2,9776	1,04221	1,808	0,310
	Male	55	3,3045	,92414		
					Variance	Test
		N	Mean	Standard Deviation	F	Significance
Age	25 and below	15	3,1667	0,77584	0,883	0,452
	Between 26-35	76	3,0891	1,08936		
	Between 36-45	27	3,1065	,84260		
	Between 46-55	3	4,0417	,83229		
Education	Elementary	6	4,1875	,42390	8,084	0,000
	High school	34	3,4522	,85448		
	Associate degree	14	3,4375	1,04324		
	Bachelor's degree	51	2,6156	,92321		
Time in the profession	Master degree	16	3,3906	,89545	0,995	0,398
	5 years and below	47	3,2527	,93123		
	Between 6-10 years	36	2,9276	1,14519		
	Between 10-15 years	26	3,2548	,93707		
Time spent at the workplace	Between 16-20 years	12	2,9479	,91462	0,454	0,715
	5 years and below	59	3,1550	,91812		
	Between 6-10 years	32	3,1406	1,21265		
	Between 10-15 years	23	3,1630	,91269		
Profession	Between 16-20 years	7	2,6964	,97856	1,145	0,341
	Doctor	5	2,9250	,80331		
	Nurse	42	2,8661	1,11475		
	Technician	18	3,4306	1,08907		
	Civil servant	13	3,0096	,98618		
	Caregiver	27	3,3896	,82640		
Cleaner	5	3,1500	,64590			
	Other	11	3,1932	,91235		

At the significance level of $P < 0.05$

According to Table 2, as a result of the t-test and ANOVA test performed, no significant difference was observed among the average perception levels of the groups according to gender, age, time spent in the

profession, time spent at the current workplace and profession variables of the implementations of TQM elements.

According to Table 2, there was a significant difference only between the participants' average perception levels of the implementations of TQM elements by the education variable ($F= 8,084, p=0,000$). Using the Scheffe's test that makes a comparison between groups, this difference was determined to present between those who had bachelor's degree and those who had elementary and high school degree. The average perception level of the TQM elements' implementation of those who had bachelor's degree was significantly lower than that of those who had elementary and high school degree.

4. Result and Discussions

As a result of the observations made in the Turkish health sector and the research carried out at a licensed university hospital, although the level of compliance of healthcare institutions in Turkey to quality assurance systems, in other words, standards, is high it cannot be said that they are very successful in implementing TQM elements. The main reason for this is considered to be the lack of some critical success factors for TQM mentioned below.

Critical success factors for TQM (Küçük, 2011: 143)

- Support and commitment of the top management
- Continuous training and development
- Managerial leadership
- Changing organizational culture
- Appropriate organizational structure
- Participation of the employees from all levels
- Creation of identification and reward systems

Shortcomings in Support and commitment of the top management: That quality development is perceived as an ordinary matter brought

into the agenda by the management of the institution as a slogan from time to time and that is not followed later is an indicator of the fact that there is not enough commitment to quality policy and responsibility (Ertuğrul, 2006). The lack of the awareness regarding the transition to TQM and the lack of the desire to change in the top management cause having a certificate and compliance to the standards to be considered as an image perception.

Lack of Managerial Leadership: For a successful implementation of TQM, leader managers are needed who are aware of their responsibilities and have the capability of giving priority to the subjects they will deal with by utilizing the current resources and determining the needs and requests of the community they will serve (Sarp, 2014). Although executives are generally physicians and have superior knowledge in their branches, they cannot show competence regarding the TQM leadership.

Shortcomings in Continuous Training and Improvement: That the training provided by consulting companies across the organization without a desire and need in the certification process and that the training activities are not associated with the daily practices cause training activities to be perceived as unnecessary. The insufficient training on the fundamental philosophy of TQM and the tools used not only prevents the belief in training but also never realizes the behavior changes expected from training. As a result, it is concluded that training has no effect and accordingly training activities are interrupted (Ertuğrul, 2006). At the end, no necessary awareness is able to be created in the executives and employees at the healthcare institution, and the lack of awareness leads to the failure of TQM efforts.

In order to realize the transition to the TQM system, behavior of the members of the organization should be changed with the training given (Tufan et al., 2009). The quality of the relationship between the healthcare employee who provides professional healthcare service and the patient who is in need of healthcare service contributes to the treatment of the disease (Kathleen and Boggs, 2003) and has a great effect on the patient satisfaction. In order to satisfy the patient, it is necessary

to evaluate events from the patient's perspective, show tolerance to the patient, listen to him/her carefully, inform he/her, inquire about his/her expectations and shortly, an increase should be achieved in the perception of the value given to patients (Mayer, 1999). Therefore, the healthcare professional should be an individual who is well-trained, polite, courteous, skillful, professional, responsible, willing to do his/her job, informative, has the working discipline (Andaleeb, 2001), reliable, flexible, respectful to beliefs and has high communication skills (Duggirala, 2008). Healthcare professionals need to be supported with continuous training to enable them to gain these characteristics.

Difficulties and Failures Experienced During the Corporate Culture Change: One of the reasons for the failure of TQM implementations is the fact that TQM is totally a transforming activity and the need for a special cultural environment is not realized as required (Ertuğrul, 2006). Corporate culture is a series of shared values and beliefs within the organization. Furthermore, it is the name of a set of common values which enable employees to understand how the organization works and show them the norms of behavior within the organization. Corporate culture is influenced by everything in the organization and it affects everything. Changes in the management style or total quality techniques lead to the changes in corporate culture (Yamak, 2015). Culture change is fundamental to the success of TQM implementation (Valmohammadi and Roshanzamir, 2015). The main function of TQM implementations is to create a quality culture in organizations where the application is performed. The adoption of a quality culture requires changing the people's perception of the organization's values, works, and customers (Çetin, 2010). However, it is a painful process to keep up with the change and make the necessary changes (Yamak, 2015). This painful process requires the healthcare executives to become professional transformation managers to successfully manage this process.

Failure in Creation of an Appropriate Organizational Structure: Organizational structure, systems, and transactions of the organization and corporate culture form the capability of an organization. Within

this formation, the type of the organization, relations between departments, the nature of organizational processes, shared values, and specialization directly affect capacity and motivation (Çapraz, 2014).

TQM requires organizational structures that are less stratified (horizontal organization), less prescriptive (flexible organization), more participatory (having more quality control circles, face-to-face and multi-lateral relations), formed by the people believing in a certain vision and that have a certain mission (Ertuğrul, 2006). However, the dual authority structure (matrix structure) and the high number of vertical steps between these structures, more formalism, low participation, that the human resources in healthcare sector consist of professional individuals and these individuals give more importance to their personal targets than corporate targets attract attention at the Turkish Healthcare Institutions.

The management should try to ensure flexibility by creating organizational structures based on the humanist management approach by creating a coherent organizational structure and bringing individuals from different segments together (Özeroğlu, 2015).

Lack of the Participation of All Employees at All Levels: Due to the fact that all employees including the top management do not sufficiently understand TQM implementations and as a result, do not participate in them as required, healthcare employees perceive quality studies within the documentation process in the Quality Assurance Systems as bureaucracy, and they also perceive the implementation of the standards as a directive. Accordingly, employees consider quality studies as bureaucracy and as an element reducing their flexibility and they prefer not to participate in the studies as required and not to create proposals.

Participation requires awareness at the beginning. It is futile to explain participation to individuals who are not interested in the efforts around it and not a part of these efforts. People remain spectators when they do not believe that they can make a contribution. The fundamental conditions for all employees to contribute to the efforts are as follows: a) they should know the meaning of quality studies and towards what the organization proceeds, and b) they should be aware of the changes

in the institution. Besides, it should be ensured that employees are aware of the importance of their activities and care for achieving quality targets and how their activities contribute to it (Esin, 2004).

Failure in the Creation of an Adequate Recognition and Reward System: The reward system embodies the tools revealing the behaviors that the management would like to reinforce in an organization (Şimşek, 2000). Employees are disappointed and demotivated when they are not rewarded for their contribution to the quality (Şimşek, 2000). The fact that neither ISO 9000 Quality Systems nor Service Quality Standards of the Ministry of Health include reward system reduces the motivation and enthusiasm of employees regarding the quality within the process.

Enthusiasm and motivation factors play an important role in the success and behavior of people. The motivation of employees starts when they realize what their duties to be performed are and how these duties support all activities. Motivation plays a major role in creating an enthusiastic environment. Motivation forms the driving factor in employees for the participation, acceptance, and undertaking. Enthusiasm identifies the productive lifetime of the quality system. The indicator of enthusiasm is that the team never gives up in front of problems. The top management can create the desired enthusiastic environment with slogans, speeches, rewards, campaigns, etc. at the beginning (Esin, 2004). At the following stage, a serious rewarding system should be created particularly especially for proposals. Based on the structure of the organization, this reward may be either material or moral that will provide respect and credibility to the individual.

5. Conclusion

The concept of quality in the traditional sense is defined as “compliance with standards”. However, nowadays, the quality concept has been taken out of narrow definitions and placed into a flexible and dynamic framework. In addition to the traditional definition of quality, quality can be defined as “compliance with the needs of the customer” (Şimşek, 2000; Özeroğlu, 2015). Even this change in the quality concept is

an indicator of the fact that quality can never be achieved only through a number of standards.

In some studies, carried out on the transition process from ISO 9000 Standards to TQM, ISO 9000 quality standards were considered as a step to be followed by TQM. Both of them were stated to use the process management, information and analysis and some statistical methods (Punnakitikashem et al., 2010). It was stated that a quality system designed in accordance with ISO 9000 system would form an appropriate basis for TQM (Taşkın and Ekici, 2011). In some other studies, it was pointed out that although ISO 9000 quality standards could form an appropriate basis for TQM, it also contained a serious risk. It was stated that ISO 9000 quality standards include basic requirements for TQM and the strong commitment of the institutions to these minimum requirements within the ongoing process would prevent the determination of the wide conceptual framework of TQM (Askey and Dale, 1994) and its implementation in an administrative manner. At the same time, it was also stated that the excessive bureaucracy and the elements of ISO 9000 systems reducing flexibility were contradictory to the philosophy of TQM and could prevent institutions from implementing continuous improvement (Punnakitikashem et al., 2010: 1025). According to Juran, ISO 9000 certificate or a strong adherence to it does not guarantee the quality leadership of an institution (Yamak, 2015). Indeed, it was revealed by many studies performed that the certificates obtained by paying some material and moral prices could neither provide the expected increase in the performance nor create a customer-focused culture being in the quest for continuous improvement (Sun et al., 2004).

In order to realize a successful transition to TQM implementations, institutions must go far beyond ISO 9000 standards that provide some fundamental requirements for customers, employees and organization (Sun et al., 2004: 132; Ho, 1994). The quality assurance system is not a purpose but a tool; the requests and expectations of the institutions and individuals applying to the organization should be the most important data, and these data should be transformed into knowledge. It

should never be forgotten that although the quality assurance system aims to achieve and maintain the pre-determined standards, TQM is an approach requiring continuous improvement activities, investigating the emergence reasons of the problems within the process and aiming to present fault-free service. TQM is not only about the quality of products and services; it is also today's modern management approach and philosophy. However, it can be consistent, successful and durable only if it is adopted and implemented with all of its elements (Özçelik, 2016).

As a result of the observations performed at the Turkish healthcare institutions and the research carried out at a university hospital having various ISO management system certificates, (that the data were collected from a single healthcare institution is an important limitation of the study) suggests that Quality Assurance Standards are not as effective as expected in the transition to TQM. In the Turkish healthcare sector, executives of the institution may consider the certification as a matter of prestige and employees may perceive it as a formality. Both employees and managers are reluctant to adopt the TQM philosophy. The main reason behind this is the reluctance to change. The production of really quality services in healthcare sector will be possible when the top management and employees adopt the TQM philosophy and realize the appropriate behavioral changes within the quality concept, which is the cultural change.

References

- Abrunhosa, A., Moura E and Sa, P., 2008. Are TQM principles supporting innovation in the Portuguese footwear industry. *Technovation*, 28, pp. 208–221.
- Agus A. and Hassan Z., 2011. Enhancing Production Performance and Customer Performance Through Total Quality Management (TQM): Strategies For Competitive Advantage. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 24, pp. 1650–1662.

- Andaleeb, S.S.2001. Service Quality Perceptions and Patients satisfaction: a Study of Hospitals in a Developing Country. *Service Quality Percept*, 52, pp. 1359–13.
- Askey, J.M. and Dale, B.G.,1994. From ISO 9000 Series Registration to Total Quality Management: An Examination,. *Quality Management Journal*, 1 (4), pp. 67-76.
- Baltaş Z., 2004. *Sağlık Psikolojisi Halk Sağlığında Davranış Bilimleri*, Remzi Kitapevi,
- Balay R., 2000.. *Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Benavides-Chicón C.G.,and Ortega B. 2014.The impact of quality management on productivity in the hospitality sector.*International Journal of Hospitality Management*, 42, pp.165–173.
- Chow-Chua C .F. P. and Goh M., 1999. A quality roadmap of a restructured hospital.*The Journal of the Royal Society for the Promotion of Health*,119 (3), pp.185-195.
- Calvo-Mora A.,Ruiz-Moreno C., Picón-Berjoyo A. and Cauzo-Bottala L., 2014. Mediation effect of TQM technical factors in excellence management systems. *Journal of Business Research*, 67, pp.769–774.
- Çalışkan Cavdar S. and Aydın Alev D., 2015. An Experimental Study on Relationship between Student Socio-Economic Profile, Financial Literacy, Student Satisfaction and Innovation within the Framework of TQM. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 195, pp. 739 – 748.
- Çapraz B., 2014., *Örgütsel Yapı ve Değişim*. (İçinde), *Değişim Kitabı*, Çapraz B. (Ed.), Nobel Yayın ve Dağıtım, Ankara.
- Çetin C., (2010. *Toplam Kalite Yönetimi İlke Süreç Uygulama*, Beta Yayıncılık, İstanbul.
- Erdil O., Keskin, H., and Zehir C., 2003. Firma İçi Kalite Bilgisi Kullanımı, İşgören Katılımı ve Tasarımda Kalite Yönetimi İle Ürün Performansı Arasındaki İlişkiler: Deneysel Bir Çalışma, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 4 (1), pp. 43-54.

- Ertuğrul İ., 2011. *Toplam Kalite Kontrol , Kalite Güvenliği ve ISO 9000 Standartları Toplam Kalite Yönetimine İlişkin Bir İşletme Uygulaması*, Ekin Kitapevi, Bursa.
- Esin A. 2004., *ISO 9001: 2000 Işığında Hizmette Toplam Kalite*, 2. Baskı, ODTÜ Yayıncılık, Ankara.
- Gordon T., and Edwards W., 1997. *Doktor-Hasta işbirliği*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Gülner, B., 2009. İletişim Doyumu Boyutları İle Örgütlenme Yapısı İlişkisi: Selçuk Üniversitesi Akademisyenleri Örneği. *Selçuk İletişim*, 5 (4), pp.62-82.
- Ho Samuel K.M., 1994. "Is the ISO 9000 Series for Total Quality Management?" *International Journal of Quality & Reliability Management*, 11 (9), pp.74 – 89.
- Kathleen E. A. and, Boggs U., 2003. *Interpersonal Relationships, Professional Communication Skills for Nurses*, Saunders, America,
- Küçük, O., 2011. *Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemleri*. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Kuo Mu-H., Chen Liang-C., and Liang Chien-W., 2009. , Building and evaluating a location- based service recommendations system with a preference adjustment mechanism. *Expert Systems with Applications*, 36, pp.3543–3554.
- Mayer, T.A. and Zimmermann P.G., 1999. EDC Customer Satisfaction Survival Skills: One Hospital's Experience. *Journal of Emergency Nursing*, 25 (3), PP. 188-191.
- Naghshbandi S., Yousefi B., Zardoshtian S. and Moharramzade M., 2012. Assessment of for Total Quality Management (TQM) Approval in Tehran Province. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 46, pp. 5345 – 5349.
- Naktiyok, A., & KÜÇÜK, O. O. (2003). Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerde (KOBİ) Toplam Kalite Yönetimi (TKY) Kritik Faktörlerinin Örgütsel Performans Üzerine Etkileri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 21 (21).

- Ölçüm, Ç.M. 2004. *Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara
- Ören, K., (2002), *Toplam Kalite Yönetiminde İnsan Gücü Faktörü*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Özçelik A.,*Sağlık İşletmelerinde Kalite Güvence Sistemi*.<http://www.hastanedergisi.com/sayi13/busayida24.asp>, Erişim (Eylül, 2016).
- Özdamar, K., 2003. *Modern Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Kaan Kitapevi, Eskişehir.
- Özeroğlu A. İ, 2015. Yerel Yönetimlerde Toplam Kalite Yönetimi. *Tarih Okulu Dergisi*, 8 (21), pp.539-581.
- Prajogo, D. I. AndSohal A. S., 2001. TQM andinnovation: a literaturereviewandresearchframework. *Technovation*, 21, pp.539-558.
- PunnakitikashemPrattan, LaosirihongthongTritos, AdebajoDotun , McLean Michael W., (2010),”A study of qualitymanagementpractices in TQM andnon-TQM firms”, *International Journal of Quality&Reliability Management*, 27 (9), 1021 – 1035.
- Sarp N. 2014. *Toplam Kalite Yönetimi Uygulamaları*, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Sun H.,Li S., Ho K., Gertsen F., Hansen P.,andFrick J., 2004. Thetrajectory of implementing ISO 9000 standardsversus total qualitymanagement in Western Europe. *International Journal of Quality&Reliability Management*, 21 (2), pp.131 – 153.
- Şimşek M., 2000. *Sorularla Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Güvence Sistemleri*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Taskov, N. andMitrev E., 2015. Themotivationandtheefficientcommunicationbotharetheessentialpillarwithinthebuilding of the TQM (Total Quality Management) systemwithinthemacedonianhighereducationinstitutions, *Procedia - SocialandBehavioralSciences*, 180, pp.227 – 234.
- Taşkın E.,and Ekici K. M., 2011. *Kalite Güvence Standartları*. 3. Baskı Savaş Yayinevi, Ankara.

- Tavmergen ,İ.P., 2002. Turizm Sektöründe Kalite Yönetimi, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Tufan, M., Mızrak, Ş.,and Çelik, D, 2009. Mesleki eğitimde toplam kalite yönetimi ve model önerisi. *Journal of AzerbaijaniStudies*, 12, pp.27-40.
- Valmohammadi C.,andRoshanzamir S., 2015. Theguidelines of improvement: Relationsamongorganizationalculture, TQM andperformance, *Int. J.ProductionEconomics*, 164, pp.167–178.
- Voss C. A. andTheOthers. 2004., A Tale of TwoCountries’ Conservatism, Service Quality, and Feedback on CustomerSatisfaction. *Journal of Service Research* ,6, pp. 212-230.
- Weiner, B.J, Alexander J.A, Baker L. C, Shortell S. M. andBecker M., 2003. QualityImprovementImplementationandHospitalPerformance on PatientSafetyIndicators. *MedicalCareResearchAndReview*,63,pp. 29-57.
- Wiele, A.,Dale B.G. and Williams A.R.T., 1997. ISO 9000 seriesregistrationto total qualitymanagement: thetransformationjourney., *International Journal of QualityScience*, 2 (4), pp. 236 – 252.
- Yağcı, M. İ, and Duman T., 2006). Hizmet Kalitesi – Müşteri Memnuniyeti İlişkisinin Hastane Türlerine Göre Karşılaştırılması: Devlet, Özel Ve Üniversite Hastaneleri Uygulaması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (2), pp.218-238.
- Yalçın, B., 2007. Toplam Kalite ve Stratejik Yönetimde Yeni Eğilimler, İçinde, *Toplam Kalite Yönetimi ve Kalite Liderliğinin Temel Dinamikleri*,Said Kınır (Ed), Gazi Kitapevi, Ankara.
- Yamak, O.,2015. Kalite Odaklı Mükemmellik, Değer Yaratan Kurumların Sıçrama Stratejisi, Nobel Yayın, Ankara.
- Yatkin, A. and Yatkin Ü,N, 2007. *Halkla İlişkiler ve İletişim*.Nob

Türk Sağlık Sektöründe Standartlardan Toplam Kalite Yönetimine Geçilebilecek mi? Bir Örnek Durum Değerlendirmesi

Özet

Son yıllarda sağlık hizmetlerinde standartlar aracılığıyla önemli kalite çalışmaları gerçekleştirilmektedir. Kalitenin tarihsel gelişimine bakıldığında “muayene, kalite kontrol, kalite güvencesi ve toplam kalite yönetimi” gibi dört aşamadan oluştuğu görülmektedir. Kalite güvencesi aşaması; belirlenmiş standartlara uyumun sağlandığı yani belgelendirmelerin olduğu aşamadır ve toplam kalite yönetiminin bir basamağıdır. Türkiye’de gerek ISO 9000 Kalite Yönetim Sistem belgeleri alan gerekse de Sağlık Bakanlığı’nın oluşturduğu Hizmet Kalite Standartlarına uyumu gerçekleştiren çok sayıda hastane vardır. Ancak bu hastanelerde Toplam Kalite Yönetimine (TKY) ilişkin unsurların varlığı ve neticede sahada bir kültür değişiminin olduğu net olarak söylenememektedir.

Yukarıda ki bilgiler ışığında araştırmamızın problem cümlesi “sağlık sektöründe kalite güvence basamağı, toplam kalite yönetimine geçişte ne derece aracı olmaktadır? Bu sorunun cevabını sahada aramak için 2008 yılından beri belgelendirme çalışmaları içerisinde olan ve çeşitli ISO Yönetim Sistem Belgeleri olan ve ayrıyeten Sağlık Bakanlığı’nın belirlemiş olduğu standartlara uymaya çalışan bir üniversite hastanesinin çalışanlarına toplam kalite yönetimi unsurlarının uygulanma düzeyine yönelik algıları soruldu. Elde edilen bulgulara göre, çalışanların, toplam kalite yönetimi unsurlarının uygulanma düzeylerine ilişkin algılarının orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşıldı. Bu araştırma sonuçları ve Türk Sağlık Kuruluşlarında yapılan gözlemler doğrultusunda Türkiye’de sağlık sektöründe standartlara uyumun yüksek olmasına rağmen TKY unsurlarının uygulanma düzeyinin neden bu doğrultuda gelişmediği ve TKY’ye ilişkin kritik başarı faktörlerinin neden gerçekleştirilemediği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplam Kalite Yönetimi, Kalite Güvencesi, Sağlık Sektörü

2000'lerde Türkiye'de Burjuvazi Sınıfının Siyasal Dönüşümü¹

Sıla SABANCILAR EREN²
Selahaddin BAKAN³

Özet

Sanayi Devrimi, toplumsal sınıfların oluşmasında ekonomik ve siyasal öneme sahiptir. Üretim ilişkilerinin değişmesi başta İngiltere olmak üzere, Avrupa'da devletin, ekonominin ve siyasetin yeniden organizasyonu ile sonuçlanmıştır. Aynı dönemde Osmanlı Devleti, sanayi devrimini gerçekleştirmediğinden, toplumsal sınıfların oluşması on dokuzuncu yüzyılda söz konusu olabilmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından ise toplumsal sınıfların oluşturulmasında devletin etkili olduğu göze çarpmaktadır. 1920'lerden 1980'lere kadar uzanan süreçte ulusal bir burjuva sınıfı varlık göstermiştir. 1990'lardan itibaren ise ulusal burjuvaziye alternatif ikinci bir burjuvazi akımının oluştuğu ve bu akımın 2000'lerde güçlendiği belirtilmelidir. Bu çalışmada 2000'li yıllarda Türkiye'de burjuvazi sınıfının el değiştirmesi tartışılacaktır. Bu amaçla önce Türkiye'de

- 1 Bu çalışma İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Siyaset ve Sosyal Bilimler BD'da Doç. Dr. Selahaddin Bakan ile yürütülen "Türkiye'de 1980 Sonrası Yaşanan Liberalleşme Sürecinin Siyasal ve Sosyal Etkileri" isimli yayımlanmamış doktora tezinden türetilmiştir.
- 2 Öğr. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi SBMYO, ssabancilar@beu.edu.tr
- 3 Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, selahaddin.bakan@inonu.edu.tr

devlet ve burjuvazi sınıfı arasındaki ilişki irdelenerek, burjuvazinin iki akıma bölünmesi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Burjuvazi, Ulusal burjuvazi, İslami burjuvazi

Giriş

Toplumsal sınıflar İngiltere’de Sanayi Devrimi’nin gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi tarihsel nitelik taşır. Sanayi Devrimi’nin tarihselliği, kavramın İngiltere’de üretimin karakterinin değiştiği, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başını kapsayan periyod için kullanılmasından kaynaklanır (Küçükkalay, 1997: 54). Sanayi Devrimi, Toynbee’ye göre ekonominin kalkışa geçtiği aşama olarak tarif edilir (Aktaran Torun, 2003: 183). Söz konusu ekonomik büyüme ve gelişmenin ilk ortaya çıktığı devlet ise (1750-1850) İngiltere’dir (Mises, 2002: 1; Torun; 2003: 183; Aslan; 2011: 161). İngiltere’nin sanayileşme deneyimi Avrupa’daki diğer ülkeler açısından örnek oluşturmuştur. Sanayi Devrimi merkantilist ekonomi politikalarıyla oluşan zenginleşmenin sonrasında yaşanmıştır. Üretim sürecinde buharlı makinaların kullanılması, üretim ilişkilerinin değişmesine neden olmuştur. Toprağa bağlı zenginleşmeyi sona erdiren Sanayi Devrimi, İngiltere’de feodalitenin zayıflamasına ve yeni toplumsal sınıfların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu yönüyle Sanayi Devrimi kapitalistleşme sürecini başlatırken, İngiltere’nin hem ekonomik açıdan güçlenmesini hem de toplumsal sınıflarının oluşmasını sağlamıştır.

Avrupa’da 1800’lü yıllarda başlayan kapitalistleşme süreci, Osmanlı Devleti’ni de etkilemiştir. Çünkü bu yüzyıl dünyadaki güç dengelerini yeniden tanımlarken, ülkeleri de değişime zorlamıştır. Osmanlı Devleti, İngiltere’ye benzer biçimde kapitalistleşme sürecini yaşayamamıştır. Mardin (2014: 196) Osmanlı Devleti’nde siyasal iktidarın ve toprak denetiminin, devlette olduğunu hatırlatarak, tüzel kişilik gibi bir mekanizmanın son derece sınırlı olduğunu ve hukukun piyasa işlerinin yardımcı olmaktan ziyade ceza hukuku bağlamında geliştiğini ifade eder. Osmanlı Devleti, egemenliğin son derece derin kurgulandığı bir

devlettir. Çünkü devlet hem ekonomik hayatın planlanmasında hem toprak üzerinde egemenliğe dayanarak mülkiyet ilişkilerinin düzenlenmesinde hem de gücün paylaşılmaması doğrultusunda bir yönetim mekanizmasına sahipti. Ekonominin doğrudan devletçe düzenlenmesi ve hukukun devlet egemenliğini güçlendirici etkisi, kapitalist ekonomik dönüşümü engellemiştir. Zira Osmanlı'da Batı'da olduğu gibi bir piyasa mekanizması söz konusu değildir.

Osmanlı Devleti'nde toplumsal sınıfları burjuvazi ve proletarya olarak ele almak mümkün görünmemektedir. Çünkü Osmanlı Devleti patrimonyal bir devlettir ve Avrupa'da feodal dönemde olduğu gibi, Anadolu köylüsü hiçbir zaman serf olmamıştır (Heper, 2006: 51; Keyder, 2015: 15). Osmanlı Devleti'nin toplumsal ilişkilerinde de devlet oldukça etkili olmakla birlikte, sınıfsal değişim söz konusu olmamıştır. Hükümdar, toplumsal düzenin sağlanmasında ve toplumsal ihtiyaçların giderilmesinde kendisini sorumlu tutmuştur. Toprak mülkiyeti devlete ait olmakla birlikte, toprak sistemi, feodal örgütlenmeye izin vermemiştir.

Osmanlı Devleti, Avrupa'yla bütünleşmek adına reformları hayata geçirse de ekonomiyi dönüştürücü nitelikte değişimleri görmek mümkün değildir. 19. yüzyılda Avrupa ile ticari ilişkileri Gayrimüslimler aracılığıyla yürütmeye çalışan Osmanlı, hukuksal düzenlemeleri hayata geçirirken, Gayrimüslimler komprador sınıfa dönüşmüştür (Keyder, 2015: 33-34). Siyasal ve ekonomik reformları hayata geçirmek zorunda kalan Osmanlı, toplumsal sınıflarda bir farklılaşma yaratamamıştır. Osmanlı millet sisteminin de etkisiyle, Müslüman olmayan Osmanlı tebaası ticaret burjuvazisinin ilk örneklerini oluşturmuştur. Osmanlı'nın mirasını devralan Türkiye'de ise kapitalistleşme sürecinde devletin itici gücü etkili olmuştur.

1. İngiltere'de Kapitalistleşme Süreci

İngiltere'nin kapitalistleşme sürecinde, ekonomik liberal ilkelerin hayata geçirilmesi de son derece öneme sahiptir. 1833 tarihli İngiliz "Veraset Kanunu" ve 1845 tarihli "Gayrimenkul Mülkiyeti Kanunu" mülkiyet üzerindeki sınırlamaların kaldırılmasıyla ilgili örnek oluşturabilir

(Güriz,1993: 204). Özel mülkiyetin korunması, miras yoluyla aktarılması ve mülkiyet üzerinde hakların yasayla tanınması, devletin mülkiyet haklarını tanıdığını göstermektedir. Sözleşme hürriyetinin tanınması da mülkiyet haklarının kullanılmasından önemlidir. Mülkiyet haklarının yasal statü kazanmasıyla başlayan kapitalist kurumsallaşma, Sanayi Devrimi'yle derinleşmiştir.

İngiltere'nin kapitalistleşme sürecinde, dış ticarete uyguladığı merkantilist politikanın iktisadi açıdan kapital birikimine olanak tanınması, liberal doktrinin ise ticari kapitalizmin ve piyasa ekonomisinin şartlarını hazırlayarak sanayi kapitalizmin sözcülüğünü yapması etkilidir (Ülgen, 2000: 85). Bu sayede İngiltere, dış ticarete diğer ülkeler aleyhine gelişme göstererek zenginliğini artırmıştır (Ülgen, 2000: 86). İngiltere'de liberal doktrin sadece liberal parti tarafından değil, nüfusun büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenmiş, yasal dayanaklarla güçlendirilmiş ve serbest ticaret vurgusu, emperyalist, müdahaleci, militarist karşıtı bir tavırla hükümetin yetkilerinin genişletilmesinden hoşlanmama ile birleştirilmiştir (Hayek, 2013: 23). Dolayısıyla İngiltere'de liberal düşünce geleneğinin toplumsallaşması, liberal yasaların hayata geçirilmesinde itici bir güç oluşturmuştur.

İngiltere'nin kapitalistleşme sürecinin sistemli bir gelişim gösterdiği söylenebilir. İngiltere'de ekonomik büyümenin gerçekleşmesinde, devletin üstlendiği rol de unutulmamalıdır. 17. yüzyılda İngiltere'de devlet, egemenliğini kullanarak ekonomik haksızlıkları ortadan kaldırmış, istikrarın sağlanmasını desteklemiş, düşük işlem maliyetleriyle ekonomik büyümeye katkı sağlamış ve mali disiplin, kaynak dağılımı, hukukun üstünlüğü ilkelerini hayata geçirerek piyasa dostu ve müteşebbis devlet haline dönüşmüştür (Aslan, 2011: 169). İngiltere'nin 17. yüzyıldaki görünümü incelendiğinde, devletin egemenlik anlayışında değişim yaşadığı söylenebilir. Çünkü devlet, piyasaya göre ekonomik varlığını planlamakta ve egemenliğini ekonomik büyümeyi destekleyecek şekilde kurmaktadır. Piyasa doğrudan yöneten iradesiyle şekillenmemekte, hem devletle işbirliği yapmakta hem de bu süreç yasal düzenlemelerle güvenceye kavuşturulmaktadır.

Güriz (1993: 202-203) kapitalizmin varlığını, devlete bağlamakta ve kapitalist devletin görevlerinin; güvenlik, adalet, mülkiyet haklarının güvence altında olması, insanların ve malların serbest dolaşımını engelleyen sınırları ortadan kaldırmak, ekonomik kriz risklerini azaltmak, nitelikli emek gücünün sağlanmasına yardımcı olmak ve ekonomik uzlaşmayı sağlamak olarak ifade etmektedir. İngiltere'de devletin söz konusu özellikleri taşıdığı gözlenmektedir. Devlet, piyasayla organik bir bağ kurmuş ve ekonomik hayatın düzenlenmesinde yasal adımları atarak, kapitalizmin kurumsallaşmasını sağlamıştır.

Üretim sürecinde aktörlerin belirlenmesi, görev ve sorumluluk alanının çizilmesi devlet ve piyasa işbirliğinin oluşması anlamına gelir. Çünkü üretim devlet tekeliyle yürütülmemektedir. Devlet-piyasa işbirliği İngiliz ekonomisinin 1800'lü yıllarda büyük bir gelişim göstermesine neden olmuştur. İngiltere 1800-1870 yılları arasında mevcut hukuku, değişen ekonomik ihtiyaçlara uydurmaya çabalamış, 1860 yılından itibaren ise sosyal içerikli yasalar yapılmaya başlanmıştır (Güriz,1993: 204). Böylelikle serbest piyasa ekonomisi İngiltere'de işlerlik kazanmıştır. Bu durumu gözlemlenmenin en doğru yöntemi, ekonomik gelişmelerdir.

Sanayi Devrimi'nin İngiltere ekonomisinde yarattığı değişimler şu şekilde özetlenebilir (Kaymak, 2010: 169-178): 1854 yılında 97 milyon pound olan ihracat 1872 yılında 256 milyon pounda, ithalat ise söz konusu yıllarda 152 milyon pounddan 355 milyon pounda ulaşmış; 1850 yılındaki demir üretimi % 7,7 milyon tonken 1913 yılında 10,3'e, çelik üretimi 1,3'ten 7,7'ye çıkmış, üretim artış oranı 1870'li yıllarda 2,3 milyona ulaşırken, işsizlik oranları 1850-1859 yıllarında % 5,3'ten 1890-1899 yıllarında % 4,35'e düşmüştür. Söz konusu oranlar değerlendirildiğinde İngiltere'de ihracatın artıp, ithalatın azaldığı görülmektedir. İhracatın artmasının en önemli nedenlerinden biri makineleşmeye bağlı olarak üretimin artmasıdır. Böylelikle İngiltere, diğer ülkelere oranla ekonomik avantaja sahip olmuştur.

2. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'nin Kapitalistleşme Süreci

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundasanayileşmeyi başaramamış ve kapital birikimine sahip olmayan ekonomik, siyasal ve kültürel bir mirası devralmıştır. Bu süreçte ulus devletleşme sürecini yaşayan Türkiye, milli bir ekonomi yaratmayı hedeflemiştir. Savaşın yarattığı ve Lozan Anlaşması'nın dayattığı ekonomik zorlukların aşılmasında, devlet rol üstlenmiştir. Sosyalist bir ekonomik sistemi benimsemeyen Türkiye'de ekonomik alanın organizasyonunda devletin etkin rol üstlenmesi, sanayileşme sürecinin yaşanmamasından kaynaklanır.

Yeni kurulan Türkiye'de milli bir ekonomik sistemin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. 1923 yılında gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi, tüccar, çiftçi, sanayici ve işçileri bir araya getirerek, bu grupların sorunlarının siyasal yönetim tarafından bilinmesini sağlamak ve milli ekonomik sistemin uygulanabilirliğini tartışmak amacına sahipti (Kepenek, Yentürk, 2004: 33). İzmir İktisat Kongresi'yle ve cumhuriyetin ilk yıllarında özel girişim eliyle serbest piyasa şartlarında sanayileşmenin hedeflendiği, özel sektörün yetersiz kaldığı ve karlı bulmadığı alanlarda devletin ekonomiye müdahale ederek yatırım yaptığı ifade edilebilir (Karluk, 2009: 212; Kepenek, Yentürk, 2004: 34). Bu dönemde Türkiye'de ekonomik sistemin kurgusunda liberal temaların bulunduğu ancak liberal sınırlı bir devletparadigmasının egemen olmadığı belirtilmelidir. Özgürleşimciliğin canlandırılması, piyasaya alan yaratmak anlamına gelmekle birlikte, devletin etkin bir güç olarak sanayileşme sürecini yönettiği ifade edilmelidir. Bankacılık sektörüne ilişkin ilk yasal adımlar ve sanayileşmeyi teşvik edici düzenlemeler devlet eliyle sanayileşmenin kolaylaştırıldığını göstermektedir. 1926-1939 yılları arasında Türkiye'de sanayi sektörünün % 4,6'dan, 9,3'e yükseldiği; 1929 Krizi'ne kadar GSMH'nin % 17 oranında arttığı ve sanayi gelirinin % 67 geliştiği gözlenmektedir (Karluk, 2009: 214). 1929 Ekonomik Krizi'nin ardından ise Türkiye'de devletçilik uygulamaları söz konusudur. Devlet aracılığıyla kalkınma politikasının oluşturulduğu dönemde, devletçilik toplumun modernleşme sürecinin de bir parçası olarak görülmüştür.

Türkiye'nin kapitalistleşme sürecinde devlet eliyle “milli bir burjuvazinin” yaratılması da hedeflenmiştir. Kazgan (2013: 47) bu süreci “Müslüman-Türk işadami” yaratma girişimi olarak isimlendirir. Siyasetçi ve işadami adaylarının arasında çıkar dayanışması olduğunu belirten Kazgan (2013: 46), milli işadami yetiştirmek için verilen tavizlerin adayları zenginleştirdiğini ifade eder. Buğra ve Savaşkan (2015: 60) da savaşlar, mücadele ve Ermeni tehciri nedenleriyle Müslüman olmayan nüfusun ülkeden ayrılmasıyla, sanayi ve ticaret alanlarının Müslümanlara açıldığını bildirir. Böylelikle ise, Müslüman olmayan grupların temsil ettiği burjuvazi sınıfının, milli işadamları tarafından devlet desteğiyle temsil edildiği sonucu ortaya çıkmaktadır. Devletçilik uygulamaları, bürokrasi ve işadami arasında çıkar dayanışmasını pekiştirmiştir. Zira bu uygulamalar milli burjuvazinin zenginleşmesine neden olmuştur. Akalın (1996: 89-91) devletçilik politikasının sosyolojik açıdan imtiyazsız ve sınıfsız bir toplum hedeflediğinden burjuvazinin oluşmasına engel olduğunu ifade eder. Çünkü sınıfsal farklılaşma, sanayileşmenin bir sonucudur ve burjuvazi sınıfı ve devlet arasında çıkar dayanışması da bu bağlamda beklenen bir sonuç olmaktan uzaktır.

Cumhuriyet döneminde burjuvazinin durumu değerlendirildiğinde karşımıza bazı sonuçlar çıkmaktadır. Yukarı da ifade edildiği gibi Osmanlı'da geleneksel olarak Müslüman olmayan gruplar tarafından temsil edilen burjuvazi sınıfının, Cumhuriyet'le birlikte Türk Müslüman işadamlarıyla temsil edilmesi, devlet aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte devlet sınırlı liberal bir görev üstlenmemektedir. Burjuvazi sınıfı ve devlet arasındaki ilişkide bürokrasinin etkinliği devletçiliğin de boyutlarından biridir. Zira devletçilik politikaları, modernleşmenin tamamlayıcısı olarak ele alınabilir. Bu bağlamda Keyder (2015: 136) devletçiliğin bürokrasi ve sanayi burjuvazisi arasında homojen bir birleşme yaratarak sanayi üretiminin artmasına neden olduğunu bildirir. Diğer yandan Duman (2007: 35-42) Türkiye'de burjuvazinin niteliklerinden birinin, Osmanlı'da toprak mülkiyetinin doğrudan devlete ait olması ve Türkiye'de de geniş topraklara bürokrasinin ve yerel güçlerin hâkim olmasının özel mülkiyet fikrinin gelişmemesine neden olduğunu; diğerinin de Türkiye'nin ulus devletleşme sürecinde kurucu

kadroların burjuvaziden değil; bürokrasiden güç aldıklarından Türkiye’de burjuva devletinin burjuva toplumundan önce oluştuğunu dile getirir. Bu bağlamda Türkiye’de burjuvazinin yapısal bir değişiklikle oluşturulduğu ifade edilebilir.

2.1. 1980 Yılı Öncesinde Türkiye’de Burjuvazi Sınıfı

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Türkiye, siyasal ve ekonomik değişimlerle yeni bir sürece girmiştir. Siyasal iktidarın değiştiği bu dönemde, liberal ekonomi politikalarının kısa süreli hayata geçirilmeye çalışıldığı gözlenmektedir. Liberal ekonomi politikaları ideali, ulusal burjuvazinin de güçlenmeye başladığı dönem olarak ele alınabilir. Keyder (2015: 148) bürokrasinin ekonomik alan üzerindeki kontrolünden dolayı hayal kırıklığına uğrayan burjuvazinin, siyasi destekle ve savaş vurgunlarıyla güç topladıktan sonra kendisini ideoloji düzeyinde bürokrasiden ayırabileceği bir konuma kavuştuğunu bildirir. Bu dönem İkinci Dünya Savaşı sonrasına rastlamaktadır.

Demokrat Parti’nin (DP) ekonomi politikalarının öne çıkan özelliklerinden biri planlamayı reddeden bir tutuma sahip olmasıdır. Ancak bu tutum İkinci Dünya Savaşı’nın ekonomi üzerinde yarattığı negatif etkilerle zorlaşmış ve devletin ekonomi üzerindeki belirleyiciliği devam etmiştir. DP döneminde devlet yatırımlar ve teşvikler yoluyla sermayeyi desteklemiş ancak tarım sektörü önceliklendirilmiştir (Demir, Kömürçü, 2014: 35). Tarımda makineleşmenin artış gösterdiği dönemde tarım sektörüne yönelik yasal düzenlemeler ve çeşitli muafiyetler, üretim ilişkilerinin değişmesine olanak tanırken, zengin çiftçiler sınıfı yaratılmış ve piyasaya yönelik üretim yapan zengin çiftçiler sınıfı ile ticaret burjuvazisi avantajlı bir konuma sahip olmuşlardır (Demir, Kömürçü, 2014: 35-36). Liberal bir ekonomi anlayışına sahip olan DP, planlı ekonomiye karşı çıkmakla birlikte devletin ekonomik alandaki etkin rolünü aşındıramamıştır. DP döneminde devletçilik politikalarında olduğu gibi devlet, özel sektörün gelişmesinde kolaylaştırıcı bir rol üstlenmiştir. Öztürk (2009: 342) 1950’lerin ortasına kadar Türkiye’de ticaret burjuvazisinin birikimleriyle, yabancı yatırım ve işbirlikleriyle sanayi

burjuvazisine dönüştüğünü, 1960 Darbesi ile de bu sürecin desteklendiğini belirtir. 1960 Darbesi'nin ardından devlet sanayiye ucuz kredi, ucuz girdi ve altyapı hizmetleri sağlamış, sanayileşmenin gereklerine uygun yasal-kurumsal çerçeveyi oluşturmaya başlamış ve iç pazara yönelik üretimi koruyarak ithal ikameci sanayileşme modelinin birikim sürecini gerçekleştirmiştir (Öztürk, 2009: 343).

İthal ikameci sanayileşme modeli Türkiye'de sanayi burjuvazisinin güçlenmesini desteklemiştir. İthal ikameci sanayileşme modelinin hem sanayi burjuvazisinin hem de bürokrasinin ihtiyaçlarını karşıladığını ifade eden Keyder (2016: 182-185), idari mekanizma aracılığıyla burjuvazi için iç pazar yaratıldığını ve sürdürülebilirliği için gelir dağılımının düzenlendiğini belirtir. Bu süreçte Türkiye'nin büyük sermaye sahipleri ve bu sermaye gruplarının oluşturduğu kuruluşlar ekonomik faydaları doğrultusunda, devletle organik bağ kurmuşlardır. Bu baği Buğra ve Savaşkan (2015: 48), ulusal burjuvazinin yaratılması ve güvenli pazar arayışında devlete yaslanma olarak ifade ederler.

1960'lı yıllarda ulusal burjuvazi, özgürlükçü hukuksal düzenlemelerle ve devletin gelir dağılımında gözetici uygulamalarıyla sınıf olarak varlığını derinleştirmiştir. Dönemin siyasal ve toplumsal değişimlerinin etkisiyle işçi sınıfı ve burjuvazi arasındaki ekonomik çıkar farklılaşması daha belirgin bir görünüme sahiptir. Bu dönem burjuvazinin ekonomik güç olarak varlık kazandığı bir dönem olarak karşımıza çıkar. Geç sanayileşmenin de etkisiyle sanayi tekellerinin ortaya çıktığını belirten Öztürk (2014: 190), ithal ikameci dönemde sanayi tekellerinin çeşitlenerek önce iş gruplarına sonrasında holdinglere dönüştüğünü ve 1960'ların sonunda tekelci büyük sermaye grupları ve küçük sermaye gruplarının arasında çatışmaların giderek belirginleştiğini bildirir. Sermaye grupları arasındaki çatışmanın temelinde ulusal burjuvazinin ekonomik olarak tekelleşmesi ve küçük sermaye grupları aleyhine genişleyerek, siyasal alanda da güç olması etkilidir. Dönemde devlet politikalarının oluşturulmasında ulusal burjuvazi hâkim bir güçtür (Keyder, 2016: 192). Bu gelişmeler çerçevesinde Türkiye'de 1960'ların sonlarında ve burjuvazinin akımlara ayrılmaya başladığı gözlenmektedir.

Burjuvazinin iki akım olarak nitelenmesinin nedenleri arasında, söz konusu sınıflandırmaya dahil olanların yaşam tarzı, eğitim durumu, yetiştigi toplumsal sınıf etkilidir. Savran (2014: 56) bu iki akım arasındaki farkı şu şekilde özetler: biri, büyük kentlerde varlıklı ailelere mensup, Türkiye'nin iyi üniversitelerinde okumuş, genelde dünyaya açık, erken yabancı dil öğrenmiş (bir veya daha fazla), Batı tipi hayat tarzı süren; diğeri ise küçük kent veya kırsalda, daha az varlıklı ailelerde yetişen, alçakgönüllü veya taşra üniversitelerinde okumuş, sonradan İngilizce öğrenmiş, dünyaya daha kapalı ve daha İslami, muhafazakar hayat tarzı süren insanlardan oluşmaktadır. Bu toplumsal değerler bağlamında burjuvazi sınıfının, siyasi ve ekonomik tercihlerinin oluştuğu iddiasından hareket edersek, ilk grupta yer alanların Batıcı, ikinci grubun da İslami sermayedarları temsil ettiği söylenebilir.

Türkiye'de siyasetin de burjuvazi akımları arasındaki farkı belirginleştirdiği ifade edilebilir. Zira söz konusu sermaye grupları arasındaki ekonomik çatışmaların siyasallaştığı dönemde küçük sermaye grupları ekonomik sorunlarının nedenini Batıcı ekonomik süreçlere bağlayarak, tepkilerini İslamcı siyaseti destekleyerek göstermişlerdir (Bakan, Arpacı, 2012: 135). Ekonomi ve İslam dini arasında bağ kuran küçük sermaye grupları, ekonomik gücü siyasal güçle de ilişkilendirmiştir. Milli Selamet Partisi'nin (MSP) parlamentoda temsil edilmesiyle iktidar olanaklarından faydalanmaya başlayan küçük sermaye grupları, ticaret burjuvazisinden sanayi burjuvazisine dönüşmeye başlamıştır (Kahraman, 2008: 175). Söz konusu dönemde ulusal burjuvaziyi temsil eden TÜSİAD'ın kurulması iki farklı sermaye grubu arasındaki farkı daha görünür hale getirmiştir.

2000'lerde ulusal burjuvaziye rakip olabilen İslami burjuvazi, 1960'larda Avrupa'daki Türk göçmenlerin yastık altı tasarruflarının köy kooperatiflerine; 1970'lerde küçük ve orta büyüklükteki üretime, 1980'lerde deregülasyon sonucu faizsiz kazanç bankalarına, 1990'larda İslami finans kapitaline dönüşerek söz konusu konumunu güçlendirmiştir (Hoşgör, 2014: 215-222). 1980 Darbesi'nin ardından ise İslami sermaye grupları, hem dönüşüme uğramış hem de ekonomik alanda

konumunu belirginleştirmiştir. 1980 Darbesi sonrasında Özal'la başlatılan ekonomik liberalleşme hamlesi, bu sermaye gruplarının ANAP'a kaymasına neden olurken, ekonomik liberalleşme, sermaye gruplarının güç kazanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda tarihsel süreç içinde Anadolu Sermayesi önce Anadolu Kaplanlarına dönüşmüş ve Ak Parti Hükümetleri döneminde hızlı bir büyüme ivmesi yakalayarak, ulusal burjuvaziyle rekabet edebilir hale gelmiştir.

2.2. 1980- 2000 Yıllarında Türkiye'de Burjuvazi Sınıfı

1980-2000 yılları arasında Türkiye'de ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümlerin araçlarından biri 24 Ocak Kararları ile başlayan liberalleşme süreci, diğeri de 1980 Darbesi'dir. 24 Ocak Kararlarıyla hayata geçirilen yasal dönüşümler Anadolu Sermayesinin ekonomik açıdan büyümesine olanak tanımıştır. Bu dönemde tasarrufların yetersizliği ve dış kaynağa duyulan ihtiyaç, yastık altı birikimlerin ekonomiye dâhil edilmesini gerektirmiş ve Özal'ın faizsiz bankacılık girişimleri sonucunda özel finans kurumlarına izin verilerek, Anadolu Sermayesi ekonomiye dahil edilmiştir (Tezsis, 2011: 116). Özal döneminde, yasal sınırların aşılması sonucunda hukuksal bir sorunla karşılaşmayan İslami sermaye, faizsiz bankacılıkla kültürel çekincelerin üstesinden gelmiştir. Dönemin sağladığı imkânların kullanılması ise KOBİ'lerin ekonomik olarak belirginleşmesine neden olmuştur.

Diğer yandan 1980 Darbesi de Türkiye'de yaşanan dönüşümde önemli ölçüde payasahtir. 1980 Darbesi'nin toplumu muhafazakârlaştırma projesini, "Devlet Dindarlığı" olarak tanımlayan Tiftikçi (2013: 155-160) devletin, inisiyatifi altında hareket ettiği müddetçe, cemaatlere gelişme izni tanındığını belirtir. Benzer bir görüş benimseyen Öztürk (2014: 185) de İslami sermayenin büyümesini, neoliberalizm ve toplumun tedrici İslamizasyonun sonucu olarak görür. 1980 Darbesi'nin siyasal yansımalarından biri olan Türk-İslam Sentezi, toplumsal alanı yeniden yapılandırırken, zorunlu din eğitiminin başlatılması, Kur'an kurslarının yaygınlaşması, eğitim politikalarının değişmesi de toplumsal yaşamın organizasyonunda paya sahip olmuştur. 1980 Darbesi'nin yarattığı

toplumsal ortam, ekonomik liberalleşme süreci, hükümetle kurulan bağ İslami sermayenin, burjuvaziye dönüşmesinde etkilidir.

İslami burjuvazinin, tarihsel süreçte küçük de olsa süreklilik taşımasında kendine özgü örgütlenme biçimi ve öncelikleri de ideolojik bir yapılanma özelliği taşır. Türkiye’de cemaatlerin ve tarikatların sivil toplum içinde örgütlendikleri ve sermaye çevrelerinde doğrudan veya dolaylı destekleri görünebilir niteliktedir. Örneğin Nakşibendi ve Nur Cemaatleri dönemde, AP’yi desteklerken, Server Holding İskenderpaşa Tarikatına aittir (Öztürk, 2014: 186-193). 1990’lı yıllarda çeşitli araçlarla sermaye sınıfına dahil olan cemaat ve tarikatlar, medya kuruluşları, okullar, holdingler, bankalarla ekonomik alanda güçlenmiştir. Bu gücün oluşmasında etkili olan nedenler ise şu şekilde özetlenebilir (Hoşgör, 2014: 223-241):

- Cemaat üyeleri güven temelinde birbirine borç vererek ve yardımlaşarak network oluşturmuştur
- Oluşan network ürünlerin pazarlanmasına yardımcı olmuş ve tüketilmesi yönünde cemaat liderleri tarafından teşvik edilmiştir
- Cemaat bağlantılı okul, üniversite, yurt vb. araçlarla taban korunarak, itaatkâr bir emek gücü kazanılmıştır
- Söz konusu ilişki ağları, İslami sermayenin ticari faaliyetlerinin meşrulaşması açısından rol oynamıştır
- “Homo Islamicus”⁴ kültürünü oluşturmaya çalışmıştır.

Söz konusu çalışmalar çerçevesinde KOBİ’ler güçlenmiş ve MÜSİAD, TUSKON, İŞHAD, ASKON gibi örgütlenmeler aracılığıyla büyüme ivmesi yakalamıştır. 1990’lı yıllarda ekonomik ve yapısal reformlarla büyüme sürecini hızlandıran İslami sermaye, 28 Şubat’la birlikte ekonomik açıdan güç kaybetmiştir. 28 Şubat kararlarında Türkiye’de laikliğin bir yaşam tarzı olduğuna ilişkin görüşe yer verilmesi ve SPK’nın İslami örgütler hakkında 131 suç duyurusunda bulunması, birçok İslami sermaye grubunun iflasına neden olmuştur (Teazis, 2014: 121-122). Bu

4 Servetini spekülasyon, kumar, karaborsa veya yıkıcı rekabet sonucu elde etmeyen, üretime dönük faaliyetlerden kazanan ve kazancını bireysel haz ve tüketim için kullanmayan işadamdır (Hoşgör, 2014:230).

nedenle de 28 Şubat sonrasında Milli Görüş Hareketi'nin bölünme sürecinde İslami burjuvazi, yenilikçi kanada destek vermiştir.

1990'lı yıllarda İslami örgütlerin, sivil toplum içinde yaygınlaşması, holdingleşmesi, ister istemez alternatif bir kültürün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Ancak 28 Şubat süreciyle birlikte, söz konusu kültür de laiklik açısından bir tehdit olarak algılanmış ve yasal olarak mücadele edilmiştir. Bu olayı Yankaya (2014: 67), İslam'la kurulan metalaşma sürecinde, İslami sermayenin toplumsal uzanım örgütlenmesinin unsuru haline gelmesiyle açıklar. Yani yazar İslami sermaye grupları arasındaki dayanışmanın, sivil toplum ve çeşitli cemaatler aracılığıyla desteklenerek, sermaye artırım sürecine katkıda bulunduğu iddiasına vurgu yapar.

28 Şubat süreciyle, İslami sermayenin, ahlakçı popülizmi marjinalleştirdiğini savunan Tuğal (2014: 65), İslamcıların karşı-hegemonyacı bir halka oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Yani söz konusu sermaye gruplarının kapitalist ekonomik bütünleşme sürecinde, emek ve adaletle ilişkin "adil düzen" söylemine desteğiyle somutlaşan bu bakış açısı, birleştirici bir rol üstlenmiştir. İslami burjuvazi kapitalist ekonomiyle bütünleşirken, kapitalizmi eleştirebilmiştir. Bu eleştiri ise burjuvazi-proletarya arasındaki mücadeleyi ortadan kaldırarak, sınıf farklılığını göz ardı etmiştir. Ayrıca siyasal İslami bakış açısının, burjuvazi ve proletarya tarafından paylaşılması da çıkar çatışması yerine birleştirici bir rol üstlenmektedir.

1980'li yıllarda başlayan ve 1990'lı yıllarda devam eden ekonomik liberalleşme, ekonomik ve siyasal dönüşümlere yol açarken; aktörleri de dönüşüme zorlamıştır. Bu dönüşümün üç boyutta gerçekleştiğini belirten Yankaya (2014: 66):

- İlk olarak İslami yaşam tarzlarının ve sivil bağlantılarının bireyselleşmesiyle İslamcı grupların çeşitlendiğini
- İkinci olarak kapitalizm ve demokrasinin değerleriyle uzlaşma arayan entelektüel bir dönüşümün gündeme geldiğini
- Son olarak da aktörlerin özerkleşmesi ve İslam'la kurulan sahiplenici ilişkilerin bireyselleşerek, liberal tüketim toplumunun getirdiği

İslami olan ve olmayan değer sisteminin bir arada olmasının, bu dönüşümde etkili olduğunu iddia eder.

Yazarın iddiaları değerlendirildiğinde, liberal ekonomik sistemin temel değerlerinden biri olan bireyciliğin, dönüşümün itici gücü olduğu belirtilmelidir. Zira ekonominin, birey ve toplum hayatında belirleyici olduğu iddiasından yola çıktığımızda, bu durum kaçınılmaz görünmektedir. İkinci olarak para kazanma güdüsü, ister istemez bireylerin ekonomik faaliyetlerini yeniden gözden geçirmesine neden olmakta ve pazarlama sürecinde, metanın İslami olup olmaması önemsizleşmektedir. Ancak söz konusu küçük grupların kendi içindeki dayanışması da, sermaye artırım sürecinde etkilidir.

Hükümet ve burjuvazi akımları arasındaki ve bu akımların kendi arasındaki mücadele, siyasal alana yansımaktadır. Burjuvazinin bütün olarak ele alınmasını güçleştiren bu siyasal yansıma, çeşitli tarihsel nedenlere dayanmaktadır. İslamcı burjuvazi ve ulusal burjuvazi arasındaki ayrışmanın üç boyutlu olduğunu ifade eden Tanyılmaz (2014: 159), bu durumu şu nedenlere bağlar:

- Artık değere el koymak ve daha fazla pay almak bakımından ekonomik çıkar mücadelesi
- Yenidünya düzeninde yer tutma ve dünya ile bütünleşme sürecinde, Batı ve İslam dünyası ilişkilerinde öncelikler bakımından politik mücadele
- Laiklik, Batı ya da İslami değerler gibi konularda ideolojik mücadeledir.

Burjuvazi akımları arasındaki ekonomik çıkar mücadelesi, temel belirleyicidir. Zira ekonomik açıdan güçlü olmak, büyümenin itici gücüdür. İkinci olarak küreselleşme sürecinden kopukluk mümkün olamayacağı için, uluslararası sermayeyle bütünleşme yarışı, ekonomik gücü de belirlemektedir. Ancak ayrışma nedenleri, sadece ekonomik çıkar mücadelesinden ibaret değildir. Kültürel değerlerin ilerleyen yıllarda güçlü bir savunma stratejisine dönüştüğü ve yıllardan beri devam eden bir tarihselliğe sahip olduğu belirtilmelidir. Söz konusu mücadelenin 2000'li yıllarda rijitleştiği iddia edilebilir. Çünkü İslami sermaye gruplarının

burjuvazi sınıfını temsil etme çabası uzun zaman almakla birlikte, 2000'lerde siyasal alanda daha belirgin bir destekle karşılaşmışlardır.

2.3. 2000'lerde Burjuvazinin El Değiştirmesi

2001 ekonomik krizinin ardından, ekonomik darboğazla karşı karşıya kalan burjuvazi akımları, 2002 seçimlerinde siyasal ve ekonomik istikrarın sağlanmasıyla soluk alabilmiştir. 2002 yılından itibaren Türkiye'de iktidar partisi değişmediği için devlette yaşanan dönüşümün rotası, Ak Parti hükümetlerinin politikaları çerçevesinde ele alınmalıdır. Hükümet tarafından gerçekleştirilen yasal ve yapısal düzenlemeler, Türkiye'de siyasal ve toplumsal alanının yeniden tasarımına olanak tanımıştır. Diğer yandan burjuvazinin, bürokrasinin el değiştirdiği, devlet ideolojisinin sağ-muhafazakâr çizgiye yerleştiği ve merkez-çevre, asker-sivil ilişkilerinde köklü bir dönüşümün olduğu belirtilmelidir. Bu başlıkta iddia edilen burjuvazinin el değişimiyle anlatılmak istenen, Batıcı-ulusal burjuvazinin güç kaybetmesi ve onun yerine İslamcı burjuvazinin güçlenmesidir.

1990'lı yılların ekonomik ve siyasal istikrarsızlığı, burjuvazi üzerinde de olumsuz etki yarattığı için ulusal burjuvazi, 2002 seçimlerinde Ak Parti hükümetine destek vermiştir. TÜSİAD başta olmak üzere Türkiye'nin sermaye gruplarının dış ekonomik ilişkilerde tercih ettiği strateji, devletin Batılı ülkelerle özellikle AB ile sıkı ilişkileri koruması (Buğra ve Savaşkan, 2015: 49) ve hükümetin Milli Görüş Hareketi'nden farklı bir söylem benimseyerek neoliberalizme ve serbest piyasa ekonomisine yaptığı vurguya destek vermesidir (Savran, 2014: 91). Ülkede siyasal istikrarın sağlanması, ekonomik ve toplumsal istikrar sağlamaktadır. Bu durum kuşkusuz ülke burjuvazisi açısından da önemlidir ve hükümete verilen destekte belki de en önemlisi Erbakan'ın, Batı'ya olan şüpheciliğinin tasfiye edilmesidir. Ancak hükümetin Batı'ya bakış açısıyla, ulusal burjuvazinin bakış açısının farklılaştığı belirtilmelidir. Batıcılığa ilişkin farklılığı Savran (2014: 111) "stratejik batıcılık" (ulusal burjuvazi) ve "taktik batıcılığı" (Ak Parti) olarak nitelendirir. Bu bakış açısında

haklılık payının olduğu, özellikle 2007 yılından itibaren hükümet ve İslami burjuvazi arasında kurulan bağla güçlenmektedir.

2000'li yıllarda gerçekleşen burjuvazinin el değiştirmesi, diğer dönüşümler üzerinde de etkilidir. Sermaye sınıfının, hükümetlerin yanında veya karşısında konumlanması, devletteki dönüşümün ana hatlarını oluşturur. Burjuvazinin el değiştirdiğine yönelik görüşler, tarihsel bir gerçekliğe işaret etmektedir. Türkiye'nin büyük sermaye grupları ve bu sermaye gruplarının oluşturduğu kuruluşlar ekonomik faydaları doğrultusunda, devletle organik bağ kurmuşlardır. Ulusal burjuvazinin sektörel olarak tekelleşmesi, 2000'lerde Anadolu Sermayesinin, rekabet edebilecek konuma gelmesi ve hükümetin desteğini almasıyla değişmiştir.

Teazis (2014: 123-124), Ak Parti'nin dayandığı ekonomik sınıfın, Anadolu Sermayesinin oluşturduğu yükselen orta sınıf olduğunu belirterek, İslami hareketin kapitalizmin ruhuna bürünüp kendi özelliklerini topluma yaydığını, aynı zamanda da kapitalist sermaye birikiminin, İslam kılıfına büründüğünü ifade eder. İslami sermayenin kapitalist ekonomik sistemle bütünleşmesini, toplumsal liberalleşmenin bir sonucu olarak gören Mumyalmaz (2014: 370) sermaye ilişkilerinin derinleşmesi sonucunda, İslami sermayenin anlam dünyasının genişlediğini belirtir. Yazar, anlam dünyasının genişlemesi kavramıyla, İslami sermaye gruplarındaki dönüşümü (kapitalistleşme süreci) kast eder. İslami sermayenin 1990 yılında karşı elit grubu oluşturduğunu belirten yazar (Mumyalmaz, 2014: 378), kendi medya kuruluşları aracılığıyla sesini duyurduğunu ve ekonomik bir dayanışma ağıyla güçlü bir ekonomik altyapıya sahip olarak, İslami yaşam tarzıyla bir modernleşme eleştirisi sunduğunu da ekler. İslami yaşam tarzının modernizm eleştirisi sunup sunmadığı tartışmasına girmeksizin, bu yeni yaşam tarzının kamusal alanda güçlendiği belirtilmelidir. İslami burjuvazinin kültürel açıdan, kamusal alana aktarılmasını Yankaya (2014: 16) şu şekilde dile getirir:

İslami burjuvazi; çünkü İslamileşmiş bir tüketimle kendini ortaya koyuyor; pahalı markaların eşarplarıyla örtünen ve 4x4 otomobiller kullanan kadınlar, tesettür defileleri, lüks villaların Osmanlı ya da Mekke esintileri taşıyan iç dekorasyonları, sahillerinde haremlik-selamlık

uygulamalarının deniz banyolarını meşrulaştırdığı beş yıldızlı tatil köyleri bu görünürlüğün en çok ses getiren unsurları.

Ekonomik liberalleşmenin ve sermaye artırımının yansıması olan söz konusu, İslami kültür, 2000'lerde kapitalistleşmiştir. Bu süreç, sermaye gruplarının ekonomik güç kazanmak amacıyla daha ılımlı bir bakış açısı kazanmalarına olanak tanırken, kapitalist tüketim kültürüne de uyumu beraberinde getirmiştir. 2000'lerde İslami burjuvazinin kültürel yansımasını aktaran Yankaya'nın örneklerini, toplumsal yaşam alanlarında görmek mümkündür. İslami burjuvazi ve hükümet arasındaki benzerliklerden biri de toplumsal yaşam pratiklerindeki benzerliktir. Bu durum iktidar ve İslami burjuvazi arasında kurulan kültürel bağlılığı açıklamaktadır. 2000'li yıllarda da siyasal iktidardan görülen desteğin diğer boyutu da bu grupların esnek kapitalizm aracılığında bulunabilir (Tuğal, 2014: 69). Hükümetin ekonomik liberalleşme hedefinin yanında, kapitalizmin yarattığı eşitsizliğe karşı eleştirisi, İslami burjuvaziyle benzerlik göstermektedir.

Ulusal burjuvazi ve hükümet arasındaki bağın zayıflamasında, ideolojik, kültürel ve dinsel farklılıkların etkili olduğu belirtilmelidir. Ulusal burjuvazi 2002 seçimlerinde Ak Parti hükümetini, AB'ye üyeliği istediği için destek vermiştir. Ancak bu destek sonrasında fikir uyuşmazlıkları ve devletin ulusal burjuvaziye desteğini çekmesiyle ilişkilerin zayıflamasına neden olmuştur. MÜSİAD, TÜSİAD kadar etkin bir konuma sahip olmaya çalışırken, kamu ihaleleri, özelleştirmeler, ihracatın desteklenmesinde hükümetin İslami burjuvaziden yana tavrı, ulusal burjuvazinin hükümeti desteklemeyi bırakmasına neden olmuştur. Askerin, siyasal ve toplumsal alanda etkisizleştirilmesi, medya üzerinde kurulan hegemonya ve Gezi Parkı Eylemleriyle, hükümet ve ulusal burjuvazi arasındaki kopukluk artmıştır. Ulusal burjuvazi ve hükümet arasındaki kopukluk, siyasal alanda da yer bulmuştur. Bu konuda Erdoğan'ın bazı ifadelerine yer vermek faydalı olabilir (www.ntv.com.tr, 01.06.2016):

İstanbul sermayesi nedense işin başından itibaren bizimle para kazanmada anlaştı ama siyasette anlaşamadı. Bunu da zaman zaman itiraf ettiler. Anadolu sermayesini aralarına almadılar. Fakat isteseler de

istemeseler de Türkiye’de artık sermaye ciddi manada el değiştirmeye başladı. Bu bizim için çok önemli bir güven kaynağı...

Hükümetin, ulusal burjuvaziye olan eleştirileri, ulusal burjuvazinin de hükümete olan eleştirilerine zemin hazırlamıştır. Özellikle yeni anayasa tartışmaları çerçevesinde TÜSİAD kendi anayasa çalışmalarında, Atatürkçülüğe, AB ile ilişkilere vurgu yaparak 21. yüzyılın gereklerine uygun bir anayasa çağrısı yapmış ve bu çağrıda Türkiye’de demokrasi açığı bulunduğunu belirterek kuvvetler ayrılığı ve parlamenter sisteme ilişkin taleplerini bir süredir dile getirdiklerini belirtmişlerdir (anayasa.tbmm.gov.tr, 01.06.2016).

Hükümet ve ulusal burjuvazi arasındaki kopukluk derinleşirken, burjuvazinin el değiştirdiğine ilişkin görüşün hükümet tarafından dillendirildiği görülmektedir. İslami sermayenin hükümet tarafından güven kaynağı olarak ifade edilmesi ve geçmişte dışlandığına ilişkin bakış açısı, hükümet devam ettiği müddetçe söz konusu sermaye ile birlikte hareket edileceği iddiasını güçlendirmektedir. İslami burjuvazinin hükümet tarafından desteklenmesinde, sosyo-kültürel benzerliklerin olmasının etkisi, güçlü bir neden oluşturmaktadır. Ulusal düzeyde açılan büyük çaplı kamu ihaleleri, yerel yönetimler düzeyinde yapılan ihaleler, kamu bankacılığı aracılığıyla açılan krediler, özelleştirmeler ve özel sektör tarafından işletilmek üzere devredilen kamu tesisleri aracılığıyla sağlanan hükümet desteği, İslamcı kesimleri burjuvalaştırırken; burjuvaziyi de İslamlaştırmaktadır (Tanyılmaz, 2014: 153-160). Türkiye’de yaşanan diğer dönüşüm süreçleriyle de İslami burjuvazinin güçlendiği iddia edilebilir. Devlet geleneği içinde etkili olan bürokrasinin, değişimiyle başlayan süreç, yasal düzenlemelerle devam etmiştir. 2000’li yıllarda muhafazakâr bir partinin, çevreden merkeze yerleşme süreci söz konusudur (Tuncel, Gündoğmuş, 2012: 139). Partiye duyulan septik bakış açısına rağmen; ardarda kazanılan seçimler siyasal meşruiyet ve güç oluşturmuştur. Bu güçle de çevrenin, tercihlerinin daha fazla dikkate alındığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bürokrasinin el değiştirme sürecinde İslami referansların tercih edilmesi ve hükümet tarafından dillendirilmesi, devlette yaşanan dönüşümün kilit noktasını oluşturur. Bu

nedenle de ulusal burjuvazi yerine, İslami burjuvazinin etkin bir güç olmasında hükümetin de payının olması yadsınmamaktadır

Sonuç

Türkiye'de sınıfsal farklılaşmanın en önemli aktörü devlet olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet eliyle oluşturulan ticaret burjuvazi sınıfı, devlet desteğiyle sanayi burjuvazisine dönüşmüştür. Bu güç, bürokratik bir destekle genişlemiştir. Burjuvazi ve bürokrasi arasındaki çıkar dayanışması, hukuki ve ekonomik kararlara da yansımıştır. Bu süreçte siyasal açıdan da etkin bir güce dönüşen sanayi burjuvazisi, 1960'lı yıllarda küçük sermaye grupları aleyhine genişlemiştir. Küçük sermaye gruplarının, siyasal alanda yer bulmaya başlayan Milli Görüş Hareketi'ni desteklemesi ve hareketin bu grupların çıkarlarını savunan tutumu, burjuvazinin akımlara ayrışmasını daha belirginleştirmiştir. Küçük sermaye grupları, ekonomik, kültürel ve siyasal benzerlikler dolayısıyla muhalif alanda yer alırken, kendine özgü ekonomik süreçleri de oluşturmuştur. Bu durum ise küçük sermaye gruplarının süreklilik niteliğine katkı sunmuştur.

1980 Darbesi ve sonrasında Özal dönemiyle, İslami burjuvazi ekonomik olarak güç kazanmaya başlamıştır. 1990'lı yıllarda okullar, holdingler, bankalar ve medya kuruluşları aracılığıyla etkinliğini artıran İslami burjuvazi, 28 Şubat'la birlikte güç kaybına uğramıştır. 2001 krizinin ağır sonuçlarının bir yansıması olarak, 2002 yılında çevreyi temsil eden bir partinin iktidar olması Türkiye'de burjuvazi akımları arasındaki çatışmayı ve güç dengesini değiştirmiştir. İslami burjuvaziyle benzer siyasal, sosyo-kültürel ve ekonomik paradigmaya sahip olan Ak Parti, burjuvazinin güç dengesinin belirlenmesinde kilit rol oynamıştır.

Burjuvazinin ideolojik ayrışması Türkiye'ye özgü olmamakla birlikte, liberalizm açısından ilginç bir durum yaratmaktadır. Rasyonalizm ve homo economicus merkezli bir paradigmaya sahip olan liberalizmin, din, kültür ve benzeri üst yapı kurumlarıyla olan ilişkisi devletin sınırlandırılması üzerinedir. Ancak Türkiye'de burjuvazinin devlet eliyle yaratılması, "devlete yaslanma" sonucunu doğurmuş olabilir. Sermaye

birikim sürecini devlet aracılığıyla sağlayan burjuvazi, genelde devletle çıkar çatışması yaşamamıştır. Bu nedenle ulusal burjuvazi 2000’li yıllara kadar; İslami burjuvazi de 2000 sonrasında devlet tarafından desteklenmiştir. Türkiye’de burjuvazi sınıfının devlete bu kadar bağımlı olması ise, yapısal bir sorun olarak değerlendirilebilir. Zira burjuvazi sınıfının devletin ekonomik alanda sınırlandırılarak, devlet aleyhine genişleme eğiliminde olması beklenen bir durumdur.

Kaynakça

- AKALIN, Güneri, “Türkiye’de Devletçilik Hareketi ve Sosyo-Ekonomik Maliyeti”, *Liberal Düşünce Dergisi*, 1996/1, (1), ss.85-92.
- ASLAN, Mehmet Lütfi, “Devletin İktisadi Büyümedeki Rolü”, *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 2011/ 6, (2), ss.160-175.
- BAKAN, Selahaddin; ARPACI, Işıl, “Liberal Değişim Sürecinde Dönüşen ve Dönüştüren Muhafazakarlık”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2012/2, (2), ss. 131-141.
- BUĞRA, A.; SAVAŞKAN, O., (2015). *Türkiye’de Yeni Kapitalizm Siyaset, Din ve İş Dünyası*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- DEMİR, Gökhan; KÖMÜRCÜ, Derya, “1960’larda Sermayenin Yeni Düzen Arayışı: Ekonomik ve Sosyal Etüdlere Konferans Heyeti”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2014/7, (2), ss.32-58.
- DUMAN, Zeki, “Türkiye’de Burjuvazi Sınıfının Sosyal Profili”, *Sosyo Ekonomi Dergisi*, 2007/1, ss.33-46.
- GÜRİZ, Adnan. “Kapitalizm ve Hukuk”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, 1993, Cilt: 10 ss.191-222.
- HAYEK, F.V., “Liberalizm”, (Ed. Cennet Uslu), *Liberalizm El Kitabı* (İçinde), Kadim Yayınları İstanbul.
- HEPER, M., (2006), *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Doğubatı Yayınları, Ankara.

- KAHRAMAN Hasan Bülent, (2008), *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi I*, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- KARLUK, R., (2009). *Cumhuriyet'in İlan'ından Günümüze Türkiye Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm*, Beta Yayınları, İstanbul.
- KAYMAK, M., "1873-1896 Krizi: Mit mi Gerçek mi?", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 2010/ 65, (2), ss.165-194.
- KAZGAN, G., (2013). *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KEPENEK, Y., YENTÜRK, N., (2004), *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul
- KEYDER, Ç. (2015), *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜKKALAY, M., "Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1997, (2), ss.51-68.
- MARDİN, Ş. (2014). *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MISES, L.V., (2002). *Liberalism In The Classical Tradition*, The Foundation for Economic Education, Inc. Irvington-on-Hudson, New York.
- MUMYAKMAZ, Alper, "Elitlerin Yeni Yüzü, İslami Burjuvazi", *MUSTAFA Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2014/11, (27), ss.367-382.
- ÖZTÜRK, Özgür, "Türkiye'de Sendikal Mücadele, Sermaye Birikimi, MESS ve Koç Holding", *Praksis Dergisi*, 2009, ss. 337-361.
- TORUN, İ., "Endüstri Devrimi'nin Oluşmasında Etkili Olan İktisadi ve Sına-i Faktörler", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2003/4, (1), ss.181-195.
- TEAZİS, C., (2014), *İkincilerin Cumhuriyeti Adalet ve Kalınma Partisi*, Mızrak Yayınları, İstanbul.

- TİFTİKÇİ, Osman, “Türkiye’deki En Büyük “Cemaat” Devlet Dindarlığı Üzerine”, 2014, AKP, “İlmli İslam”, Neoliberalizm (Ed. Fikret Başkaya) (İçinde), Ütopya Yayınevi, Ankara.
- TUĞAL, C., (2014), *Pasif Devrim İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TUNCEL, Gökhan; GÜNDOĞMUŞ, Bekir, “Türkiye Siyasetinde Merkez-Çevrenin Dönüşümü ve Geleneksel Merkezin Konumlanma Sorunu”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2012/14, (3), ss.137-158.
- ÜLGEN, G., “Merkantilizm’den Liberalizm’e Geçiş ve Piyasa Ekonomisi” *Prof. Dr. Yüksel Ülken’e Armağan* (İçinde), İstanbul Üniversitesi, 2000, ss.85-99.
- YANKAYA, D., (2014), SAVRAN, Sungur, “İslamcılık, AKP, Burjuvazinin İç Savaşı”; TANYILMAZ, Kurtar, “Türkiye Büyük Burjuvazisinde Derin Çatlak”; HOŞGÖR, Evren, “İslami Sermaye” *Yeni İslami Burjuvazi Türk Modeli* (İçinde), İletişim Yayınları, İstanbul.
- <https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/yuvarlak-masa-1.pdf>, 01.06.2016.
- <http://www.ntv.com.tr/turkiye/istanbul-sermayesi-bizimle-siyasette-anlasmadi,3xnSy2Syrk2pK9gU1qAYKA>, 01.06.2016.

The Political Transformation of the Bourgeoisie Class in Turkey in the 2000's

Abstract

The Industrial Revolution has economic and political importance in the formation of social classes. The change of production relations has resulted with the reorganization of the state, economy and politics in Europe, especially in England. In the same period, the Ottoman State was not able to realize the industrial revolution and the formation of social classes could have come about in the nineteenth century. After the establishment of the Republic of Turkey, it is attracted the attention that the creation of social classes is influenced by the state. From the 1920's to the 1980's, a national bourgeoisie class had existed. From the 1990's it must be stated that a second bourgeoisie movement had existed which is alternative to the national bourgeoisie and that this movement was strengthened during 2000's. This study will discuss the change of the bourgeoisie class in Turkey during 2000's. For this purpose, firstly the relationship between the state and the bourgeoisie class in Turkey will be under debate and the separation of bourgeoisie to two movement will be examined.

Key Words: Bourgeoisie, National Bourgeoisie, Islamic Bourgeoisie

Türkiye’de Devlet (!) Toplum Gerilimini Azaltıcı Bir Aktör: Milli Görüş

Gökhan TUNCEL¹

Hasan YILMAZ²

Özet

Devlet ile toplum arasında yaşanan gerilimin, Türkiye siyasetinin önemli sorun alanlarından birisini oluşturduğu ileri sürülmektedir. Oysa, konuyla ilgili yapılacak analitik bir çözümleme, ülkede yaşanan devlet toplum geriliminden daha çok, kendisini devlet olarak sunma eğiliminde olan ve kamunun güç ve imkânıyla var olan seçkinci kesim ile toplum arasındaki gerilim olduğunu ortaya koyacaktır. Türkiye siyasetinde bu durumu en iyi analiz eden ve bu çerçevede politika geliştiren ve uygulayan siyasetçilerin başında Necmettin Erbakan gelmektedir. Devlet toplum ilişkisini adalet kavram ve düşüncesi üzerinden idealist bir yaklaşımla çözümleme ve kurgulama gayreti içerisinde olması, Erbakan’ı ve kurucusu olduğu Milli Görüş Hareketi’ni Türkiye siyasetinde özgün bir konuma yerleştirmiştir. Devletin güç ve imkânlarını kendi menfaatleri doğrultusunda kullanan, bu güç ve imkânların toplum tarafından veya toplumun menfaatleri için kullanılması hususunda ise olabildiğince cimri ve kıskanç davranan seçkinci kesime siyasal alandaki en önemli ve

- 1 Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, e-mail: gokhan.tuncel@inonu.edu.tr
- 2 İnönü Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

kapsamlı eleştiri Milli Görüş Hareketi'nden gelmiştir. Milli Görüş, bir taraftan seçkinci kesime ve anlayışa eleştiri getirirken, diğer yandan var olan düzen ve işleyişe alternatif düşünce ve politikalar geliştiren siyasi bir hareket olmuştur. Milli Görüş'ün geliştirdiği alternatif düşünce ve politikalar, devlet toplum ilişkisini olumlu yönde etkileyerek, bu ilişkinin farklı bir evreye girmesine zemin hazırlamıştır. Birçok bilimsel ve aktüel araştırmaya konu olan Milli Görüş Hareketi'nin devlet toplum ilişkisine etkisinin de, derinlikli bilimsel bir araştırma konusu yapılması, Türkiye ve İslam Dünyası açısından oldukça önemlidir.

Yapılacak bu çalışmada, öncelikle Türkiye'de yaşanan devlet (!) toplum geriliminin aktör, unsur ve yansımaları belirlenecek, daha sonra Milli Görüş Hareketi'nin bu aktör ve unsurlara yönelik yaklaşımları değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Milli Görüş Hareketi'nin ülkede yaşanan gerilimi azaltıcı çabalarının, devlet ve toplum açısından taşıdığı önem de, bu çalışmada farklı yönleriyle tartışma konusu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Siyaset, Toplum, Devlet, Milli Görüş, Erbakan.

Giriş

İktidar, insanlar arasında kurulan, çoğu düşünür tarafından da, toplumsal yaşamın sürdürülebilirliği için zorunluluk olarak kabul edilen eşitsiz bir ilişki biçimidir. Yöneten ve yönetilenler arasındaki iktidar ilişkisi, toplumsal birçok sorunun ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Modern ulus devletin siyasal hayatın belirleyici aktörü olması, yöneten yönetilen arasındaki ilişkinin yeni bir boyuta taşınmasına neden olmuştur. Siyasal iktidara meşruiyet sağlayan klasik dönem kaynaklarından daha farklı, karmaşık ve soyut bir varlığa karşılık gelen ulus düşüncesi yöneten yönetilen ilişkisinin, devlet toplum ilişkisi kapsamında ele alınmasına zemin hazırlamıştır. Güçlü bir devlet geleneğine sahip Türkiye'de, Osmanlı'nın son dönemlerinde başlayan modernleşme süreci, devlet toplum ilişkisi açısından yeni sorun alanlarını

ortaya çıkartmıştır. Batı karşısında sürekli gerilemenin nedeni olarak dini, tarihsel ve kültürel olanı gören seçkin yönetici kesim, toplum için değerli olan pek çok inanç, kural ve yapıda köklü bir değişime yönelmiştir. Devleti kurtarma çabası içerisine giren yöneticilerin toplumsal olanı dikkate almama eğilimi, pek çok sorunun devlet toplum gerilimine kaynaklık etmesini beraberinde getirmiştir.

Tek parti dönemindeki dini, tarihi ve kültürel olana yönelik olumsuz yaklaşımlar ile topluma yönelen baskıcı uygulamalar, toplumun büyük bir kısmının siyasal sisteme müdahil olmasına engel olmuştur. Yeni rejimin devrimci bir yaklaşımla eskiyi ortadan kaldırma, kötüleme veya yok sayma çabası, sonrasında yapılan devrimleri koruma gayreti ülkede gerilimi yüksek bir siyasal hayatın yaşanmasına altyapı hazırlamıştır. 1946’da çok partili hayata geçilmesi, 1950’de iktidar değişiminin yaşanması devlet toplum gerilimi açısından yeni bir sürecin yaşanacağını habercisi olmuştur. Ancak, siyasal sistemde açık bir şekilde, kendisi olarak var olacağını deklare eden Milli Görüş hareketinin ilk partisi (Sarıbay, 2004: 60), Milli Nizam’ın 1970 yılında kurulması, bu süreci geri dönülmesi mümkün olmayan bir istikamete yönlendirmiştir.

Şiddete başvurmadan, toplum ve devlet ilişkisi üzerindeki olumsuzlukları belirleyen ve bu olumsuzlukların giderilmesi için kendi içerisinde tutarlı politikalarla sistem eleştirisi yapan Milli Görüş Hareketi, bir yönüyle ülkedeki siyasal alanın genişlemesine ve derinleşmesine katkı yaparken, diğer taraftan devlet toplum gerilimini düşürücü politikalarıyla sistemin konsolide olmasına yardımcı olmuştur. Muhalefette kaldığı dönemlerde şiddetin siyasal amaçların elde edilmesinin aracı olarak kullanılmasını reddetmesi, toplum devlet geriliminin, halkı Müslüman olan diğer ülkelerdekinden daha az zayıyla atlatılmasını sağlamıştır. Koalisyon ortağı olduğu dönemlerde ise, devlet imkânlarının toplum lehine kullanılması için harcadığı çaba, devlet imkânlarını toplumun büyük bir kesiminden uzak tutma eğilimindeki seçkin kesimin algı yönetimine rağmen, devlet toplum ilişkisinin olumlu yönde seyretmesine önemli katkılar sunmuştur. 2002 sonrasındaki Ak Parti iktidarlarının sürdürülebilirliğinde de Milli Görüş hareketinin bu katkısı göz ardı edilmemelidir.

Yapılan bu çalışmada, Türkiye'deki devlet toplum geriliminin kaynaklarının neler olduğu belirlendikten sonra, gerilim kaynaklarının ortaya çıkış ve gelişim süreci ele alınmaktadır. Milli kavramını dini anlamda kullandığı (Şaylan, 1991: 101) varsayılan bu hareketin, devlet toplum gerilimine neden olduğu düşünülen unsurlara yönelik yaklaşımları belirlenmektedir. Daha sonra ise, bu hareketin yaklaşım ve politikalarının yaşanan gerilime etkisi farklı yönleriyle irdelenmektedir.

1. Türkiye'de Devlet Toplum Geriliminin Unsurları

Devletin toplum üzerindeki belirleyiciliğinin arttığı modern dönemde, devlet toplum ilişkisi daha bir önem kazanmıştır. Özellikle devletin, birey başta olmak üzere toplumsal kesimler ve toplumun geneli üzerindeki etkisini artırma eğilimi, hayata dair birçok alanda yeni gerilim alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplumsal hayatın içerisinde yer alan birçok aktör, unsur, yapı ve süreç devlet toplum geriliminin nedeni, kaynağı ve unsuru olabilmektedir.

1.1. Ekonomi

Türkiye'de kendi kuralları üzerinden işleyen piyasa ekonomisinin yerleşmemesi, ekonomi politikalarında siyasetin belirleyici olmasına veya ekonomik olanın siyasalın arkasına gizlenmesine ve siyasal olan üzerinden yürütülmesine neden olmuştur. Devletin güç ve imkânları üzerinden var olan sermaye, kendi çıkarları uğruna resmi ideoloji başta olmak üzere kamu bürokrasisini doğrudan veya dolaylı yollardan kullanmıştır. Bu durum, Türkiye'de birçok ekonomik hadisenin siyasala evrilmesine ve dolayısıyla da ekonominin devlet toplum geriliminin önemli kaynaklarından biri olmasına zemin hazırlamıştır. Sermaye, sahip olduğu medya gücünü kullanarak siyasete ayar vermeyi alışkanlık haline getirmiştir. Sermayenin bu girişimleri hükümetin faaliyet ve etki alanını daralttığı gibi, toplumun siyaset kurumuna olan güvenini de olumsuz yönde etkilemiştir.

Merkezi yönetim bütçesinin gelir ve gider kalemleri, ülkedeki adaletsizliğin en önemli göstergelerinden birisi olmuştur. Bütçe gelirleri içerisinde zenginlerden alınan doğrudan verginin, toplumun hemen her kesiminden alınan tüketime dayalı dolaylı vergiden düşük kalması, bu adaletsizliğin oluşum ve derinleşmesinde önemli bir nedendir. Bütçe giderleri içerisinde faiz harcamalarının büyüklüğü ile bu harcamalardan doğrudan veya dolaylı yararlananların azlığı dikkate alındığında, faizin önemli bir adaletsizlik nedeni olduğu görülmektedir. Bütçe içerisindeki oran itibariyle yüksek bir ödeme kalemi olan faiz, ülkedeki en üst gelir grubuyla en alt gelir grubu arasındaki uçurumun gün geçtikçe daha da büyümesine aracılık etmiştir.

1.2. Siyaset

Türkiye’de yaşanan devlet toplum geriliminde, farklı kaynaklardan beslenen aşkın devlet inancı ve düşüncesinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Devleti merkeze alan yaklaşımlara göre ülke bütünlüğü, devlet toplum birlikteliği ve toplumsal dayanışmanın sağlanmasında bu aşkın inanç ve düşüncenin birçok faydası bulunmaktadır. Oysa, bu yaklaşımlar devleti aşkın bir güç olarak gören siyasetin ülkede yöneten yönetilen arasında ortaya çıkan pek çok olumsuzluğun nedeni olduğu gerçeğini görmezlikten gelmişlerdir. Yönetici kesim, öncelikle ve özellikle, devletin aşkın gücü üzerinden kendisine iktidar alanı oluşturma ve oluşturduğu bu iktidar alanını koruma çabası içerisinde (Kongar, 1979: 355) olduğu için, toplumsal veya siyasal farklılıklara tahammül etme zahmetinde bulunmamıştır. Kendi iktidarına yönelen her türlü muhalefeti, devlet ve rejim düşmanı göstermeye azami gayret sarf etmiştir. Bu tür bir yaklaşım merkezîyetçi, tepeden inmeci yönetim yapısının ortaya çıkmasına neden olduğu gibi baskı, dışlama ve dayatmanın meşru bir yöntem kabul edildiği bir siyasal sistemin gelişmesine de zemin hazırlamıştır. Güvenlik merkezli siyasal yaklaşım, ülkede olağandışlıkların olağanlaşmasını ve sıklıkla yaşanan olağandışı süreçlerin de toplumun değişik kesimlerinin hayatı daha maliyetli yaşamasını beraberinde getirmiştir.

Türkiye’de demokrasinin konsolide olamaması, devlet toplum geriliminin kendisini ve etkisini azaltma potansiyeli taşıyan seçilmişlerin faaliyet alanını daraltmıştır. Resmi ideoloji ile devlet politikası düşüncesinden kaynaklanan bu daralma, toplumun yaşama maliyetini düşürmeye yönelik çabaları olumsuz etkilediği gibi, siyaset kurumuna olan güveni de azaltmıştır. Ayrıca, siyaset kurumu ülkede hâkim olan erkek egemen yapı ve ilişkiler ağının yeniden üretilmesine zemin hazırlayarak kadının erkeğe oranla daha maliyetli bir hayat yaşamasına neden olmuştur. Toplumsal cinsiyetten kaynaklanan kadının yaşama maliyet artışını azaltması gereken siyaset kurumu, uzun yıllar ülkedeki diğer dezavantajlı kesimleri de ihmal etmiştir. Oysa siyaset kurumu, pozitif hakları esas alan politikalar üzerinden yaşamı çok maliyeti yaşamak durumunda kalan dezavantajlı kesimler ile çevresindeki insanların yaşama maliyetlerini düşürme uğraşı içerisinde olmalıydı.

Türkiye toplumunun genel özellikleri ile içinde bulunduğu şartlara ve geçmişine uymayan ithal ideolojiler, devlet toplum ilişkisini olumsuz yönde etkilemiştir. Aydınlar ve gençler üzerinden toplumun inanç, değer, kültür ve tarihine taban tabana zıt düşünceleri, seçkinci ve tepeden inmece bir yöntemle oluşturulan örgütler ve eylemler toplum devlet geriliminin yükselmesine neden olmuştur.

1.3. Bürokrasi

Temsili demokrasinin asli unsurları olan Meclis ile halk arasındaki ilişki, siyasi partiler ile seçim üzerinden kurgulanmakta ve işletilmektedir. Siyasal iktidarın meşruiyet kaynağının halka ve yasaya hasredildiği temsili demokrasilerde, sistemin kuruluş ve işleyişinde seçilmişlerin esas alınması gerekmektedir. Ancak, egemenliğin kaynağı olduğu varsayılan halkın temenni ve beklentilerinin, belli aralıklarla yapılan ve sadece iktidarın kim veya kimler tarafından kullanılacağını belirleyen, seçimler aracılığıyla karşılanması çoğu zaman pek mümkün olmamaktadır. Batıda sınıfsal ayrım üzerinden oluşturulan örgütlü bir toplumsal yapının Türkiye’de ortaya çıkmamış olması, meclis ile halk

arasındaki iktidar boşluğunun, seçkinci bürokratik elit tarafından doldurulmasına zemin hazırlamıştır.

Devlet toplum ilişkisinde aracı konumda olması gereken kamu bürokrasisi, asli unsurlardan biri olmuştur. Ancak, toplumsal örgütlenme düzeyinin düşük kaldığı, devlete rağmen özerk ve güçlü bir sivil toplum yapılanmasının oluşmadığı toplumlarda kamu bürokrasisi asli iktidar kullanıcısı konumuna yükselebilmektedir. Türkiye’de askerinin belirleyiciliği üzerinden kurgulanan seçkinci kamu bürokrasisi, siyasal iktidarın kullanımında etkili bir konum elde etmiştir. Ayrıca, ülkede yaşanan devlet toplum geriliminin düzey ve etkisini toplum ve özgürlük lehine düşürmesi beklenen yargının, kamu bürokrasisinin bir birimi gibi hareket etmesi, sorunu daha da derinleştirmiştir.

Bürokrasinin genel özelliklerine, Türkiye’deki kamu bürokrasinin kendine has özelliklerinin de eklenmesi, devlet toplum gerilimini derinleştirdiği gibi gerilimin etki alanını da genişletmiştir. Belli amaçlara odaklanan, daha önce belirlenen kurallar ve hiyerarşik bir yapılanma üzerinden faaliyetlerini yürüten kamu bürokrasisi, demokratik toplumlarda asli belirleyici güç konumunda bulunan seçilmişlerin emrindedir. Seçilmişlerin belirleyiciliği, kamu bürokrasinin kendi özelliklerinden kaynaklanan ve toplum için olumsuz anlam taşıyan işlem ve eylemlerini minimize eden bir unsur olmuştur. Türkiye’de kamu bürokrasinin asli güç sahibi konumunda bulunması, toplumun inanç ve değerlerine yönelik olumsuz yaklaşımı, devlet toplum geriliminin sürekliliğini sağlamıştır.

Rejimin, dolayısıyla da devletin asli sahibi ve koruyucusu olarak kendisini gören seçkinci kesim, bürokrasinin gücü üzerinden geniş halk kitleleri aleyhine egemen bir yapı kurmuştur. Devlet politikası kavramı ve düşüncesi üzerinden seçilmişleri ve dolayısıyla da, toplumun devre dışı bırakıldığı bu sistemde, devletle toplum arasında yaşanan gerilim olabildiğince yükselmiştir. Bu sistemde, öncelik ve önem sırası dönemsel olarak değişse de toplumun büyük bir kesimi, potansiyel tehdit olarak algılanmıştır. Bu algı, ülkedeki devlet toplum gerilimini yükseltecek politika, karar, işlem ve eylemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

1.4. Süreçler

Osmanlı'nın duraklama, gerileme ve parçalanma dönemlerinde savaş, isyan ve ekonomik kriz gibi hadiseler olağandışı bazı süreçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Cumhuriyet öncesi dönemde başlayan ve yeni rejimde de sıklıkla karşılaşılan olağandışı süreçler, devlet toplum geriliminin en üst düzeye çıktığı dönemler olmuştur. İsyandar, devrimler, ekonomik krizler, olağandışı kanun ve eylemler, tek parti döneminde devlet toplum gerilimini olabildiğince artırmıştır. Ayrıca, Avrupa'da yükselen faşizmin Türkiye'deki gerilimi artırıcı bir etki yaptığı da göz ardı edilmemelidir. 1960 darbesi ile başlayan ve belli aralıklarla devam eden askerin siyaset ve topluma müdahale süreçleri gerilimin tavan yaptığı dönemler olmuştur.

Toplumsal ve siyasal alanda kurumsallaşamama sorunu birçok hadise ve süreç de, kişilerin öne çıkmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye'de üst kademedede yaşanan görev değişimleri, kurumlarda ve siyasal hayatta büyük çaplı değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Kurumsallaşma kültüründeki zayıflık, kişisel ilişki ve özelliklerin siyasal hayattaki etkisinin olabildiğince artmasına neden olmuştur. Türkiye siyasetinde pek çok kurum ve sürecin kişilerle anılması da büyük ölçüde buna bağlanabilir. Bazı süreçlerde, yaşanan devlet toplum geriliminin yükselmesinde kişilerin söylem, davranış ve eylemleri etkili olmuştur.

2. Türkiye'de Yaşanan Devlet Toplum Geriliminin Tarihsel Gelişimi

Anadolu, jeopolitik konumundan kaynaklanan yoğun insan hareketliliğinin yaşandığı bir coğrafya olmuştur. Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyet döneminde yaşanan birçok siyasal ve ekonomik hadise, yeni insan hareketliliklerine zemin hazırlamıştır. Bu hareketler de olağandışı süreçlere, bu süreçler de devlet toplum gerilimine neden olmuştur.

Seçkinici kamu bürokrasinin belirleyiciliğinde yürütölen devlet ve güvenlik merkezli siyasette toplumun büyük bir çoğunluğunun potansiyel tehdit olarak kabulü, azgelişmişliğin Anadolu insanına yüklediği

yükün ağırlığını daha da artırmıştır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yeni bir rejim ile bu rejime uygun bir toplum tesis etmek için yapılan devrimler çerçevesinde olağandışı yasal düzenleme, uygulama ve yargılamalar, ülkedeki yaşama maliyetini büyük ölçüde artırmıştır. 1950 sonrası dönemde yoğunlaşan kırdan kente göç, ülkede devlet toplum geriliminde yeni bir aşamaya geçilmesine zemin hazırlamıştır.

1960 -1971 döneminde toplumun büyük kesimi aleyhine, devlet ile belli toplum kesimleri lehine bir süreç işletilmiştir. 1971 - 1980 dönemi ise, siyasi istikrarsızlıklar ile toplumsal düzeydeki şiddet sarmalıyla anımsanmıştır. Bu dönemde, devletin temel insan hakları dâhil her türlü haksız ve hukuksuz uygulamaları toplumun yaşama maliyetini artırmıştır. 1980 sonrası dönemde ise, şiddeti amacını gerçekleştirme aracı olarak kabul eden, Kürt siyasi hareketinin toplumsal tabanını genişletmesi ve bu harekete devletin kontrolsüz ve orantısız güç kullanımı, ülkedeki Kürtlerin bir kısmı ile devlet arasında yeni gerilim alanları açılmasına zemin hazırlamıştır. Güvenlik merkezli politika uygulamaları sonucunda, yaşama hakkı başta olmak üzere yaşanan hak ihlalleri gerilimin düzeyini olabildiğince yükseltmiştir.

28 Şubat sürecinde, devlet toplum gerilimi oldukça yükselmiş ve bu dönemde toplumun büyük bir kısmını oluşturan muhafazakâr kesimin yaşama maliyetinde büyük bir artış olmuştur. 2002 sonrasında ise, devlet toplum gerilimini düşürücü pek çok araç Ak Parti iktidarı tarafından, reel politik gereği, tedrici bir şekilde aktifleştirilmiştir.

3. Milli Görüş’ün Gerilim Kaynaklarına Yaklaşımı

Türkiye siyasetin, ekonominin, sosyal ve kültürel hayatın büyük ölçüde devlet belirleyiciliği üzerinden yürütüldüğü bir ülkedir. Aşkın devlet geleneğini toplumun büyük bir kısmı kabullenmiştir. Bu kabullenmeyi sağlayan farklı kaynaklar ve araçlar bulunmaktadır. Bu belirleyiciliği kabul eden toplumsal kesimler arasında devlete yüklenen amaçlar ile devletin kullanacağı yöntemler konusunda önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Manevra alanı daraltılmış bir siyasal hayatta (Macham, 2011: 33) örgütlenmek ve faaliyetlerini yürütmek durumunda kalan Milli Görüş

hareketinin, Türkiye’de yaşanan seçkin yönetici kesim ile toplumun büyük bir kısmı arasında yaşanan gerilimin kaynaklarına yönelik yaklaşım ve politikalarının belirlenmesi, ülkede yaşanan devlet toplum gerilimi serüveninin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

3.1. Ekonomik Yaklaşımı

Manevi yönü ihmal edilmemiş (Yavuz, 2003: 219, Atacan, 2005: 189) maddi (Serter, 2007: 60) kalkınmanın, milli ekonomik modelle sağlanabileceğini savunan Milli Görüş Hareketi ekonomik yaklaşımını, uluslararası sistemde meydana gelen değişim ile bu değişimin Türkiye’ye yansımalarına bağlı olarak revize etme eğiliminde olmuştur. Devletin belirleyicilik düzeyinin süreç içerisinde azaltıldığı ekonomik yaklaşımında, modelin adı, öncelikleri ve özel sektörün rolünde değişimler olmuştur. Ancak, kalkınma, reel sektör, üretim ile adil paylaşım yapılan vurgudan asla vazgeçilmemiştir (Erbakan, 2010: 13).

Milli Görüş, Türkiye’deki sistemin ekonomiye bakan yönünü detaylı bir çözümleme, değerlendirme ve eleştiriye tabi tutmuştur. Ekonomik kalkınmışlık düzeyinin düşüklüğü ile bu düşüklüğün nedenlerini sistematik bir şekilde ortaya koymaya çalışmıştır. Güçlü reel sektörün, üretim artışı ve kalkınma için gerekliliğini savunmuş ve bu hususta devlete merkezi bir rol vermiştir. Milli Görüş Hareketi, devleti üretim için gerekli altyapı hizmetlerini sunan ve özel sektörü destekleyen (Erbakan, 1991: 22) bir yapı olarak görse de, devletin doğrudan piyasa aktörü rolünü üstlenmesini de yadırgamamıştır.

Üretimin, üreticinin ve dolayısıyla da tüketicinin en büyük düşmanının faiz olduğunu hemen her şartta savunmuştur. Üretime doğrudan katkı sunmak yerine paradan para kazanmayı (faiz ve rantı), ekonomik kalkınmayı engelleyen, sömürü düzenin yeniden üretilmesini sağlayan bir araç olarak görmüştür. Ayrıca, halkın asli ve zaruri ihtiyaçları ile reel sektörün güçlendirilmesi için kullanılması gereken devletin imkânlarının faiz üzerinden ülkedeki küçük bir azınlığa aktarılmasına özel bir vurgu yapmıştır. Bu kapsamda merkezi bütçe üzerindeki iç ve dış borç ile bu borçlar için ödenen faizin, üretime ve tüketiciye yönelik

olumsuzluklarını hemen her fırsatta detaylı bir şekilde ortaya koymuştur (Erbakan, 1991: 3). Dolaylı vergiler üzerinden gelir sağlayarak bütçeyi finanse etmenin ülkedeki gelir adaletsizliğinin artarak devam etmesini sağlayan en önemli nedenlerden biri olduğunu özellikle vurgulamıştır.

Milli ekonomi üzerine odaklanan Milli Görüş, uluslararası sistemin ekonomik yapı ve işleyişine yönelik ciddi eleştiriler getirmeyi de ihmal etmemiştir. Milli Görüş Hareketinin lideri Necmettin ERBAKAN, küresel ölçekte kurulan ve Türkiye’nin de içinde bulunduğu az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin aleyhine işletilen emperyal bir sömürü sisteminin varlığından ülke insanı ile tüm dünya insanların haberdar edilmesini kendisi için bir görev addetmiştir (Arpacı, 2012: 238). Bu kapsamda, küresel sömürü sistemi olarak adlandırdığı kapitalizmi, sistematik ve ısrarlı bir şekilde eleştiriye tabi tutmuştur. Bu sistemin kurulmasında ve işletilmesinde doğrudan veya dolaylı rol alan aktörler ile kullanılan araçları çarpıcı örneklerle ifade etmiştir. Özellikle bu sistemin görünmez aktörleri ile ideolojik aygıtlarının anlaşılması hususunda yaptığı ahlaki çözümleme, bu alanda çalışan ve uzmanlaşan aydınlara öncülük edecek orijinallığe sahiptir (Erbakan, 1991: 77).

Milli Görüş, idealize edilen adil bir ekonomik düzenin tesisi için söylem ve politika geliştirilmesi gerektiğini savunan etkili bir muhalefet kaynağı olmanın ötesine geçmeyi başaran bir hareket olmuştur. İktidar ortağı olduğu koalisyon dönemlerinde, az zamanda çok önemli işler başarmıştır. Özellikle, devletin güç ve imkânının seçilmiş bazı siyasilere ve seçkin kamu bürokrasi eliyle ülkedeki mutlu bir azınlığa aktarılmasının önüne geçmeyi öncelik kabul etmiş ve bu çerçevede merkezi bütçenin gelir ve giderlerinin halk merkezli bir anlayışla oluşturulması için azami gayret sarf etmiştir. Rant merkezli değil de halk merkezli bir bütçe oluşumu için kalıpların dışına çıkmaya çalışmıştır. Kaynak paketleri aracılığıyla bütçe gelirini artırmak, güçlü bir bütçe için faiz giderinin miktarını azaltmaya, oranını düşürmek için ise havuz sistemini kullanmaya çalışmıştır. Ayrıca, israf ve borç üzerinden yürütülen politikardan vazgeçilmesiyle de kamu borçlanma gereğinin düşürülmesine (Gediz ve Yalçınkaya, 2001: 65) özel önem vermiştir.

Faiz ödemelerinin en büyük bütçe giderini oluşturduğu (Ayyıldız, Sayıştay 73: 74) dönemde iktidar ortağı olan Milli Görüş, ülkedeki alt ve orta gelir grubunun gelirinde reel bir artış sağlayabilmek için sınırları zorlamıştır. Milli Görüş, sosyal devletin gerekleri kabul edilen parasız eğitim (Akt. Arpacı, 2012. 247, Asiltürk, 2012), yoksulluk ve işsizlik maaşı, temel sağlık güvencesi ve engelli maaşı gibi hakların savunusunu hemen her platformda yapmıştır. İktidarda olduğu dönemlerde ise, bir taraftan alt gelir grubuna yönelik sosyal yardımlarda büyük artış sağlanırken, diğer taraftan başta asgari ücretliler olmak üzere sabit gelirli lilerin maaş ve ücretlerinde reel artış sağlanmıştır (İnceoğlu, 2009: 80). Üretime yönelik desteklerin bütçe içindeki payının artırılmasına önem veren Milli Görüş, küçük ve orta büyüklükteki yatırımcılar (Anadolu sermayesi) ile tarım sektörünün sorunlarının çözülmesi için de yoğun bir çaba sarf etmiştir (Keyder, 2003: 287- 288).

Milli Görüş Hareketi, ülkenin sahip olduğu maddi kaynakların seçilmiş ve atanmışların işbirliği aracılığıyla belli bir zümreye dağıtımını esas alan siyaset kurumuna, yeni bir anlam, artı bir değer ve önem kazandırmıştır. Türkiye’de uzun yıllar merkez sağ ve sol siyaset, reel ekonomiyi güçlendirerek üretim artışı sağlama yerine, popülist politikaları benimsemiştir. Bu tür bir siyaset ekonomide, üretimin merkeze alındığı, gelirin toplumun geneline adil bir paylaşım üzerinden aktarıldığı bir ekonomi yerine, borç sarmalı üzerinden işletilen rantıye ekonomisini besleyen ve siyasal alanı seçilmişler aleyhine olabildiğince daraltan bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Milli görüş partileri, toplumsal desteğin güçlenmesinde ekonomiyi etkili bir araç olarak görmüştür. Ekonomik hayatın yıllardır toplumun büyük bir kesimi aleyhine işletildiği Türkiye’de ekonomi, milli görüş partilerinin siyasal alanını genişletmesine aracılık etmiştir. Ayrıca, Milli görüş partilerinin ekonomi politikaları, toplum nezdinde oluşan olumsuz devlet algısının onarılmasına da önemli katkılar sunmuştur.

3.2. Siyaset

Siyasal alanın olabildiğince dar sınırlar içerisinde kaldığı Türkiye’de, sistemin etkili aktörleri, farklılıklara karşı mesafeli durmayı ve

onlara şüpheyle bakmayı alışkanlık haline getirmiştir. Siyasal sistem de buna göre kurgulanmış ve işletilmiştir. Aynı kaynaktan (güvenlik bürokrasisinden) beslenmesine ve kişisel özellikleri ile çıkar ayrışması haricinde, benzer bir siyaset algısına sahip kişi ve yapıların dahi sistem içerisinde faaliyet yürütmesine imkân tanınmadığı siyasal sistem varlığını uzun süre sürdürmüştür. Ayrıca, siyasal kültürün katılımcı yönetimi olumlu yönde beslememesi de, ülkede farklı düşünceler ile farklı toplumsal kaynaktan beslenen kişi, yapı ve kuruluşların siyasal alanı genişletme çabasını olumsuz yönde etkilemiştir. Siyasal sistemin, demokratikleştirme çabalarına yönelik olumsuz yaklaşımı, bir taraftan bu unsurların sistem dışına itilerek radikalize olmasına ve şiddeti siyasal amaçlarını gerçekleştirme aracı olarak kullanmasına neden olurken, diğer taraftan geniş halk kitlelerinin devletin imkânlarını kullananlara yönelik algısının olumsuzlaşmasına da zemin hazırlamıştır. Geniş halk kitlelerinin sahip olduğu bu olumsuz algı, aktif bir siyasi harekete dönüşme imkânı bulamasa da, icazetli muhalif hareketlere yönelen kitlelerin varlığından açıkça anlaşılmıştır.

Türkiye’de genellikle, 1946 seçimleri çok partili yaşama geçişin başlangıcı kabul edilmektedir. Ancak, toplumun sahip olduğu inanç, değer ve özellikleri savunan ve bu özellikleriyle iktidara talip olma potansiyeli güçlü Milli Görüş’ün ilk partisinin kurulduğu tarihin gerçek anlamda çok partili hayata geçişin başlangıcı kabul edenler de bulunmaktadır. Milli Nizam Partisi’nin (MNP) kuruluşunu, Türkiye’nin demokrasi tarihi açısından önemli bir kavşak noktası gören bu yaklaşım, MNP’yi gerçek anlamda muhalif ilk siyasi parti olarak görmüştür. Çünkü ilk kez bir siyasi parti, siyaseti ülkenin kendi iç dinamikleri üzerinden sistematik bir eleştiriye tabi tutmuş ve çevrenin kendi özellikleriyle merkezde yer bulması gerektiğini açıkça ifade etmiştir.

Milli Görüş, devlet gücü ve imkânları kullanılarak baskılanan, değişime zorlanan, yok sayılan ve horlanan geleneksel dindar kesim ve değerlerinin ülkenin ve dolayısıyla devletin asli unsurları olduğu gerçeğini, eyleme dönüştüren bir hareket olmuştur (Can, 2011: 20). Milli Görüş, toplumun inanç, kültür, değer ve tarihinin Batı üzerinden

olumsuzlanmasını kabul etmediği gibi, bu durumun ortadan kalkması için her türlü çabayı göstermeyi de ihmal etmemiştir. Devletin toplumun tarihi, kültürü, inancı ve değerleriyle barışık olması durumunda güçlü ve bağımsız olabileceğini savunan Milli Görüş, bağımsız ve güçlü Türkiye'nin ortaya çıkmasında siyaset kurumuna hayati bir önem vermiştir (Erbakan, 1974: 37). Milli Görüş, toplumsal tabanı ve amaçları aynı veya benzer diğer cemaat ve tarikat yapılarından oldukça farklı bir tarz ve üslup benimsemiştir. Siyasal sistemin meşru kanallarını kullanarak siyaseten etkili olmayı amaçlayan Milli Görüş, toplumun talep ve beklentilerini dile getirme işlevi yanında, toplumun eğitilmesi, Erbakan'ın değimiyle şuurlandırılması hususunda önemli işlevler yürütmüştür. Bu yönüyle bakıldığında Milli Görüş, siyasete ideallere ulaşmanın aracı misyonunu yüklemiştir. İnanç ve değerler üzerinden yapılan siyasette ise, nicelikten daha çok nitelik, başarı odaklı olmaktansa süreç odaklı olmak, her hal ve şartta güç yerine Hakkı üstün tutmak ön plana alınmıştır. Gençlik başta olmak üzere toplumun her kesiminin şuurlandırılmasına yönelik örgütlenme ve faaliyetlere zaman ve mekân farkı gözetmeden büyük önem vermesi de, Milli Görüş'ün siyasete bakışının anlaşılmasına yönelik ipuçlarını vermektedir.

Milli Görüş, siyasal sistemin topluma yönelik baskıcı ve dışlayıcı tutumuna zemin hazırlayan ve aracılık yapan unsurların belirlenmesi ve anlaşılmasına odaklanmıştır. Modernleşme düşüncesinin maddi ve manevi unsurlarının ayrı ayrı ele alınması, laikliğin dini ve dindarları dışlayıcı ve bir iktidar aracı olarak kullanılması yerine din ve vicdan hürriyeti kapsamında değerlendirilmesi (Erbakan, 1973b: 54-55), milliyetçiliğin farklı etnik kesimler arasında üstünlük vasfı olarak kullanılmaması (Erbakan: 1992b, 307) bu hareketin belli başlı siyasal referans noktaları olmuştur.

Dinin toplumsal hayatının hemen her aşamasında bir şekilde varlığını koruduğu (Mardin, 2004: 82) Türkiye'de, dinin toplum yaşamındaki etkisinin farkında olan (Sarıbay, 1985: 114) Milli Görüş, siyaset kurumuna adalet merkezli ahlaki bir duruş, sistematik bir eleştiri ile alternatif (Erbakan, 1991: 77) kazandırma çabası içerisinde olmuştur.

Siyaseti, madde üzerinden kurgulayan ve uygulayan materyalist düşüncenin aksine, ideale ulaşmanın aracı olarak görmüştür. İdeal arayışına yönelik bir mücadele olan siyasetin, cihat olduğuna inanıldığı için hareketin liderine Mücahit unvanı verilmiştir. Milli Görüşün karşılaştığı olumsuzluklara rağmen yılmadan yıkılmadan mücadeleye kaldığı yerden devam etmesinde, siyaseti ibadet kabul etmesinin yadsınamaz bir etkisi olmuştur.

Aşkın devlet anlayışından araçsal (garson) devlet anlayışına dönüşmesi gerektiğini vurgulayan (RP Seçim Beyannamesi, 1995: 5) Milli Görüş, devletin sosyal desteğine muhtaç olan, kırdan şehre göçmüş kitlelere (Bulaç, 2009), 1990’lı yıllarda umut ışığı olmayı başarmıştır (Roy, 2005: 80). Dindar kesimin sinmiş insanı, şehirde eğitim ve ticaret aracılığıyla belli bir aşamaya kadar aktifleşmiştir. Ancak, bu aktifleşme Milli Görüş partileri üzerinden yürütülen siyasetle etki alanını genişletmiştir. Daha önceleri kamusal alanda varlığını hissettirme hususunda olabildiğince çekingen davranan veya kişisel özelliklerini kullanarak var olmaya çalışan dindar kesim, Milli Görüş hareketi ile kurumsal düzeyde ve hayatın hemen her alanında açıkça kendi varlığını hissettirmeye başlamıştır.

Parti aracılığıyla doğrudan siyasal temsil mekanizması içerisinde yer bulma çabası içerisinde olan bu toplumsal kesim, sivil toplum kuruluşları aracılığıyla hayata dair hemen her yerde varlığını hissettirme ve dayanışma içerisinde olmayı da ihmal etmemiştir. Hareketin yayın organı ve aynı zamanda yapı içi iletişim kanalı olarak kullanılan Milli Gazete, aynı zamanda Milli Görüşün kamuoyuna açılan penceresi olmuştur. Genel olarak halkın tümünü ilgilendiren sömürü ağını deşifre veya bertaraf etmeye çalışan Milli Görüş hareketinin bu bileşenleri, özelde de dindar insanların karşılaştığı her türlü sorunu dillendirmiştir. Ancak Milli Görüş’ün siyaseten asıl etkisi, Anadolu insanının ülkenin asıl sahibi olarak kendisini görmesini sağlayacak özgüveni aşılması ve hemen her alanda özgüven sahibi insanın (MNP Programı madde: 1) yetişmesinde bir mektep işlevi görmesi olmuştur. 1990’lı yıllardan sonra ülke siyasetinde etkili olacak birçok siyaset adamı, bürokrat ve gazetecinin bu mektepten yetiştiği bilinmektedir.

Türkiye’de, merkezi yönetim, toplum hayatının hemen her aşamasında belirleyici bir güç olarak varlığını sürdürme eğiliminde olmuştur. Yerel yönetimler ise, finansal ve idari yönden bütünüyle merkeze bağlı, kaynakların verimsiz kullanıldığı yapılar olmuştur. 1990’lı yılların ortalarından itibaren Milli Görüş belediyciliğinin uygulanma imkânı bulması, Türkiye’de belediycilik ve siyaset için dönüm noktası olmuştur. Şehre, insana, tarihe ve kültüre sahip çıkma gayreti içerisindeki Milli Görüş belediyciliği, devlet toplum ilişkisinde yeni bir sayfa açmıştır.

3.3. Bürokrasi

Bürokrasi, temsili demokraside kamu politikalarının belirlenmesinde kısmi, uygulanmasında ise aktif rol oynayan, liyakat esası üzerine kurulu, gayrişahsi ilişkilerin egemen olduğu, hiyerarşik bir tarzda işbölümüne dayanan, yasal düzenlemelere göre oluşturulan bir yapılandırır. Temsili demokrasilerde egemenlik hakkına sahip olduğu düşünülen halk, bu hakkını temsilcileri aracılığıyla kullanmaktadır. Ancak, Türkiye gibi örgütlü bir toplumsal yapısı bulunmayan ülkelerde egemenlik hakkının kullanımında aracı konumda bulunması gereken kamu bürokrasisi, Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren iktidar alanını genişleterek asli bir güç unsuru olmuştur.

Milli Görüş, ülke yönetiminde demokrasi açısından sorunlu bu durumun ortaya çıkmasının sorumlusunun seçilmiş siyasal iktidarlar olduğunu savunmuştur. Milli Görüş, bu tür bir yaklaşımı benimsediği için, iktidarın asıl sahibi olarak kendisini gören kamu bürokrasisiyle doğrudan iktidar mücadelesine girme gereği görmemiştir. Milli Görüş açısından bakıldığında kamu bürokrasisiyle böyle bir iktidar mücadelesine girilmemesinin farklı nedenleri bulunmaktadır. Güçlü devlet algısı, Milli Görüş’ün devleti zaafa uğratacak her türlü söylem ve eylemden kaçınmaya azami gayret sarf etmesini sağlamıştır. Kamu bürokrasisine yönelik eleştirel bir yaklaşım, kamuoyunda rejime yönelik tehdit algılamasının aktifleşmesine zemini hazırlayacağı için Milli Görüş’ün varlığı tartışmalı hale gelebileceği gibi hareket alanı olabildiğince sınırlandırılabilirdi. Ayrıca, ülkedeki egemenliğin kullanım hakkına sahip,

siyasal iktidarın seçilmiş kanadının kendi gücünün farkına varması ve bu gücü toplumun menfaati doğrultusunda kullanması durumunda, kamu bürokrasisinin faaliyetleri yetki ve görev alanıyla sınırlandırılacaktır.

Vesayetçi yönetim başta olmak üzere, kamu bürokrasisinin etkili olduğu pek çok sorunun nasıl çözüme kavuşturulacağına dair soruya “at sahibine göre kişner” sözüyle cevap veren Erbakan, siyaseti ve siyasetçiyi çözüm mercii olarak görmüştür. Bu tür bir yaklaşım, kısa ve orta vadede iktidara gelme amacı taşıyan realist ve pragmatist toplum kesimleri, siyasi yapılar ile siyasetçiler için kabul edilemezdi. Oysa, siyasetçinin kamu bürokrasisiyle doğrudan mücadelesinin gerekliliğine inanan kesimler, bu mücadelenin siyasal sistemde ve toplumda meydana getireceği gerilim ve olumsuzlukları göz ardı etmişti. Seçkin kamu bürokrasisi, Milli Görüş’ün dayandığı düşünce ve toplumsal kesim ile siyasi parti, sivil toplum kuruluşları ve faaliyetlerine olumsuz bir tutum takınmıştır. Ancak, Milli Görüş bu olumsuz tutumun eksik bilgilen (dir)me ile yanlış yönlendir (dir)meden kaynaklandığını vurgularken, bu vatanın evlatlarının kötü niyetli olamayacağını sıklıkla vurgulamıştır. Oysa, Türkiye’de cemaat veya cemiyet tipi pek çok yapılanma, bürokrasinin asli güç olduğuna inandığı için, bürokrasinin imkanlarını kullanmayı veya bürokrasiyi ele geçirmeyi öncelikli amaçları arasına almıştır. Bu tür bir yönelim de, ülkede insan hakları ve demokrasinin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir.

Milli Görüş’ün siyasal mücadelesinde kamu bürokrasisini doğrudan hedef almamasının, orta ve uzun vadede ülkedeki devlet toplum ilişkisini olumlu yönde etkilediği görülmüştür. Öncelikle, şiddetli siyasal amaçları için araç olarak kullanan radikalizme ve terörizme kitlesel yönelimi engellemiştir. Ayrıca, siyasetin gündemini halk, seçim, siyasi parti, parlamento ve hükümet üzerinden belirleme çabası, kamu bürokrasisinde yaşanan veya yaşanması muhtemel siyasallaşma eğiliminin azaltılmasına katkıda bulunmuştur. Özellikle parlamentoda temsil imkânı bulunduğu dönemde siyasal denetim mekanizmasını çalıştırarak halk adına siyasal iktidar üzerinden kamu bürokrasisini etkili bir şekilde denetlemiştir.

3.4. Süreçler

1970'lere kadar Türkiye siyasetinde toplumun genel menfaatini, inanç, kültür ve değerlerini istikrarlı bir şekilde savunan ve Türkiye'de uygulanan politikaların Batı merkezli olmasına sistem içerisinde ve kurumsal düzeyde itiraz eden siyasi bir hareketten bahsetmek oldukça zordur. MNP'nin kurulması bu tür bir hareketin ortaya çıkması anlamına gelmekteydi. Bu döneme kadar yaşanan her olağandışı süreçte toplumsal yaşamın maliyeti olabildiğince artıyordu. Ayrıca bu tür süreçlerde toplumsal kesimler, yerli ve milli sabiteleri olmadığı için savunulma yaşamaktaydı.

Batı emperyalizmini reddeden, Osmanlı vurgusu üzerinden kendi değerlerine bağlı (Erbakan, 1945: 23) kalarak tarihsel olana sahip çıkma ve ona dayanma çabası (Erbakan, 1974: 37) içerisinde olan Milli Görüş, İslam medeniyetini de ihmal etmeden kendi sabitelerini oluşturmaya çalışmıştır. Bir toplumun ayakta kalabilmesi için gerekli manevi unsurları maddi gelişmeyle uzlaştırmaya azami gayret sarf etmesi, Milli Görüş'ün her türlü olağanüstü süreçten olgunlaşarak ve güçlenerek çıkmasını sağlamıştır. Devlet toplum gerilimini arttıran olağandışı süreçlerin kısa sayılabilecek sürelerde normalleşmesinde ve bu süreçleri ortaya çıkaran aktörlerin amaç ve beklentileri dışına çıkmasında, Milli Görüş ve türevlerinin önemli bir rolü olmuştur.

4. Milli Görüş'te Devlet Toplum İlişkisinin Dayandığı İlkeler

Türkiye siyasetinde devlet toplum ilişkisi bağlamında yeni bir sürecin başlamasına aracılık eden Milli Görüş, ülke siyasetinde pek çok ezberin bozmuş ve paradigmayı değiştirmiştir. Bu tür köklü bir değişim sürecinin ortaya çıkmasında devlet ve toplum arasındaki ilişkinin dayandığı ilkelerin önemli bir yeri vardır.

4.1. İdealizm

Hak ve halk merkezli bir anlayışın temsilcisi olduğunu belirten Milli Görüş, güç ve azınlıkların çıkarı üzerinden kurulan her türlü sömürü düzenine karşı çıkmayı kendisi için görev kabul etmiştir. Değer

merkezli siyaset, yerli ve milli kaynaklara dayanan bu hareketin evrensel düzeyde söylem ve politika geliştirmesini sağlamıştır. Değer merkezli bir söylem ve eylem hareketin idealist yönünü beslemiştir. Hareketin bu idealist yönü ise, karşılaştığı her türlü sorunu çözebileceğine dair bir cesaret verdiği gibi, hareketin istikamet üzere kalmasını da sağlamıştır. Parti ve diğer bileşenlerine yönelik alınan kapatma kararları sonrasında dahi, bu kararların “bizim siyasi hayatımızda nokta kadar değeri yoktur” sözünü dillendirmiş bir hareket olmuştur. Siyaseti idealist bir tarzda yürütme çabasında olan hareketlerin siyasete etkisi, nicelikten daha ziyade niteliğe, yani öze dönüktür.

4.2. Adalet

Hakkın teslimi ve haddin bildirilmesine karşılık gelen adalet kavramının Milli Görüş Hareketi için, ayrı bir önemi bulunmaktadır. Haksızlık üzerine kurulmuş her türlü zulüm düzenine karşı çıkmayı kendisine görev bilmiş bu hareket, uzunca bir süre siyasi yaklaşımını sistematik bir şekilde “Adil Düzen” başlığıyla ortaya koymuştur. Siyasetini, bireysel özgürlük ve haklar (Erbakan, 1991a: 108) ile sosyo- ekonomik hakların kullanımında adaletin sağlanması üzerine kuran Milli Görüş, ülkede yaşanan her türlü adaletsizliği dile getiren ve bu manada mazlumun sesi olmaya özen gösteren bir hareket olmuştur. Küresel, ulusal ve yerel düzeyde yapılan haksızlık ve hukuksuzlukları kamuoyu gündemine taşımada öncülük yapan bu hareket, kamusal imkân ve gücün toplumun geneli aleyhine kullanılmasına karşı çıkmış ve bu hususta toplumu bilinçlendirme çalışmalarına özel önem vermiştir. Katı ve dışlayıcı laiklik anlayışının dindar kesim üzerindeki olumsuz etkisi başta olmak üzere, katı ve dışlayıcı milliyetçiliği esas alan politika ve uygulamaların farklı etnik yapılar, özellikle Kürtler, üzerindeki olumsuz etkisini dile getirmekten çekinmemiştir.

4.3. Bütünsellik

İnsan ve insana dair olan değerleri merkeze alan Milli Görüş, toplum ile devlet arasında organik bir ilişki bulunduğunu savunmuştur.

Türkiye’de toplum devlet bütünselliğini, dini ve tarihi referanslar ile içinde bulunulan şartlar üzerinden yeniden kurulması Milli Görüş’ün öncelikli amaçlarından biri olmuştur. Devleti yönetenlerin uzun bir süredir kendi toplumuna yabancılaşması nedeniyle, toplum devlet arasında ayrışma yaşanmakta olduğunu belirtmiştir. Bu ayrışmanın devleti yönetenlerin şuarsuzluğundan kaynaklandığını özellikle vurgulayan Milli Görüş, yöneticilerin kendi insan, toplum ve medeniyetini tanınması ve bunlara dayanması durumunda, devlet toplum bütünleşmesinin sağlanabileceğini savunmuştur. Devlet toplum bütünleşmesi, devleti güçlü, toplumu huzurlu kılacağı gibi, jeopolitik konumu itibarıyla riskli bir bölgede bulunan Türkiye’nin karşılaştığı her türlü sorunun üstesinden gelmesinin yolunu da açacaktır.

4.4. Araçsallık

Milli Görüş’ün önemli referans kaynaklarından biri olan İslamiyet, hayatı ve hayatın içindekilerini sınanma aracı kabul etmektedir. Gücün, devletin ve dolayısıyla siyasetin amaç değil, araç kabul edildiği bir düşünceye dayanan Milli Görüş Hareketi’nde, tüm bu argümanların sınırlı ve sorumlu kullanımı esastır. Milli Görüş, siyasetin her aşamasını ülkede ve dünyada adaletin tesis edilmesine aracılık edecek bir fırsat olduğuna inanmıştır. Bu inanç, hareketin her türlü imkânsızlık ve olumsuzluk altında siyaset yapma becerisi kazanmasını ve tarihinin her döneminde muhalefette veya iktidarda etkili bir aktör olmasını sağlamıştır. Milli Görüş, siyasetin halkın yanında ve Hakkın emrinde olma gibi iki ulvi amaca hizmet için yapılan bir faaliyet olduğunu savunmuştur.

4.5. Millilik ve Yerlilik

Gücünü toplumun inanç, tarih ve kültüründen alan siyaset, devlet ile toplum bütünleşmesinin en önemli araçlarından birisidir. Türkiye’de kendi toplumunun köklerinden ve değerlerinden beslenen siyaset, Batıyı merkeze alan egemen güçler tarafından her türlü baskıya maruz bırakılmıştır. Yerli siyasete yönelik kamuoyu nezdinde olumsuz

bir algının oluşması ve yaygınlaşması için yoğun bir çaba sarf edilmiştir. Millilik ve yerlilik, Milli Görüş Hareketi’ne meşruiyet sağlayan ve onu güçlü kılan iki temel özellik olmuştur. Egemenlik hakkını kullanan ve ülke menfaatlerini esas alan bağımsız bir devletin ancak milli ve yerli siyasetle mümkün olabileceğinin farkında olan Milli Görüş, emperyalizmin kodlarını çözme ve onunla mücadeleye de özel bir önem vermiştir. Kendi inancına, değerlerine ve toplumuna dayanmayan bir siyasetin hangi araçları kullanırsa kullansın, yalnızca emperyalizmin çıkarlarını korumaya yönelik bir siyaset yürüteceğini özellikle belirtmiştir. Bu kapsamda milli ve yerli olmayan her siyasi düşünce ve hareketin emperyalizmin çıkarlarına hizmet sunma dışında bir işlevinin olmayacağını farklı örneklerle ifade etmeye çalışmıştır.

5. Milli Görüş’ün Devlet Toplum Bütünleşmesine Yönelik Faaliyetleri

Milli Görüş Hareketi ilk çıktığı andan itibaren yaptığı her çalışmanın esasında devlet toplum bütünleşmesine büyük katkılar sunduğu göz ardı edilemeyecek bir tarihsel gerçekliktir. Siyasal alanda, ekonomik alanda, sivil alanda yaptığı faaliyetlerin ülkedeki devlet toplum ilişkisini güçlendirmeye yönelik olumlu pek çok etkisi bulunmaktadır.

5.1. Siyasetin Bütünleşmeye Aracılık Etmesi

Baskının her türlüsüne maruz kalmasına rağmen, şiddeti siyasal amaçlarını gerçekleştirme aracı olarak kabul etmeyen Milli Görüş, toplumsal ve siyasal bütünlüğün sağlanmasına büyük katkı sunmuştur. Türkiye toplumunun varoluşuna kaynaklık eden medeniyet ile tarih, batılılar ve batıcılar tarafından başarısızlığın ve geri kalmışlığın nedeni kabul edilmiştir. Kendi köklerinden beslenerek büyük düşünebilmeyi başara-bilen bir siyasi hareket olan Milli Görüş, toplumun kendisiyle barışmasına aracılık etmiştir. Türkiye siyasetinde birçok alanda öncülük yapan Milli Görüş, siyaseti, Hak ve halk için yapılması gereken bir görev kabul etmiştir. Siyasete yönelik bu kabul, siyasetin toplum nezdindeki algısını olumlu yönde etkilemiştir.

Milli Görüş, hak edilmeyen bir kazancı ifade eden sömürüyü reddetmiş, sömürü üzerine kurulan düşünce, yapı ve faaliyetleri eleştirmiş ve adaletin tesis edileceği yeni bir dünya kurulmasını önermiştir. Yeni bir dünyanın toplumun kendi köklerinden beslenerek kurulabileceği savunusu, kendine güven konusunda sorun yaşayan topluma güven aşılamayı başarmıştır. Medeniyet ve evrensellik bağlamında topluma yeni bir ufuk kazandıran Milli Görüş insan, inanç, değer ve tarih birlikteliğinin sağlandığı siyasete özel önem vermiştir.

Resmi ideolojinin yanlışlıklarını açık yüreklilikle ifade edebilme cesareti göstermesi Milli Görüş'ü farklı kılan özelliklerden biri olmuştur. Bu eleştirilerin ötesinde alternatif geliştirebilme becerisine sahip olması da, hareketi ülkedeki diğer siyasi figürlerden ayırmıştır. Toplumun sahip olduğu inanç ve değerlerle kamusal alanda var olması için amansız bir mücadeleye giren Milli Görüş, alışılmışın dışında yeni bir dil ve üslup geliştirmeyi de başarmıştır. Milli Görüş, geleneksel erkek egemen yapı ile jakoben laiklik anlayışının baskısı altında hayat süren Anadolu kadınının siyasal ve kamusal alana aktif katılımını sağlayan bir araç olmuştur. Özellikle 1990 sonrası dönemde kadınların siyasallaşma sürecine ve siyasal alanda görünürlüğüne önemli bir katkı sunmuştur.

CHP ile başlayan koalisyon ortağı olarak iktidarda yer alma serüveni, 1990'lı yılların ortalarından itibaren belediyeler üzerinden sürdürülmüştür. Milli Görüş'ün bu iktidar deneyimi ülke insanının özgüvenini yükseltmiş ve dindar insanların ekonomik, siyasal ve toplumsal alandaki belirleyicilik gücünü artırmıştır. Dindar insanların etkinliğinin artması, başta siyasi partiler olmak üzere tüm kamu kurum ve kuruluşlarının kendilerini toplumun beklentilerine göre yeniden düzenlemesine neden olmuştur.

5.2. Ekonominin Bütünleşmeye Aracılık Etmesi

Kapitalizmin hâkimiyetini dünya geneline kabul ettirdiği bir dönemde alışlagelmiş ekonomi politikasının dışına çıkabilmek oldukça zordur. Milli Görüş, uygulana gelen politikalarının neticesinde ekonomisi bütünüyle dışa bağımlı, borç sarmalı altında kalan Türkiye'de,

kalıpların dışına çıkan ve tüm ezberleri bozan bir ekonomik yaklaşım benimsemiştir. Üretim ve adil paylaşımın esas alındığı milli bir ekonomiyi savunan bu hareket, teori ve pratiği birlikte sunabilme becerisi gösterebilmiştir.

Milli Görüş, emperyalizm ve sömürü ile bunların aracısı, üretim dışı kazanç alanları rant ve faizi reddeden bir ekonomik sistem geliştirme çabası içerisinde olmuştur. Devletin üretim ve girişimciliği destekleyen bir araç olarak kullanılmasını savunan Milli Görüş, ağır sanayiye özel bir önem vermiştir. Sosyal devletin temelini oluşturan adil paylaşımı da oluşturmaya çalıştığı ekonomik sistemin merkezine almıştır. Türkiye anayasalarında uzun yıllar yer bulan ve devletin temel özellikleri arasında sayılan sosyal devlet ilkesi, Refah Partisi’nin yerel yönetimlerde iktidara gelmesiyle anlam bulmaya ve hayata geçirilmeye başlanmıştır. Refah-Yol koalisyon döneminde asgari ücretliler ile emekliler başta olmak üzere tüm sabit gelirliler, esnaf ve çiftçilerin gelirinde reel artış sağlanmıştır. Ayrıca, sosyal desteğe muhtaç kesimlere merkezi bütçeden ayrılan payda büyük bir artış sağlanmıştır. Tüm bu uygulamalar, buyurgan devlet yerine garson devlet yaklaşımının neticesi olarak kabul edilebilir. Buyurgan devletten garson devlete geçiş ülkedeki devlet toplum geriliminin düşmesine büyük katkılar sunmuştur.

6. Milli Görüş’ün 2002 Sonrası Devlet - Toplum İlişkisine Etkisi

İlke ve değerler üzerinden siyaset yapma gayreti içerisinde olan kişi, kurum ve kuruluşların etkisi, sayısallaştırma ve maddi başarı bağlamında ortaya konulan nicel verilerle tam olarak anlaşılammaktadır. Türkiye’de ilke ve değerler üzerinden siyaset yapmaya çalışan ender hareketlerden biri olan Milli Görüş Hareketi, toplumsal ve siyasal hayata çok boyutlu bir etki yapmıştır. Türkiye’de siyasetin seçkinci anlayıştan, söylemsel düzeyde de olsa, uzaklaşmasında Milli Görüş’ün önemli bir katkısı olmuştur. 2002 sonrası dönemde Milli Görüş’ün ülke siyasetindeki etkisi, farklı bağlamlarda ele alınmalıdır.

6.1.Reelpolitik Bataklığında Pragmatik Siyasetin Etkisi

Türkiye’de resmi ideolojiyi bütünüyle benimsemeyen ve jakoben yaklaşım üzerinden yürütülen tek tipleştiriciliği kabullenmeyen toplumsal kesimlere sistem içerisinde siyaset yapma imkanı pek tanınmamıştır. Farklı toplumsal kesimleri temsil eden siyasi partilerin sıklıkla kapatılması, bu partilerin olduğu gibi görünmesini zorlaştırdığı gibi, farklı toplumsal yapıların yasa dışı yolları kullanarak iktidarı ele geçirme faaliyetlerine yönelmesine de zemin hazırlamıştır.

Türkiye’de devlet, insan ve toplum hayatının hemen her aşamasında asli belirleyici aktör olmuştur. Devletin belirleyiciliği, siyasetin hayati öneme haiz bir alan olarak değer bulmasına neden olmuştur. Hayatta kalmanın siyasal iktidarla doğrudan ilişkilendirilmesi, toplumsal kesimlerin siyasete olan ilgisini artırmıştır. Kamu bürokrasinin iktidar alanının önemli bir kısmını elinde bulundurması ise bu ilginin demokratik ve yasal olmayan yöntem ve araçları kullanarak siyasal iktidarı ele geçirme veya iktidarda yer bulma yönelimini artırmıştır. Toplumun büyük çoğunluğunun temsili demokrasinin asli unsurlarından siyasi parti ve parlamento aracılığıyla iktidara gelmeye yönelik faaliyetlerinin engellenmesi de, siyasi partilerin ideallerinden vazgeçmesine, daha doğrusu vazgeçmiş gibi davranmasına neden olmuştur.

İdealist siyaseti terk ederek, var olan koşulları tek gerçeklik kabul etme durumunu ifade eden reel politik yaklaşım, siyasetin savrulmasına ve dar bir alana sıkışmasına neden olmuştur. Türkiye’de olağandışı süreçler sonrasında idealizmden uzaklaşan toplum ve siyaset, kendine olan güvenini kaybetmiş, sistemin kendisine dayattığı daralmayı, iktidarın dayanılmaz cazibesi adına veya sorumluluktan kaçınma adına, kabullenmiştir. Milli Görüş Hareketi’nden ayrılanlar tarafından kurulan Ak Parti, sayısal güç ve başarıya dayanan niceliğe dayanan siyaseti kabullenmiş, öze dayanan niteliği ve ideali ise ötelemiştir.

Reel politik kıskacında özden uzaklaşan Ak Parti, iktidar ve muktedir olamama durumuna odaklanmıştır. Bu odaklanma, Ak Parti’yi sorunun nicelikten kaynaklandığı yargısına götürmüştür. Ak Parti’nin sahip olduğu bu yargı, idealist siyasetin önemli kaynaklarından Milli

Görüş geçmişi bulunan siyasetçilerin idealden uzaklaşarak pragmatik siyasete evrilmesine zemin hazırlamıştır. Pragmatik siyaset de, güçlü bir toplumsal desteğe sahip Ak Parti’nin farklı mihraklarla ortaklıklar kurmasını, zorunluluk olarak sunmuştur. Bu tür ortaklıkların kurulmasında, halk ile seçilmiş siyasal iktidarlar arasındaki boşluğu demokratik bir tarzda dolduracak örgütlü bir yapının bulunmaması da belirleyici olmuştur.

Özü ıskalayan Ak Parti iktidarı, sistemin yeniden üretilmesine ve sistemin toplumsal tabanının genişlemesine olumlu yönde etki yapmıştır. İktidarı kullananların değişmesi halinde sistemin değişeceğini düşünen Ak Parti iktidarı, birbiriyle çelişik politik yaklaşımlar benimsemiştir. Ekonomide liberal politikaları olabildiğince savunan ve uygulayan Ak Parti, sosyal politikalarda muhafazakâr olmayı amaçlamıştı. Öz ve idealden uzaklaşan reel politige odaklanan siyasetin bu tür bir çelişkinin farkına varması ve giderilmesi için gerekli adımları atması söz konusu olmamıştır. İlkeler yerine iktidarı merkeze aldığı için, kendisiyle işbirliği yapan yapıları meşru kabul etmiş ve kendisine rakip olanları ise, ortadan kaldırılması gereken düşman olarak görmüştür. Reel politik bataklığına saplanmış pragmatik siyaset, Ak Parti’nin küreseldeki ve yereldeki ortaklıklarında istikrarsızlıklar yaşamasına da neden olmuştur.

2010 sonrası dönemde Ak Parti’nin doğal liderinin dönem dönem ideal siyaseti hatırlamaya ve dillendirmeye başlamasıyla, küresel emperyalist mihraklar ile yerli işbirlikçileri, Türkiye üzerinde oyun üstüne oyun, oyun içinde oyun oynamaya başlamışlardır. Yaşanmışlıklar üzerinden Ak Parti iktidarını değerlendiren toplumun ana omurgası, olağandışı dönemlerde seçilmiş siyasete sahip çıkmıştır.

Reel politik sarmalı sadece Ak Parti iktidarını sınırlamakla kalmamış, toplumsal tabanının ufkunu, beklentilerini ve hareket alanını olabildiğince daraltmıştır. Niceliğe yönelen Ak Parti ve toplumsal tabanı, özden uzaklaştığı için eğitim başta olmak üzere kültür ve sanat alanında istikameti ve istikrarı yakalayamamıştır. Ak Parti hükümetleri, geçmişle kıyaslandığında altyapı, sağlık, sosyal yardım gibi maddi ve teknik pek çok alanda başarılı bir iktidar portresi çizmiştir. Ancak, idealin yerine

reelin esas alınması, sevgi, ruh ve öze dayalı nitelik yerine, din, eğitim, kültür ve sanat alanında niceliğin öncelenmesine neden olmuştur. Bu tür bir yaklaşım siyasetin ve toplumun maneviyat yerine maddeye daha fazla yönelmesine, kendi özünden uzaklaşarak küreselleşmenin oluşturduğu çevresel koşullara bağlanmasına zemin hazırlamıştır.

Ak Parti, ortaya çıkışından itibaren tedbir yaklaşımıyla reel politik bataklığına saplanmış bulunan, Gülen hareketiyle kurduğu ortaklıkla iki kuşak gençliğin heba edilmesine aracılık etmiştir. Erdoğan, reel politikten beslenen ihanet sarmalıyla karşı karşıya kalmıştır. Muhafazakâr bir toplum, dindar bir gençlik hayaline sahip Erdoğan'ın³ iktidar serüveni, uğradığı ihanetler nedeniyle, kendisine bu kutlu yolda eşlik edecek, iyi niyet sahibi, nitelikli insan arayışıyla geçecektir. Aslında bu arayış, Milli Görüş'e, öze dönüşün arayışıdır. Ancak, ortada küçük (!) bir sorun vardı. Erdoğan, reel politik bataklığına girerken, Milli Görüş'ün insan kaynağının büyük bir kısmını yanına almış, kalanını da idealden uzaklaştırmıştır. Öyle ki, geride kalanlar ya hayal kuramaz ya da Hoca'nın hayallerini dahi anlayamaz hale gelmiştir.

6.2. İdealist (!) Siyasetin Etkisi

İdeali gerçekleştirmek hayal kurmaya bağlıdır. Hayalin gerçekleşmesi ise, istikamet ve istikrara. Hayal kurmak için büyük düşünmek hayali gerçekleştirmek için ise, ahlaklı olmak gerekir. Bu özelliklere sahip bir liderin kurduğu Milli Görüş din, tarih ve bilim üzerinden hayatı, sadece siyaseti değil, anlamlandırma ve kurgulama amacı taşıyan bir hareket olmuştur. Reel politiği din, tarih ve bilgi üzerinden çözümlen ve insanlığa anlatmaya çalışan Milli Görüş, reel politiği bilen ancak, reel politik bataklığına saplanmamaya azami çaba gösteren bir hareket olmuştur.

Din, tarih ve bilim kaynaklı ideali ve kurduğu hayaller, Milli Görüş'e ele aldığı hemen her konuyu derinleştirme ve evrenselleştirme gücü kazandırmıştır. Sahip olduğu ideal ve hayaller, bu hareketin karşılaştığı her

3 Ak Parti'de bu hayali ondan başka taşıyan kimsenin olup olmadığı da tartışılmalı bir konudur.

zorluğu aşmasına, değişen koşullarda kendisini yeniden üretmesine ve toplumsal tabanını diri tutmasına aracılık etmiştir. Fazilet Partisi genel başkanlığı seçimiyle başlayan ve partinin kapatılması sonrasında farklı evreye giren süreçte Milli Görüş, daha önce karşılaşmadığı kadar derin bir sorunla karşılaşmıştır. Kamuoyuna gençler ile yaşlılar arasında yaşanan bir iktidar mücadelesi olarak sunulan bu süreçte, hareket ideal ile reel politik arasında bir seçime zorlanmıştır. İdealist siyaseti benimsemenin maliyetinin yüksekliğinden dem vuran gençler, iktidarın dayanılmaz cazibesine kapılmıştır. Reel politik ise, sistemin yeniden üretilmesini sağlayacak yönetim değişikliği ile maddi kazanç dışında öze yönelik pek bir şey kazandırmamıştır, aslında.

Reel politik bataklığı üzerinden yürütülen ayrışma, Milli Görüş’ün insan kaynağıyla beraber yetkinliği ile birikimini de büyük ölçüde alıp götürmüştür. İdealist siyaset tarafında insan kaynağı olarak, hayatının son demlerine gelmiş lider, belli bir yaşın üzerindeki yöneticiler ile bir avuç genç kalmıştır. Hareketin motor gücü olacak, vitrinini ve gelecekteki lider kadrosunu oluşturacak orta yaş kuşağının ideallerini bir kenara bırakarak reel politige yönelmesi, ülkede pek çok sorunun derinleşmesine neden olmuştur.

Milli Görüş hayalini gerçeğe dönüştürecek insan kaynağının olmaması, kendi toplumsal tabanının da iktidar olma ve iktidarda kalma sevdası, hareketin motor görevini üstlenen siyasi partinin gündemin dışına çıkmasını engellemiştir. Oysa zaman, ülkenin ve ülke insanının Milli Görüş Hareketi’ne, hareketin liderine, idealine, hayallerine, birikim ve yetkinliğine çok ama çok ihtiyaç olduğunu göstermiştir

7. Sonuç

Milli Görüş, siyaseti Hakkın yolunda halkında yanında olmanın aracı kabul etmiştir. Bu kapsamda siyaset, Hakkın belirlediği temel ilkeleri tarihi birikimle birleştirerek oluşturduğu ideallere toplumsal destek aracılığıyla kavuşma faaliyeti olarak görülmüştür. Milli Görüş, adaletin her alanda tesis edilmesinin etkili aracı, siyasetin topluma ve devlete

bakan yönü bulunduğunu kabullenmiştir. Devlet ve toplum arasında hak ve sorumluluklar çerçevesinde adil bir ilişki kurulmasını amaçlamıştır.

Milli Görüş lideri Erbakan Hoca'nın hayatı, devlet toplum yaklaşmasını inanç ve tarihe, milli ve yerli olana, öze dayandırma çabasıyla geçmiştir. Hoca, öze dayanmayan devlet toplum ilişkisinin yakınlaşma bir tarafa yeni kırılma ve gerilim alanlarının oluşumuna neden olacağını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur. 1970 sonrası dönemde Türkiye'de devlet toplum yaklaşmasının hemen her aşamasında Milli Görüş Hareketi özel bir yere sahip olmuştur. Bu özel yeri dolayısıyla, siyasal yaklaşımına mesafeli duran ve siyasal hayatını onunla mücadeleye adayan kişi ve yapılar ile reel politığe yönelen kişi ve toplumsal kesimler, zamanla Hoca'nın hakkını teslim etmeye, Milli Görüş'ün eksikliğini hissetmeye başlamışlardır.

Ülke insanına şuur ve özgüven aşılamayı amaçlayan Milli Görüş'ün önemi, üretmeden tüketmeyi, tasarruf yerine geleceğini ipotek altına almayı ve kendi değerleri yerine Batılı değerleri yeğleyen bir toplumun ortaya çıkmasıyla daha iyi anlaşılmıştır. Devlet toplum yaklaşmasını, her şeyin yerli yerinde gittiği bir süreçte yüzeysel olarak sağlamak veya hayatın gerçeklerinden uzak algı yönlendirmelerine dayandırmak yerine, bu yaklaşmayı her hal ve şartta sürdürülecek toplumsal öze dayandırabilmek için, Milli Görüş'ün idealini benimseyen, ilkelerini hayata geçirebilecek, ahlaki duruşunu sergileyebilecek insan ve yapılara ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır.

Kaynakça

- ARPACI, Işıl (2012), Türk Siyasal Yaşamına Etkileri Bakımından İslamcılık ve Necmettin Erbakan, İnönü Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi
- ATACAN, Fulya (2005), “Explaining Religious Politics at the Crossroad: AKP- SP”, Turkish Studies, V.6, N.2
- AYYILDIZ, Ebru (2009), “Türk Bütçe Sisteminde Ek Bütçe Uygulamaları (1995-2004)”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı: 73, (s.69- 94)
- BULAÇ, Ali (2009), Göçün ve Kentin Siyaseti (MNP’den SP’ye Milli Görüş Partileri), İstanbul: Çıra Yayınları
- CAN, Burhanettin (2011), “Ölümünde Bile Sisteme İsyanını Sürdüren Adam: Mücahid Erbakan”, Umran Dergisi, Sayı: 200, (s.15- 29)
- ERBAKAN Necmettin, (1973b), **Milli Görüş ve 3. Beş Yıllık Plan**, Ankara: Furkan Yayınları. ERBAKAN, Necmettin (1974), Üç Konferans, Sanayileşme Davamız İstanbul: Fetih Yayınevi
- ERBAKAN, Necmettin (1975), Milli Görüş, İstanbul: Dergah Yayınları
- ERBAKAN, Necmettin (1991), Tedavi- Adil Düzen, Ankara: Refah Partisi Yayını
- ERBAKAN Necmettin, (1992), **TBMM Tutanak Dergisi**, 23.09.1992, s. 294-311
- ERBAKAN Necmettin, (2010a), **Yeni Bir Dünya ve Adil Düzen**, Ankara: ESAM Yayınları
- GEDİZ, Burcu, Hakan YALÇINKAYA (2001), “Nasıl Bir Bütçe Politikası”, Yönetim ve Ekonomi Dergisi, C.7, S.1, (53- 72)
- İNCEOĞLU, Efecan (2009), Türkiye’de İslamcılığın Evrimi, Anlara Üniversitesi SBE Siyaset Bilimi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi

- KEYDER, Çağlar; (2003), Türkiye’de Devlet ve Sınıflar, İstanbul: İletişim Yayınları
- KONGAR, Emre (1979), Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, İstanbul: Bilgi Yayınevi
- MARDİN, Şerif; (2004a), Türkiye’de Din ve Siyaset, İstanbul: İletişim Yayınları.
- MECHAM, Quinn (2011), “Erbakan’ın Mirası”, Umran Dergisi, Sayı: 200, (s.32-35)
- Milli Nizam Partisi Parti Programı (1970)
- Refah Partisi Seçim Beyannamesi, (1995)
- ROY, Oliver (2005), Siyasal İslam’ın İflası, İstanbul: Metis Yayınları
- SARIBAY, Ali Yaşar, (1985), Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası MSP Örneği, İstanbul: Alan Yayıncılık
- SARIBAY Ali Yaşar; (2004), Global Toplumda Din ve Türkiye, İstanbul: Everest Yayınları
- SERTER, Fehmi Batur; (2007), “Türkiye’de Dinsel Politik Yapı ve Avrupa Birliği Süreci”, Yayınlanmamış Yüksel Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ŞAYLAN, Gencay (1991), Türkiye’de İslamcı Siyaset, İstanbul: Verso
- YAVUZ, Hakan M.; (2003), Islamic Political Identity in Turkey, USA: Oxford University Press.

An Actor Decreasing the State (!)-Society Tension in Turkey: Milli Görüş

Abstract

It is argued that the tension experienced between the State and the society composes one of the important problematic sphere of Turkish politics. Yet, an analytical settlement carried out on the issue should demonstrate that the tension is between the society and an elitist part of the country who exist with the help of power and opportunities of the Public and also has a tendency on presenting themselves as the State. Necmettin Erbakan has been one of the leading politicians who analysed the mentioned state and developed and carried out in accordance with this situation. His effort for analysing and building the State-society relation with an idealistic way based on the concept and idea of justice has given an original position to Erbakan and Milli Görüş Movement which was organized by him. The most important and the most inclusive critique from political sphere against elitist segment who have been using the power and opportunities of the State in behalf of their interest and who have been as stingy and jealous as possible against use of these opportunities by the ordinary people, has come from Milli Görüş Movement. Milli Görüş on the one hand, has both criticized the elitist segment and elitist understanding and on the other has developed alternative ideas and policies against the consisting order and mechanism. Ideas and policies developed by the Milli Görüş have affected the State-society relation in a positive manner and have laid the ground for the mentioned relation to enter in a diverse phase. Milli Görüş Movement which has become subject of many scientific and actual arguments deserves to be analysed in deep. Such an analysis and study is important both for Turkey and Islamic World.

At this study, it is initially aimed at determining the actors, components and reflections of State (!)-society reflection in Turkey. Then, approach of Milli Görüş about these actors and factors will be evaluated. The

efforts of Milli Görüş in order to decrease the tension between the State and the society in the country will be argued from diverse perspectives.

Key Words: Politics, Society, State, Milli Görüş, Erbakan

